

Borgerpanelet i en ny form for videnproduktion

Åbninger mod menneskelige
livssammenhænge?

En specialeafhandling af

Jonas Egmos Mortensen

Hovedvejleder: Kurt Aagaard Nielsen

Bivejleder: Peder Winkel Agger

Foråret 2007

Teknologisk Samfundsvidenskabelig Planlægningsuddannelse
Roskilde Universitetscenter

Borgerpanelet i en ny form for videnproduktion – Åbninger mod menneskelige livssammenhænge?

En specialeafhandling af
Jonas Egmose Mortensen
Foråret 2007

Denne publikation er
offentlig tilgængelig på
Roskilde Universitetsbibliotek,
hvor den kan downloades fra RUBs
digitale arkiv RUDAR via dette link:
<http://hdl.handle.net/1800/2667>

Kommentarer, spørgsmål og idéer
er varmt velkomne.
jem@ruc.dk

Hovedvejleder:
Kurt Aagaard Nielsen

Bivejleder:
Peder Winkel Agger

Specialeemneområde:
Borgerinddragelse
(Citizen's participation)

En varm tak til

Katja Norved Hansen for kærlig opbakning, inspiration og tålmodighed;

Maria Baunvig Jørgensen for den store hjælp med korrektoren;

Kurt Aagaard Nielsen for den altid inspirerende vejledning
og engagerede opbakning;

Peder Winkel Agger, Erling Jelsøe, Anna Kari Lundsager og
Berit Aadal for konstruktiv sparring og vejledning;

Albert Gjedde, Andreas Roepstorff, Bente Pakkenberg, Birgitte Bo Andersen,
Christian Gerlach, Olaf B. Paulson og Sven Frøkjær for venlig
og lærerig deltagelse i forskningsinterviews;

Ida-Elisabeth Andersen, Ida Leisner, Mette Seier Helms og Teknologirådet
for inspirerende og dynamiske arbejds erfaringer;

og sidst men ikke mindst min familie og venner for alt det,
der gjorde dette muligt.

Abstract

Nærværende specialeafhandling udgør en casebaseret undersøgelse af mulighederne for at 'borgerpaneler' kan drøfte temaer ved videnskab og teknologi, og bidrage med perspektiver, der kan indgå i forskeres videnproduktion. Afhandlingen tager afsæt i brugen af borgerpanelet inden for partcipativ teknologivurdering og fokuserer empirisk på det tværeuropæiske borgerinddragelsesprojekt 'Meeting of Minds – Europæiske borgere i dialog om hjerneforskning'.

Afhandlingen funderes i en kritisk teoretisk begrebsliggørelse af menneskelige livssammenhænge, der indebærer, at borgeres hverdagsbaserede erfaringer forstås som indlejret i en samfundsmæssighed, der muliggør kulturel refleksion over videnskab og teknologi. Gennem en hermeneutisk analyse sættes fokus på menneskelige erfaringer og livssammenhænge i forbindelse med borgerpanelet, og i forlængelse heraf, hvordan forskere forstår og forholder sig hertil. Hermed afprøves en konkret mulighed for, om borgerpanelet kan bidrage med livsverdensfunderede perspektiver, der kan indgå i forskeres produktion af ny viden.

Analysen viser, at mens forskerne forholder sig åbent til borgerpanelets perspektiver som del af en samfundsmæssig drøftelse af videnskab og teknologi, så finder forskerne det ikke muligt at kunne benytte sig af panelets perspektiver i relation til selve den videnskabelige forskning og videnproduktion. Afhandlingen giver med denne erkendelse en række perspektiver på mulighederne for at bruge borgerpanelet og borgerinddragelse, ikke blot i relation til regulering af videnskab og teknologianvendelse, men specifikt i forbindelse med en ny form for videnproduktion. Dermed lægger afhandlingen op til en række overvejelser omkring, hvad der kan komme ud af en sådan anvendelse af participation, sådan som blandt andet teorien om 'modus 2' videnskaben foreskriver, og som det forudsættes i diskussioner af participation som 'upstream engagement' knyttet til selve den videnskabelige og teknologiske udvikling.

English summary

The Citizen's Panel in a new production of knowledge – Openings towards human life contexts?

This master's thesis is a case study on 'citizen's panels' possibilities to deliberate over themes concerning science and technology, and thereby contributing with perspectives, which can enter into scientist's knowledge production. The thesis takes of from the use of citizen's panels within participatory technology assessment and focuses empirically on the cross-European participative project 'Meeting of Minds – European Citizen's Deliberation on Brain Science'.

The thesis is based on a critical theoretical conception of human life contexts that implies that citizen's everyday-based experiences are understood as part of a societal context, which enables cultural reflections on science and technology. Through a hermeneutic analysis focus is placed on human experiences and life contexts in connection to the citizen's panel and hereafter how scientists understands and relates to this. Hereby a concrete opportunity is set up for testing whether the citizen's panel can contribute to scientist's production of new knowledge with perspectives based in the lifeworld.

The analysis shows that while scientists are open to use the citizen's panel's perspectives as part of a societal deliberation on science and technology, they do not find these perspectives usable in connection to the scientific research and production of knowledge. Acknowledging this the thesis gives some perspectives on the possibilities for the use of the citizen's panel and citizen's participation, not only regarding the regulation of science and technology, but more specific in connection to a new form of knowledge production. Hereby the thesis provides an opportunity for some considerations on the perspectives on this use of participation layed down by for example the theory of mode-2 science and which the discussions on participation as 'upstream engagement' in connection to the scientific and technological development itself implies.

Indhold

Abstract	5
English summary	7
1 Indledning	11
Problemfelt	17
Problemformulering	22
2 Videnskabsteori og metode	23
Videnskabsteoretisk erkendelsesinteresse	23
Metodevalg	26
Teoretiske perspektiver	27
Empirisk tilgang	31
Kapiteloversigt	35
3 En empirisk fortælling om borgerpanelet	41
4 Teoretiske perspektiver på participation	51
Habermas og den kritisk teoretiske videnskabskritik.....	52
Foucault og det participative diskursmaskineri.....	59
Participation i en ny form for videnproduktion	65
Begrebsliggørelse af menneskelige livssammenhænge	72
Opsamling.....	78
5 Borgerpanelet og menneskelige livssammenhænge	81
6 Borgerpanelet set fra forskerperspektiv	87
Borgerpanelets brugbarhed i forskning	96
7 Konklusioner og perspektiver	107
Opsamling og konklusion.....	107
Perspektiver	111
Litteratur	117
Bilag 1: Interviewguide	125
Bilag 2: Hermeneutisk analyse	127
Bilag 3: Teknologirådets projektbeskrivelse.....	132

1

Indledning

Borgerinddragelse og participation bliver i disse år mere og mere udbredt, når samfundet skal håndtere ny videnskabelig viden og teknologi. Udviklingen kan tolkes som en reaktion på en stigende opmærksomhed på nye teknologiske muligheder, problematikker og trusler, som videnskaben stiller i udsigt. Men samtidig er den også udtryk for det grundsyn, at de samfundsmæssige problematikker, som følger i videnskabens kølvand, ikke nødvendigvis kan eller skal løses af videnskaben selv. Dette nødvendiggør andre måder at forvalte, at nye videnskabelige erkendelser og teknologiske muligheder kommer samfundet til gode, eller i det mindste løser flere problemer, end der skabes. Borgerinddragelse og participation (jeg anvender i denne afhandling begreberne synonymt) er en af måderne, hvorpå videnskabeligt-teknologiske problemstillinger drøftes på et samfundsmæssigt plan og indgår i en samfundsmæssig udvikling, hvor der i stigende omfang søges at bygge bro mellem videnskab og samfund. Udviklingen genspejler sig inden for videnskabssociologien i en række teoridannelser, blandt andet Funtowicz & Ravetz's teori om 'post-normal science' (1993, 1999) og Henry Etzkowitz and Loet Leydesdorff's 'triple-helix' model. Den begrebsliggørelse, der tegner til at vinde videst udbredelse, anvendelse og ikke mindst forskningspolitisk effekt (se fx Shinn 2002), er formentlig Nowotny, Gibbons & Scotts teori om 'modus 2' videnskaben og 'the new production of knowledge' (2001), som skal drøftes i denne afhandling. Teorien artikulerer, hvordan det videnskabelige samfund

undergår en historisk, institutionel og strukturel forandring mod en stadig tættere sammenknytning med det omgivende samfunds aktører; en bevægelse, som forfatterne benævner som udviklingen fra 'modus 1' til 'modus 2' videnskab. Ved 'modus 1' videnskab forstås det autonome videnskabelige samfund, som konstituerer og afgrænser sig selv fra det omgivende samfund i kraft af egne videnskabelige normer, discipliner, metodologier og procedurer for tilskrivning af videnskabelig validitet (Shinn 2002: 600; Jacob 2000: 15ff). 'Modus 2' videnskab adskiller sig herfra ved, at distinktionen mellem videnskab og samfund udviskes. Kendetegnende for denne udvikling, der kan relateres til strukturelle ændringer af videnskabens institutionalisering, er en øget kontekstualisering af videnskaben, som ifølge forfatterne berører selve forskningens epistemologiske orientering:

"The 'social' has been absorbed into the 'scientific' (Nowotny, Gibbons & Scott: 3). The setting of priorities and patterns of funding are not self-evident or self-referential; rather they are the result of complex negotiations in a variety of contexts, where expectations and vested interests, unproven promises and mere potentials play a role' (Ibid: 20). 'Our contention, contentiously, is that the epistemological core is empty – or alternatively and perhaps accurately, crowded and heterogeneous" (Ibid: 179).

'Modus 2' teorien kan læses som en samtidsbeskrivelse, af en række udviklingstendenser for de samfundsmæssige vilkår, som forskningen er underlagt, men den udstikker samtidig en mulig forståelsesramme for det formålstjenstlige heri. Nowotny, Gibbons og Scott påpeger, at videnskaberne i stigende grad indgår i en såkaldt co-evolutionær udvikling med samfundet og dets aktører, som får øget indflydelse på den videnskabelige udvikling. Dette har den konsekvens, at den videnskabelige viden, qua de kontekstualiserede sammenhænge den indgår i og bestandigt afprøves i, kan blive, hvad forfatterne betegner som 'social robust viden'. Hermed menes viden, der ikke alene er pålidelig i den forstand, at den lever op til traditionelle videnskabelige kriterier, men tillige er social acceptabel i den samfundsmæssige kontekst, hvori den tages i anvendelse. Det ligger dermed i selve 'modus 2' teoribygningen, at en sådan ny og kontekstualiseret form for videnproduktion kan være med til at imødekomme de problemstillinger ny viden og teknologi kan rejse.

Blandt teoriens kritikere påpeges det imidlertid, at det er diffust, hvordan øget udveksling mellem videnskab og samfund og større forbundenhed mellem videnskabens og samfundets øvrige aktører, vil imødekomme de aspekter af videnskab og teknologi som i samfundsmæssigt perspektiv er kontroversielle.

"The New Production of Knowledge and Re-Thinking Science do not define questions, set forth a methodology, provide reasoned answers, or set limiting conditions. On the contrary, they can be likened to political manifestos, whose expository form is rhetoric" (Shinn 2002: 640).

'Modus 2' teoriens udbredelse må med andre ord ikke mindst forstås på baggrund af frie fortolkningsmuligheder, der gør den velegnet som argument for anvendelsesorienteret videnskab, der er i tæt kontakt med aftagere og interessenter (Rip 2000: 28ff). Teorien indgår dermed i en forskningspolitisk brydningstid mellem fri, uafhængig videnskab og kommercielt styret research (et tema der også er formuleret af andre, blandt andre Latour 1998).

Forholder man sig kritisk til 'modus 2' teorien, må man derfor spørge, hvad der nærmere menes med 'social robust viden' og under hvilke vilkår den skabes? Hvad vil det sige at den videnskabelige udvikling gøres 'social acceptabel' og løser det i praksis de problematikker som er forbundet hermed? Hvorledes skal vi forstå, at forskningen 'åbner sig op' mod det omgivende samfund?

Disse spørgsmål vil blive udforsket i denne afhandling ved at sætte 'modus 2' teorien i kritisk perspektiv. Samfundsteoretisk har et af sociologiens store kerneproblematikker i det forgangne århundrede omhandlet, hvordan det egentlig problematiske ved moderne videnskab i det vestlige samfund ikke blot er følgeaspekter ved videnskabens konkrete frembringelser, men snarere indlejret i selve den videnskabelige tankegangs væsen. Således finder man inden for kritisk teori, allerede hos Theodor W. Adorno og Max Horkheimer (1944), en problematisering af, hvordan den naturvidenskabelige ambition om videnskabelig naturbeherskelse, indebærer en beherskende fornuft eller instrumentel rationalitet, som i samfundsperspektiv udgør selve videnskabens fundamentale grundproblemstilling (Andersen & Kaspersen 2000: 163-78).

Med Habermas videreudvikles og udbygges denne tænkning til en teoribygning over selve den menneskelige fornuft (Habermas 1981). Habermas finder, at menneskets rationalitet omfatter langt mere end blot, hvad der objektivt kan

betragtes som formålsrationelt. Det kendetegnende for den menneskelige fornuft er, at den på en gang både må forholde sig til en objektiv verden (det der *er*), en social verden (sociale *normer*) og en subjektiv verden (den personlige *oplevelse*) for at finde gyldige argumenter. Derfor bygger den menneskelige rationalitet på hele "tre typer rationelt begrundet gyldighed: sandhed, (moralsk) rigtighed og sandfærdighed (oprigtighed)" (Andersen 2000: 372).

I modsætning hertil begrænser naturvidenskabens tekniske og strategisk anvendelige viden sig ifølge Habermas til grundlæggende at bygge på en instrumentel rationalitet, der forholder sig alene til den objektive verden. Set i Habermas' optik er selve grundproblemstillingen i relationen mellem de tekniske videnskaber og samfundet, at videnskabens rationalitet er 'irrationel' i den forstand, at den ikke bygger på den fulde menneskelige rationalitet. Men, påpeger Habermas; i det moderne samfund har den videnskabelige formålsrationelitet fået så stor betydning, at den fortrænger menneskets kommunikative fornuft og dermed indgår en samfundsmæssig dynamik præget af *systemets* kolonisering af *livsverdenen*. Dér, hvor den kommunikative fornuft har sit udspring, er, ifølge Habermas, i den menneskelige livsverden. Livsverdensbegrebet dækker hos Habermas over samfundsmedlemmernes fælles kulturelle reservoir. "Det er en kulturelt overleveret ramme, som dermed binder individ og samfund sammen; den formidler et fælles tankegods, der giver den enkelte og kollektivet en (sammenfaldende) identitet" (Eriksen & Weigård 2003: 78ff). Derfor er det også med udgangspunkt i menneskets livsverden, at det er muligt at bryde med den ensidige *videnskabeliggørelse*, som det moderne samfund ligger under for (se blandt andre Elling 2003).

I et kritisk teoretisk perspektiv får borgerinddragelse derfor en ganske bestemt farvning; at bruge borgeres livsverdensbaserede erfaringer til at udvide den samfundsmæssige drøftelse af videnskab og teknologi, fra at basere sig på videnskabens instrumentelle rationalitet til også at basere sig på moralsk og kulturelt baserede vurderinger. Kritisk teoris normative projekt består i denne sammenhæng i, at lade den samfundsmæssige modernisering fundere på menneskets kommunikative rationalitet i sin helhed og ikke blot på den instrumentelle videnskabelige rationalitet. Det er netop i dette perspektiv, at borgeres almene hverdagsbaserede erfaringer og livssammenhæng kan anskues som relevante.

Kritisk teori og 'modus 2 teorien' leverer to grundlæggende forskellige perspektiver på borgerinddragelse; mens den kritiske teoretiske videnskabskritik vedrører selve den bagvedliggende videnskabelige rationalitet og samfundets muligheder for at gennemføre moderniseringsprocesser, der sætter sig *ud over* denne, fokuserer 'modus 2' teorien på, at forskning gennem tættere relationer til det omgivende samfund kan skabe viden som i højere grad er '*social robust*'. Begge teorier udgør mulige forståelses- og fortolkningsrammer for at forstå borgerinddragelse i relation til videnskab og teknologi.

I praksis knytter borgerinddragelse i relation til videnskab og teknologi sig især til traditionen for såkaldt partcipativ teknologivurdering (Participative Technology Assessment, pTA), som udgør en institutionel praksis for at lade borgere indgå som lægfolk i teknologivurderingsprojekter som baggrund for parlamentarisk rådgivning (For et overblik over den europæiske praksis for participative technology assesment, se Europta 2000). I Danmark er denne praksis blandt andet institutionaliseret i Teknologirådet, der er nedsat som uafhængigt råd med det formål at vurdere teknologiers muligheder og konsekvenser, rådgive det danske folketing og regering, samt fremme teknologidebatten (Teknologirådet 2007).

Historisk set er institutionaliseringen af den participative teknologivurdering sket gennem de sidste årtier, som respons på en øget samfundsmæssig bevidsthed om menneskeskabte teknologiske trusler og det deraf affødte behov for at håndtere sådanne teknologier og deres effekter (Wilsdon & Willis: 2004 15ff). Traditionen for partcipativ teknologivurdering indeholder imidlertid en indbygget dobbelthed: På den ene side stiller tilgangen i udsigt at artikulere borgeres almene vurderinger og lade dem indgå i et bredere samfundsmæssigt grundlag for at vurdere hensigtsmæssigheden af nye teknologier; "a new way of hearing 'the voice of the people'" (Andersen & Jæger 1999: 339). På den anden side, kan partcipativ teknologivurdering fra et planlægningsmæssigt synspunkt anskues ud fra ønsket om at håndtere en befolkningsmæssig skepsis og manglende tillid til videnskaben. Partcipativ teknologivurdering er i denne optik en nyttig kilde til viden om befolkningens bekymringer overfor nye teknologier: Ved at tage højde for borgeres afvejninger af hvilke teknologiske risici, der er acceptable, opvejet mod de goder teknologierne kan indebære, intenderes det at implementere teknologiske fremskridt med reduceret befolkningsmæssig skepsis og inerti.

Den participative teknologivurdering har de seneste år været udsat for en ganske grundlæggende kritik, også blandt fortalere for borgerinddragelse. Blandt andre Brian Wynne har kritiseret denne praksis for "an apparent institutional lack of ability to imagine that public concerns may be based on reasonable questions that are not being recognized and addressed, rather than being rooted in ignorance and misunderstanding" (Wynne 2006: 9). Også fra anden side beskyldes den participative praksis for snarere at refortolke borgeres vurderinger ind i institutionelle forforståelser og begrebsrammer, end at indebære en genuin videreformidling af borgeres levede erfaringer, vurderinger og forståelser af teknologier i en samfundsmæssig kontekst (Se Joss 2004 samt Cooke & Kothari (red.) 2001). Dermed befinder participativ teknologivurdering sig i dag i et spændingsfelt mellem ganske forskelligartede syn på borgerinddragelse, videnskab og teknologi og dermed på, hvad det er for problemer, der skal imødekommes og hvordan.

I 2004 så et nyt aspekt af denne debat dagens lys, idet den uafhængige britiske tænketank DEMOS¹ udgav publikationen '*See-through Science – Why public engagement needs to move upstream*' (Wilsdon & Willis 2004). Her argumenterer DEMOS for, at borgerinddragelse i relation til videnskab og teknologi ikke blot skal fokusere på konsekvenser af teknologianvendelsen, men orientere sig mod 'upstream research', dvs. selve den videnskabeligt-teknologiske forsknings- og udviklingsproces. Denne ikke ukontroversielle idé indebærer et klart brud med, hvordan mange forskere i dag tænker om fri og uafhængig forskning, idet der lægges op til, at offentligheden i højere grad skal være med til at sætte dagsordenen for forskningsmæssige prioriteringer (Se fx Nature 2004). Formuleringen af disse ny ideer er siden blevet fulgt op af en række nye participative initiativer, som ikke mindst kan anskues i relation til den forståelsesramme Nowotny, Gibbons og Scott (2001) karakteriserer med udviklingen fra 'modus 1' til 'modus 2' videnskab.

Vender man derfor tilbage til drøftelsen af 'modus 2' videnskaben som forståelsesramme, er det interessant at sætte spørgsmålstejn ved, hvilke perspektiver der kan ligge i et sådant tættere samspil mellem videnskab og samfund, og ikke mindst, hvad man skal forstå ved begrebet om den såkaldt 'social robuste viden' og hvilke problemstillinger den imødekommer? Denne specialeafhandling vil netop søge at udforske dette spørgsmål, gennem en

¹ Demos er en uafhængig tænketank for demokratiudvikling inden for en lang række områder lige fra kultur og byplanlægning til videnskab og teknologi. Se www.demos.co.uk.

begrebsliggørelse af, hvordan man kan forstå menneskelige erfaringer og livssammenhænge som relevante bidrag til en samfundsmæssig drøftelse af videnskab og teknologi, og dernæst undersøge mulighederne for, at forskere kan orientere deres forskning mod sådanne samfundsmæssige erfaringsformer.

Afhandlingen har som ambition at opnå ny viden om, hvorvidt den nye måde at tænke videnskab på, som 'modus 2' teorien indebærer, åbner op for nye perspektiver for borgerinddragelse. Hvor langt lader tankegangene bag 'modus 2' videnskaben sig forene med intentionen om at bruge menneskers livsverdensbaserede erfaringer i drøftelser af videnskab og teknologi?

Problemfelt

Udgangspunktet for at undersøge denne problemstilling vil i dette speciale være drøftelsen af en ganske bestemt form for borgerinddragelse, nemlig brugen af 'borgerpanelet' inden for teknologivurdering. Borgerpaneler sammensættes typisk af en gruppe borgere, der er lægmænd i forhold til den problemstilling, der diskuteres, og er sammensat så de afspejler et bredt udsnit af befolkningen. Sådanne paneler er de sidste årtier blevet stadig mere anvendte inden for participative teknologivurdering: Gennem et voksende antal metoder, så som konsensuskonferencer, citizen's juries og town hall meetings², benytter teknologivurderingsinstitutioner stadig flere steder i verden borgerpaneler til at sætte aspekter af ny videnskab og teknologi til diskussion. Gennem disse forskellige metodikker udgør borgerpanelet en konstrueret ramme for sådanne drøftelser. Da der i forbindelse med borgerpanelerne ofte iværksættes samarbejde med fagpersoner og eksperter, udgør denne konstruktion et særligt men artikuleret eksempel på brobygning mellem videnskab og samfund. Af samme grund rummer brugen af borgerpaneler mange muligheder for at observere dette samspil mellem borgere og forskere. Selv om borgerpanelet således kun udgør et delelement i en større udvikling i retning af det, som 'modus 2' teorien betragter som en mere kontekstualiseret form for videnskab, så er borgerpanelet et af de steder, hvor borger-ekspert relationer tydeligt fremstår. Dermed rummer brugen af borgerpaneler en række muligheder for at iagttage samspil mellem borgere og ekspert, som kan give væsentlige input til at forstå disse relationer også i et bredere samfundsmæssigt perspektiv. Denne specialeafhandling vil begrænse sig til at fokusere på selve borgerpanelet som

² For et overblik over nogle af de mest brugte metoder i Danmark kan henvises til Teknologirådets metodeoversigt. www.tekno.dk.

'fora', og specialet vil derfor også begrænse sig til at udgøre et delaspekt af en samlet refleksion over samspillet mellem videnskab og samfund.

Afhandlingen vil empirisk tage udgangspunkt i en konkret brug af et borgerpanel, nemlig i forbindelse med det tværeuropæiske borgerinddragelsesprojekt 'Meeting of Minds – European Citizens Deliberation on Brain Science', som blev gennemført i et samarbejde mellem teknologivurderingsinstitutioner, videnskabsmuseer og akademiske institutioner på tværs af ni europæiske lande fra 2005 til 2006. Projektet havde til formål at lade nationale og tværeuropæiske borgerpaneler komme med deres vurdering af, hvordan ny viden om menneskets hjerne bør bruges (Se MoM 2005a samt MoM 2007a). Gennem en række forskellige participative metoder satte projektet rammerne for en dialog, hvor et bredt udvalg borgere fra de europæiske lande fik mulighed for at drøfte deres syn på hjerneforskningen. Målet var, gennem dialog med andre borgere og eksperter inden for hjerneforskning, at nå frem til en række vurderinger, rettet mod politikere på såvel nationalt som europæisk niveau.

Nedenfor følger en kort introduktion til projektet i dets helhed, som præsenteret af Meeting of Minds initiativet (Boks 1).

Boks 1: Beskrivelse af Meeting of Minds projektet (MoM 2007a).

" What is Meeting of Minds?

Meeting of Minds. European Citizens' Deliberation on Brain Science is a two-year pilot project led by a European panel of 126 citizens. A partner consortium of technology assessment bodies, science museums, academic institutions and public foundations from nine European countries launched this initiative in 2004 with the support of the European Commission.

The initiative gives European citizens a unique opportunity to learn more about the impact of brain research on their daily lives and society as a whole, to discuss their questions and ideas with leading European researchers, experts and policy-makers, put them in touch with fellow citizens from other European countries and make a personal contribution to a report detailing what the people of Europe believe to be possible and desirable in the area of brain science and what they recommend policy-makers and researchers to be aware of for future developments in this field.

Through this approach, the Meeting of Minds initiative wishes to meet EU calls for greater public involvement in the debate on future research, technological decision-making and governance.

What are the objectives of Meeting of Minds?

The overall objective of the Meeting of Minds initiative is to involve European citizens in assessing and publicly discussing the issue of brain science with relevant research, policy and ethics experts, various stakeholders as well as representatives of European decision-making organisations.

As such, the initiative aims to give relevant inputs into European policy-making and wider public debate on brain science. It will also help set the issue of brain science on the policy and wider political agenda. Meeting of Minds will help develop new forms of social debate and decision-making processes at European cross-national level.

How does Meeting of Minds work?

The project consists of three national and two European meetings held in 2005 and early 2006. Initially, 126 citizens from across Europe have been invited to explore the issue of brain science. This led to the creation of a common framework and a common set of questions, setting out those aspects of brain science that need to be examined further and discussed in greater depth. National panels took these proposals home and continued working on them at two national assessment meetings. Each panel produced its own conclusions on desirability and potential of brain science and put forward selected issues for the European agenda.

The second European meeting took on board the national conclusions and recommendations and ran further with them, producing a European assessment report on brain research issues. The participants discussed areas of overlap, agreements and disagreements, the underlying reasons for them and what can be learnt. The results of these discussions have been incorporated in a European report with conclusions and recommendations handed over to high-level European officials and representatives of the European scientific and research community at a public ceremony on 23 January 2006. One of the aims of this exercise is to create an ongoing dialogue at European level between the general public and policy-makers on science-related matters. [...]

Why a citizens' deliberation on brain science?

The field of brain sciences is rapidly gaining societal importance. There are several distinct but interlinking reasons for this.

Firstly, there is a feeling within the scientific community that we are really beginning to understand the workings of the brain in a new and scientifically productive way. Neuro imaging facilitates insights into the living and working brain. The introduction of molecular biology techniques has started an equally important revolution in understanding the neurochemistry and the cellular functioning of the normal and pathologic brain.

Secondly, the average lifespan in Europe has grown enormously in recent decades. As individuals get older, demographic balances will shift, and the incidence of many age-related neurodegenerative diseases, such as Parkinson's and Alzheimer's, will increase dramatically. Combine this with the recent dramatic rise in reported psychiatric conditions and it becomes clear that there will be a huge demand for ways to alleviate or cure brain-related diseases.

And thirdly, major theoretical advances in the cognitive neurosciences have provided the required level of analysis of these functions. All three fields have been boosted by the incredible increase in computing power available today. This situation is completely unprecedented and it produces important spin-offs for diagnosis as well as neurosurgical and pharmacological treatment -- and even for cyborg-type developments too.

Who are the citizens in the European Citizens' panel?

Ordinary citizens are at the heart of the undertaking; The European citizens' panel of 126 citizens drawn from 9 European countries: Belgium, Denmark, France, Germany, Greece, Hungary, Italy, the Netherlands and the United Kingdom will focus on what they find to be the most important societal issues arising from brain sciences. Each country has a 'national' citizens' panel comprising 14 citizens. [...]

Which are the Advisory Boards of Meeting of Minds partner organisations?

In each of the nine countries, Meeting of Minds partner organisations have installed advisory boards acting as a soundboard for national organisers on the content and/or the method of the project. The size and composition of these boards differ per country. They comprise between 4 to 10 members with different fields of expertise, including for instance neurologists, psychiatrists, researchers, and prominent persons with a background in the field of health.[...]"

Kilde: MoM 2007a

Metodisk bygger 'Meeting of Minds' på en række participative metoder til participativ teknologivurdering ved blandt andet at udbygge 'konsensuskonferencen' (se Teknologirådet 2005) til en tværeuropæisk skala. Idéen i en konsensuskonference er at give borgerpanelet muligheden for over et længere forløb at tilegne sig viden og drøfte et emne og på baggrund heraf formulere en række centrale spørgsmål hertil. På selve konferencen er indkaldt et panel af forskere og ressourcepersoner, som belyser borgernes spørgsmål. Borgerpanelets opgave er på baggrund heraf at arbejde hen i mod konsensus omkring en række vurderinger og anbefalinger, som videregives til folketingets politikere (Andersen & Jæger 1999). 'Meeting of Minds' søgte at videreudvikle

denne metodik i tværopæisk sammenhæng gennem udviklingen af en ny metode: 'ECD – European Citizens' Deliberation' (MoM 2007b). Hermed indlejredes nationale konsensuskonferencer i et europæisk forløb med to fælles europæiske 'borgerkonventer', hvor borgerpanelet gennem dialog og afstemninger, samt med input fra førende europæiske forskere, skulle nå frem til en række fælles europæiske anbefalinger rettet mod Europaparlamentet.

Borgerpanelet i 'Meeting of Minds' projektet indgår dermed i en institutionaliseret form for partcipativ teknologivurdering, varetaget af permanente institutioner. Den overordnede ramme for projektet er parlamentarisk rådgivning, men samtidig sigter projektet mod at involvere og skabe debat blandt forskere og aktører inden for hjerneforskningen samt i en europæisk offentlighed. Projektet er endvidere kendetegnet ved at omhandle perspektiver ved viden og teknologier, der knytter sig til den nyeste - eller fremtidig – frontforskning. 'Meeting of Minds' kan dermed forstås i forlængelse af ideen om 'upstream engagement' (Wilsdon & Willis 2004) i den forstand, at projektet knytter sig til tematikker ved den nyeste forskning og udvikling, og ikke blot til regulering af teknologianvendelsens faktiske konsekvenser. 'Meeting of Minds' kendetegnes ved, at det primære formål er parlamentarisk rådgivning. Imidlertid bygger projektet metodisk på involveringen af en lang række forskere i selve borgerinddragelsesprojektet. Dermed udgør 'Meeting of Minds' en illustrativ case, der kan belyse, hvordan disse involverede forskere forholder sig til borgeres vurderinger af temaer ved videnskab og teknologi, der endnu er på tegnebrættet.

Selv har jeg haft anledning til at følge 'Meeting of Minds' under hele projektføreløbet, idet jeg har været ansat i Teknologirådets danske projektledelsesteam, og dermed har fulgt borgerpanelet på helt tæt hold gennem processen. I dette arbejde har jeg særligt været tilknyttet planlægningen, gennemførelsen og evalueringen af det danske borgerpanels projektføreløb (nationalt såvel som internationalt) og samarbejdet med Teknologirådets danske planlægningsgruppe, bestående af otte tværfagligt udvalgte forskere inden for forskellige grene af hjerneforskningen. Planlægningsgruppen har løbende drøftet borgerpanelets arbejde og bistået projektledelsen med faglig ekspertise og sparring gennem hele forløbet. Mit engagement i Teknologirådet har givet anledning til en lang række oplevelser, erfaringer og refleksioner. Selve arbejdet med specialeafhandlingen er gennemført efterfølgende min tilknytning til 'Meeting of Minds' gennem Teknologirådet. Selv om mit professionelle

engagement i projektet har været en righoldig kilde til inspiration, har det været væsentligt at arbejde med denne afhandling adskilt herfra, ud fra det fokus, der er præsenteret i det foregående. Som ramme herfor står den problemformulering, der skal præsenteres i det følgende.

Problemformulering

I forlængelse af ovenstående perspektiver vil specialeafhandlingen søge at besvare følgende to spørgsmål:

- 1: Hvordan kommer erfaringer fra menneskelige livssammenhænge til udtryk i borgerpanelets drøftelse af temaer ved videnskab og teknologi?
- 2: Hvilke muligheder og barrierer er der for at erfaringer fra menneskelige livssammenhænge kan bruges af forskere i produktionen af ny viden?

Målsætningen for afhandlingens undersøgelse af disse spørgsmål er, at opnå ny viden om, hvordan borgerpanelet kan indgå som element i forskningssammenhænge, og dermed sætte perspektiv på mulighederne for nye former for videnproduktion, der i højere grad åbner sig op mod menneskelige livssammenhænge. Afhandlingen indplacerer sig dermed i spændingsfeltet mellem en kritisk teoretisk og en 'modus 2' forståelse, og undersøger borgerinddragelse som element i en samfundsmæssig drøftelse af temaer ved ny videnskab og teknologi.

For at muliggøre denne empiriske undersøgelse vil projektet bygge på en række teoretiske vinkler, der i samspil skal medvirke til at belyse to centrale spørgsmål: For det første skal det undersøges, hvordan menneskelige erfaringer og livssammenhænge kan forstås som relevante for drøftelsen af videnskab og teknologi. For det andet skal det drøftes, hvad vi kan forstå ved den såkaldte kontekstualisering af videnskaben og borgerpanelet i relation hertil. På baggrund heraf vil problemformuleringens spørgsmål blive belyst med udgangspunkt i 'Meeting of Minds' gennem empiriske analyser af borgerpanelet og forskerne i Teknologirådets planlægningsgruppe.

2

Videnskabsteori og metode

Omdrejningspunktet for dette speciale – borgerpanelet i relation til en ny og mere kontekstualiseret form for videnskab - åbner op for en lang række mulige spørgsmål og perspektiver. De akademiske discipliner byder på en sand rigdom af muligheder for forskellige anskuelsesvinkler på participation og udfaldsrummet for de vurderinger og konklusioner, der kan komme ud af sådanne undersøgelser, er tilsvarende stort. Det er derfor langt fra ligegyldigt, hvilke videnskabsteoretiske og metodiske overvejelser, der ligger bag. I det følgende vil jeg tegne et billede af, hvilke synsvinkler dette speciale bygger på, og hvorfor arbejdet er grebet således an.

Videnskabsteoretisk erkendelsesinteresse

Som det er skitseret i afhandlingens indledningskapitel placerer partcipativ teknologivurdering sig i et spændingsfelt mellem, på den ene side, videnskabsteoretiske overvejelser over videnskaberne og deres samspil med det omgivende samfund, og på den anden side, demokratiteoretiske perspektiver på, hvorledes borgeres livsverdensbaserede erfaringer kan bidrage til at sætte videnskaben i perspektiv. Jeg skal i det følgende beskrive, hvordan specialet metodisk indplacerer sig i forhold til disse to synsvinkler.

Participation anskuet fra et videnskabsteoretisk perspektiv

For det første kan participation anskues og forstås i relationen til den videnskab, der sættes til samfundsmæssig diskussion. Ses participation i dette perspektiv, melder der sig en række centrale spørgsmål: Hvilken betydning har participation for den videnskabelige produktion af viden? Hvordan kan participation bruges til at håndtere videnskab på en måde, der er hensigtsmæssig for samfundet? Og i hvor høj grad kan eller bør samfundet øve indflydelse på videnskaben gennem participation? 'Modus 2' teorien falder ind under denne optik, idet den drøfter, hvordan blandt andet participation kan være med til at kontekstualisere videnskaben og den måde, der bedrives videnskab på. 'Modus 2' tankegangen er i den forstand et opgør med klassisk naturvidenskabelig videnskabsteori, som i højere grad har tradition for at værne om den videnskabelige uafhængighed og selvstændighed.

Den participative teknologivurdering falder ind under dette perspektiv i den forstand, at den handler om, hvordan videnskab og teknologier kan håndteres på en samfundsmæssig hensigtsmæssig måde. Målet med den participative teknologivurdering kan forstås som ønsket om en hensigtsmæssig håndtering af videnskab og teknologi i samfundet, og participationen bliver et middel til at opnå dette.

Participation anskuet fra et livsverdensperspektiv

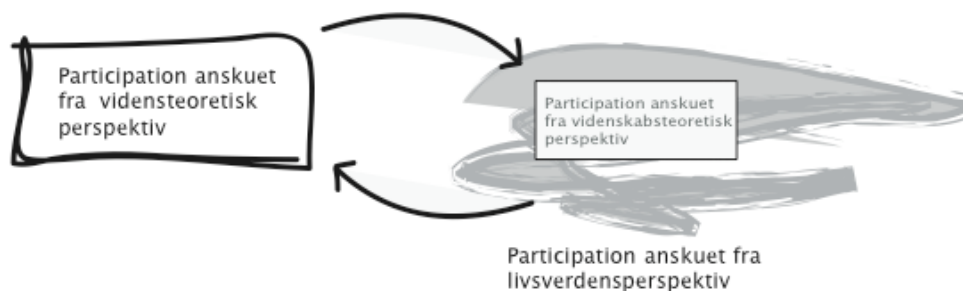
Participation kan imidlertid også anskues ud fra en demokratiteoretisk tradition, der sætter fokus på at artikulere erfaringer fra menneskets livsverden. En sådan tilgang finder man inden for kritisk teori, i formuleringen af muligheden for at italesætte livsverdensbaserede erfaringer gennem en demokratisk offentlighed. Den kritiske teori er videnskabskritisk; participationens formål er ikke videnskaben selv, men en samfundsmæssig drøftelse, der kan sætte fokus på menneskers erfaringer som grundlag for en kritisk forholden sig til videnskab.

Den participative teknologivurdering falder ind under dette perspektiv i den forstand, at borgerpanelet kan anskues som et forum, der giver mulighed for, at sådanne erfaringsformer kan komme til udtryk i dialog med forskere.

Fra videnskabsteori til livsverden – og tilbage igen

Afhandlingens problemformulering om, hvilke muligheder og barrierer der er for, at erfaringer fra menneskelige livssammenhænge kan bruges af forskere i produktionen af ny viden, trækker på både 'modus 2' teoriens

videnskabsteoretiske perspektiv og på kritisk teoris livsverdensperspektiv. Hensigten hermed er følgende: Fortolket inden for rammerne af 'modus 2' teorien kan borgerpanelet forstås som medvirkende til en kontekstualisering af videnskaben, som kan være med til at gøre videnskabelig viden mere 'social robust'. Samtidig er det dog langt fra entydigt, hvad man skal forstå ved denne 'social robuste viden', og hvad den kan bidrage til. For at udforske dette vil jeg i afhandlingen trække den videnskabsteoretiske diskussion af 'modus 2' videnskaben over i den demokratiteoretisk diskussion af videnskaben i relation til livsverdensaspekter i en bredere offentlighed, som man finder inden for kritisk teori; hvordan tager participation og 'social robust viden' sig ud i dette perspektiv? Det er netop i den forstand jeg stiller spørgsmålet: Hvilke muligheder er der for, at menneskelige livssammenhænge kan bruges i en ny form for videnproduktion?

Figur 1: Videnskabsteoretisk erkendelsesinteresse.

Fra videnskabsteoretisk perspektiv til livsverdensperspektiv – og tilbage igen (Se hovedteksten).

Afhandlingens erkendelsesinteresse består således i at undersøge, hvorledes livsverdensperspektivet kan bidrage med nye indsigter i drøftelsen af participation og 'modus 2' videnskab. Afhandlingen vil derfor tage udgangspunkt i den videnskabsteoretiske ramme – samspillet mellem forskere og borgerpanelet – men desuden forholde sig hertil i et demokratiteoretisk livsverdensperspektiv.

Metodevalg

Videnskabsteoretisk bygger projektet på den grundtanke, at enhver teoribygning eller analytisk tilgang har den egenskab at sætte fokus på ganske bestemte aspekter af det undersøgte, med den omkostning at andre fremtræder mere uskarpt. Det har derfor været en ambition at vælge de analytiske redskaber med en vis ydmyghed, vel vidende at ethvert teorivalg også sætter sine begrænsninger for analysens anvendelighed.

Afhandlingens grundidé er at undersøge, hvorvidt borgerpanelet kan bruges til at videregive menneskelig erfaring på en måde, der er brugbar i forskningssammenhæng. Det har derfor været væsentligt, for det første at undersøge, hvordan menneskelig erfaring bruges som element i borgerpanelets arbejde, og for det andet, hvorvidt forskere er i stand til at bruge sådanne erfaringsformer i deres forskning.

Som anledning til at beskæftige mig med 'Meeting of Minds' har jeg under projektets gennemførelse været ansat i Teknologirådet, og dermed fulgt projektet på helt tæt hold. Dette har givet anledning til en lang række oplevelser, erfaringer og refleksioner. Kendetegnende for min oplevelse af at arbejde med borgerpanelet i praksis er, at der altid foregår et væld af simultane processer på flere forskellige indbyrdes forbundne niveauer. Mit praktiske erfaringskendskab strider dermed imod muligheden for at give entydige forklaringer på de processer, der foregår i forbindelse med borgerpanelet, og derfor intenderer afhandlingen ikke én samlet afdækning af borgerpanelets forløb, men forfølger interessante aspekter af, hvad 'Meeting of Minds' gav anledning til.

Projektets intention er ikke at komme med samlede *forklaringer* på de diskursdannelser, der skabes i 'Meeting of Minds' projektet, men at *forstå* hvorledes menneskelig erfaring kommer til udtryk i projektet, og i hvilken forstand forskere er i stand til at gøre brug heraf. Det er med andre ord et ganske særligt perspektiv ved borgerpanelet som undersøges i denne afhandling.

For at muliggøre dette bygger projektets metode på en fænomenologisk og hermeneutisk orienteret tankegang. Inspirationen fra den *fænomenologiske* tilgang består i at reflektere over "dels aktørernes oplevelse og skabelse af meningsdannelse, og dels (...) forudsætningerne for, at aktørerne opfatter og tolker den sociale virkelighed således som de gør" (Rendtorff 2004:306).

Den *hermeneutiske* tilgang til genstandsfeltet indebærer "at fange den menneskelige erfaring, der melder sig i den konkrete livsverden" (Ibid: 285), og projektet har derfor haft som ambition at forholde sig så åbent som muligt til genstandsfeltet, og så at sige give empirien primat, ved konsekvent at sætte spørgsmålstejn ved hvordan den kan *forstås* på dens egne præmisser, snarere end hvordan den kan *forklares* ud fra allerede eksisterende teorier.

Den hermeneutiske tilgang bygger netop på at "forståelse og fortolkning kommer før forklaring, samt at de sociale fænomener og aktører, der studeres, er bærere af betydnings- og meningssammenhænge, og at det derfor er disse, som skal fortolkes og udlægges i en videnskabelig praksis" for at forstå det empiriske felt (Højberg 2004:309). Hermeneutikken søger gennem *indlevelse* at "få indsigt i aktørernes forståelser og meningssammenhænge" for at kunne forstå det empiriske materiale (Ibid: 313). I forlængelse heraf vil jeg i afhandlingen - specielt i analysen af forskeres forståelser - benytte mig af den *kritiske hermeneutik*, som søger at levere refleksion over de *betingelser*, disse forståelser er underlagt. Med andre ord handler afhandlingens metodiske tilgang ikke blot om at forstå aktørernes forståelser på egne præmisser, men også om, ud fra denne forståelsesorienterede tilgang, at gå bag om disse og reflektere over de betingelser, disse forståelser bygger på.

Hermeneutikken, der finder sin oprindelse i tekstfortolkningen, betoner i sine nyere udformninger, hvorledes det ikke er muligt "at fortolke en tekst uafhængigt af den begrebsverden, man fortolker og forstår på baggrund af. Der er en række forudsætninger, der bevidst eller ubevidst former udlægningen af en tekst. Derfor spiller fortolkeren en aktiv rolle i fortolkningsprocessen" (Ibid: 313). Min erkendelsesinteresse i denne afhandling ligger netop i at forstå menneskelige erfaringer og livssammenhænge i tilknytning til borgerpanelet og forskeres forholdene sig hertil. Dette fokus leverer ikke en samlet forklaringsramme for at forstå borgerpanelet, men det udgør ét ud af flere perspektiver, som kan være relevante for at forstå borgerpanelet i en ny form for videnproduktion.

Teoretiske perspektiver

I arbejdet med afhandlingen har det været væsentligt, at lade mulighederne i det empiriske materiale danne grundlaget for valget af teoretiske perspektiver. Desuden er det væsentligt for min brug af disse teorier, at de netop udgør *perspektiver* på participation. Selv om jeg har valgt at fundere afhandlingen i en kritisk teoretisk tilgang, er det væsentligt for min brug af de forskellige teorier, at

ingen af dem i den forstand udgør 'den rigtige' måde at anskue borgerpanelet på. Derimod åbner de hver især op for væsensforskellige aspekter, og kan derfor også være med til såvel at problematisere som berige hinanden. Brugen af teorierne kan anskues som instrumentel i den forstand, at jeg forholder mig åbent til, at hver teori netop kan anvendes for at belyse udvalgte synsvinkler, snarere end for at gøre det ud for nogen fuldstændig forklaring. Det betyder dog ingen lunde, at ethvert teorivalg er lige egnet, tvært i mod; det er netop i valget og kombinationen af teoretiske synsvinkler, at nye og interessante aspekter ved empirien kan fremstå og belyses klart. Samlet bygger afhandlingen på tre teoretiske vinkler på participation, der skal præsenteres i det følgende.

Kritisk teori: Menneskelige erfaringer og livssammenhænge

Det første perspektiv beskæftiger sig med, hvordan vi kan forstå og begrebsliggøre menneskelige erfaringer og livssammenhænge på en måde, der kan være relevant for drøftelsen af temaer ved videnskab og teknologi. Afhandlingen søger at indkredse en begrebsramme herfor med indlæg fra Hannah Arendt (1906-75) over Jürgen Habermas (1929-) til Oscar Negt (1934-). De tre positionerer sig hver især i forhold til hinanden, men rummer tilsammen væsentlige indsigter som led i at indkredse et begreb om menneskelige erfaringer og livssammenhænge, og om hvorledes disse er funderet i menneskets livsverden og kan artikuleres gennem en demokratisk offentlighed.

Den kritisk teoretiske tilgang må forstås som et normativt projekt. Målet er ikke blot at levere deskriptive analyseværktøjer, der kan bruges til at forstå borgerinddragelse, men *også* at sætte retning på, hvad formålet med brugen af borgerinddragelse *kunne* være. Den kritiske samfundsteori er netop *frigørende*, idet den udstikker en retning for samfundsmæssig udvikling. Kritisk teori adskiller sig fra for eksempel diskursanalytiske tilgange, der søger at *afdække* det diskursive genstandsfelt. Selv om sådanne analyser (se fx Plesner 1999) er ganske informative og nyttige i deres afdækning af diskursdannelse i participative processer, så giver de vanskeligt en retning på, hvilke formål brugen af borgerinddragelse skal søge at indfri. Motivet for valget af den normative tilgang, som kritisk teori indebærer, er dermed klart: At afprøve mulighederne for, om kritisk teoretisk tænkning kan bidrage til, hvordan borgerinddragelse forstås og praktiseres, også under vilkår der nærmer sig dem, som 'modus 2' teorien forsøger at indfange.

Jeg tager i afhandlingen udgangspunkt i Habermas' begrebsapparat som tilgang til at forstå borgerinddragelsen. Givet at Habermas' forfatterskab har en spændvidde, der langt overstiger genstandsfeltet for denne specialeafhandling, har jeg valgt at fokusere særligt på aspekter med relation til borgerinddragelsesbegrebet. En nyere læsning med netop dette perspektiv finder man i Bo Ellings *Modernitetens miljøpolitik* (2003), hvor borgerinddragelsen netop fortolkes gennem en læsning af Habermas teoribygning i '*Teorien om den kommunikative handlen*' (1981). Jeg har derfor valgt at tage udgangspunkt i Ellings læsning af Habermas, specielt udlægningen af system- og livsverden samt begrebsliggørelsen af menneskelige rationalitetsformer. Formålet hermed er dels at indkredse de kerneproblematikker, som fra et kritisk teoretisk synspunkt kan fremdrages hvad angår naturvidenskabernes samfundsmæssige betydning. Dels er livsverdenen – og dermed involveringen af borgere – i den Habermas-inspirerede tænkning en grundforudsætning for at imødekomme videnskabens instrumentelle rationalisering.

Hernæst består opgaven i nærmere at indkredse et begreb om menneskelige livssammenhænge. Dette gøres gennem en samlæsning af værker af Hannah Arendt (1954, 1958, 1982) og Oscar Negt (1971, 1972). Læsningen af Negt fokuserer på at forstå menneskets hverdagsbaserede erfaringer, ved at betone disse som både individuelle og kulturelt baserede erfaringsformer. Arendt sætter perspektiv herpå ved at artikulere menneskets muligheder for tænkning, der ligger *ud over* det rent private, hvorved menneskelige livssammenhænge kan danne udgangspunkt for en mere kollektivt orienteret kulturel refleksionsform.

Når jeg vælger at læse på tværs af Habermas, Arendt og Negt er det ud fra den betragtning, at de hver især kan bidrage med relevante vinkler på afhandlingens problemfelt. De tre relaterer sig til hinanden, både gennem teoretisk videreudvikling men også ved at positionere sig forskelligt både hvad angår teoretiske forudsætninger og perspektiver. Følgelig tager min læsning heraf snarere form af en foreløbig begrebsliggørelse af, hvordan kritisk teori kan bruges som forståelsesramme for borgerinddragelse, end en færdig og konsistent teoribygning herover. Formålet hermed er netop gennem afhandlingen at afprøve denne forståelsesramme.

Foucault: Participation i magtanalytisk perspektiv

Afhandlingens andet perspektiv består i en Foucault baseret magtanalytisk kritik af participative praksisser, som man vanskeligt kan undlade af forholde sig til i en

drøftelse af participation. Tilgangen står (såvel videnskabsteoretisk som i konkrete teoribygninger) i opposition til den kritisk teoretiske tilgang, og vil i afhandlingen blive brugt som en sekundær men central *problematisering* af den kritisk teoretiske anskuelse af borgerinddragelse, hvormed det bliver muligt at stille skarpt på en række problemer forbundet hermed. Jeg vil tage udgangspunkt i Bill Cooke og Uma Kotharis antologi 'Participation – The New Tyranny?' (2001), hvori forfatterne leverer en skarp kritik af den participative praksis. Blandt andet viser forfatterne, hvordan denne praksis kan udmønte sig i, at de involverede borgere blot indlejres i en institutionelt determineret diskursdannelse og dermed ikke gives mulighed for reel indflydelse. Mens Cooke og Kotharis kritik udgør en helt fundamental erkendelse omkring de problemer, der kan være forbundet med borgerinddragelse, har de vanskeligt ved at pege på, hvordan disse problemer kan imødekommes. Jeg har derfor valgt at give afsnittet en sekundær funktion i afhandlingen; det vil blive brugt til at identificere centrale problemstillinger, men den opgave, der består i at pege på nye løsningsmuligheder, påhviler de øvrige teoretiske perspektiver.

‘Modus 2’ videnskab: Participation i ny form for videnproduktion

Det sidste teoretiske perspektiv på borgerinddragelse fokuserer specifikt på participativ teknologivurdering i relation til teorien om en ny form for videnproduktion og ‘modus 2’ videnskab. Grundet denne teoris betydning og udbredelse i relation til drøftelsen af participation, begrænser kapitlet sig til at omhandle Nowotny, Gibbons og Scotts teoridannelse (2001), vel vidende at tilsvarende teorier, som Funtowicz og Ravetz’ teori om ‘post-normal science’ (1993, 1999) og Henry Etzkowitz og Loet Leydesdorff ‘triple-helix’ model, udgør parallelle forståelser af problemfeltet. Formålet er at karakterisere en forståelsesramme for at forstå participativ teknologivurdering i relation til teorien om ‘modus 2’ videnskab og dermed skabe grundlaget for at diskutere, hvordan kritisk teori kan ‘tale ind’ i denne forståelsesramme.

Hensigten med de tre overordnede teoretiske perspektiver – kritisk teori, Foucault inspireret tænkning og participation i relation til ‘modus 2’ videnskab – er at præsentere tre forskellige synsvinkler, der kan ‘gå i spænd’ med hinanden, og derved danne grundlag for en mere mangesidig drøftelse af, hvorledes participation kan bruges i relation til drøftelser af samfundsmæssige temaer ved videnskab og teknologi. Afhandlingens næste ambition omhandler hvordan disse teoretiske indsigter kan bringes i et ligeværdigt samspil med en empirisk tilgang til ‘Meeting of Minds’ projektet.

Empirisk tilgang

Afhandlingens empiriske genstandsfelt bestående af 'Meeting of Minds' projektet og den metodiske tilgang hertil, bygger overordnet på, at 'Meeting of Minds' blot udgør ét konkret eksempel på én bestemt form for borgerinddragelse inden for en praksis for participativ teknologivurdering. Det er derfor ikke på forhånd givet, at man kan videreføre erfaringerne fra dette konkrete empiriske niveau til en overordnet drøftelse af borgerinddragelse i relation til videnskab og teknologi.

I afhandlingen benytter jeg 'Meeting of Minds' som en illustrativ *case* i den betydning, man finder hos Flyvbjerg (1999); som en konkret forankret mulighed for at opnå ny kvalitativ viden og indsigt, der kan bruges til at begribe og forstå aspekter af mere generelle problemstillinger.

Denne brug af 'Meeting of Minds' hviler på den betragtning, at projektet netop er strategisk og illustrativt til at artikulere temaer og problemstillinger ved borgerinddragelse i relation til videnskab og teknologi. På den ene side består projektets relevans i, at det tjener som eksempel på en nutidig praksis for, hvordan borgerinddragelse i dag benyttes i institutionaliseret form gennem metoder til participativ teknologivurdering. På den anden side udmærker 'Meeting of Minds' sig ved ikke blot at rette sig mod parlamentarisk rådgivning, men netop at drøfte perspektiver ved den nyeste forskning, med sigte på at involvere og igangsætte en debat blandt aktører og forskere i de videnskabelige samfund. Netop derfor udgør 'Meeting of Minds' en interessant *case* for at belyse, hvordan en aktuel praksis for participativ teknologivurdering spiller sammen med idéen om en ny form for videnproduktion og 'upstream engagement'.

Samtidig er dog væsentligt at være opmærksom på at casens brugbarhed begrænser sig til en helt bestemt metodisk praksis, og at erfaringerne netop må ses i relation hertil. Når det er sagt, er det afhandlingens målsætning netop at forsøge at opnå større *forståelse* af spillet mellem borgerpanelet og forskere, og i den sammenhæng er den konkrete *case* illustrativ og kan også sætte mere generelle aspekter i perspektiv.

Det empiriske arbejde sætter fokus på to forskellige aspekter. For det første, hvordan menneskelige erfaringer og livssammenhænge giver sig til udtryk i borgerpanelets arbejde. For det andet hvordan forskere forholder sig til disse aspekter i borgerpanelets arbejde.

Empirisk analyse af borgerpanelet

For at undersøge hvordan erfaringer fra menneskelige livssammenhænge kommer til udtryk i borgerpanelets drøftelser, har jeg gennemført en empirisk analyse af borgerpanelet og dets arbejde. Forud for valget af afhandlingens problemformulering ligger et stort arbejde, hvor jeg har søgt at forholde mig så åbent til materialet som muligt for at undersøge dets forskellige potentialer, frem for på forhånd at undertvinge det en given teoriramme. Det er væsentligt, at specialeprojektet har givet anledning til en langstrakt iterativ proces, der har båret præg at 'gå på opdagelse' i de mange mulige aspekter empirien indeholder, og lade dem danne grundlaget for valget af relevante teoretiske analysevinkler, inden afhandlingens problemformulering blev fastlagt.

Jeg har i det empiriske arbejde begrænset mig til at følge det danske borgerpanel og dets europæiske deltagelse, idet jeg gennem min ansættelse i Teknologirådet har fulgt dette tæt. Jeg har ikke sigtet mod at undersøge forskelle de forskellige borgerpaneler imellem, og analysen er behæftet med den bias, at der gennem projektet er sket udvekslinger mellem de forskellige paneler, som jeg har valgt ikke at analysere systematisk, da afhandlingen ikke retter sig mod en afdækning af de forskellige diskursers udvikling igennem projektet. Da jeg via min ansættelse hos Teknologirådet har været medarrangør af borgerpanelets forløb, har det været væsentligt at frigøre mig fra den optik denne arrangørrolle indebærer. Dette har blandt andet givet sig til udtryk i, at jeg har valgt at lade mit formelle kildemateriale begrænse til efterfølgende analyse af borgerpanelets skriftlige dokumenter, og dermed nedtone mere detaljerede situations- og forløbsbeskrivelser. Afhandlingen bygger dermed på analyser af offentligt tilgængelige tekster produceret af borgerpanelet³. Analysematerialet følger borgerpanelets proces ved at indeholde hele den samling af færdige arbejdsrapporter og slutrapporter, panelet har produceret⁴.

På baggrund af ovenstående analyseres borgerpanelet med henblik på at udforske og forstå delaspekter af borgerpanelets arbejde gennem den teoretiske begrebsliggørelse af menneskelige erfaringer og livssammenhænge. Hensigten med denne analyse er ikke at forklare borgerpanelets virke slet og ret inden for denne teoriramme, men at forstå hvordan teorien 'taler ind' i det empiriske materiale. Den teoretiske synsvinkel muliggør netop at fremdrage og artikulere

³ Hovedparten af de anvendte tekster er offentliggjort på teknologirådets hjemmeside www.tekno.dk samt www.meetingmindseurope.org. Enkelte tekster er ikke publicerede men offentligt tilgængelige via teknologirådets arkiv.

⁴ Som angivet i litteraturlisten indebærer dette kildeteksterne listet MoM 2005a (...) til og med MoM 2006b.

elementer af menneskelige livssammenhænge som ét særligt aspekt af empirien. Målet hermed er ikke en evaluering af borgerpanelets arbejde eller en vurdering af, hvor udtalt det anlagte perspektiv er herfor, men netop at skabe en bestemt forståelsesramme, som dermed udgør forudsætningen for og indgår i den efterfølgende undersøgelse af forskeres mulighed for at forholde sig hertil.

Interviewundersøgelse med forskere

For at undersøge hvordan forskere forholder sig til borgerpanelet, har jeg gennemført en kvalitativ interviewundersøgelse med Teknologirådets planlægningsgruppe, der har fulgt projektet med det formål at bidrage med faglig ekspertise og sparring projektet igennem⁵. Gruppen repræsenterer et tværfagligt udvalg af forskere og praktikere inden for lægevidenskab, neurologi, psykologi og antropologi i relation til forskellige former for hjerneforskning, og har en størrelse der i kvalitativ sammenhæng sikrer en god spredning af forskellige synsvinkler på borgerpanelets forløb. Da undersøgelsen netop er af kvalitativ karakter, har jeg valgt at begrænse mig til den danske planlægningsgruppe som tilstrækkeligt empirisk grundlag.

Målet med undersøgelsen har været med et kritisk hermeneutisk udgangspunkt at identificere, hvad der fremmer og forhindrer forskere i at tage aktivt del i borgerpanelets perspektiver. Når netop dette spørgsmål skal stilles, er det ud fra den betragtning, at hvis man skal gøre sig forhåbninger om et egentligt samspil mellem borgerpanel og forskning, så indebærer det ikke mindst, at også forskerne kan tage aktivt del heri. Dermed bliver det aktuelt at forsøge at forstå, hvordan forskere opfatter borgerpanelet og dets anbefalinger, da netop disse opfattelser kan være indgange til et potentielt aktivt samspil. Derfor bygger undersøgelsen på en kritisk hermeneutisk refleksion over forskernes opfattelse af borgerpanelet og dets perspektiver

Undersøgelsen baserer sig på semistrukturerede kvalitative forskningsinterviews (Kvale 1997:129-39). Undersøgelsens overordnede mål er at opnå indsigt i forskernes muligheder for at gøre brug af erfaringer fra menneskelige livssammenhænge i produktionen af ny viden. For at opnå viden herom bygger de gennemførte interviews på tre overordnede forskningsspørgsmål, der belyser forskelle aspekter herved:

⁵ 7 af gruppens i alt 8 medlemmer indgår i undersøgelsen.

- 1: Hvad kendetegner forskerens opfattelse af 'Meeting of Minds'?
- 2: Hvordan vurderer forskeren brugbarheden af borgerpanelets anbefalinger?
- 3: Hvorledes har projektet indfriet forskerens forventninger?

De tre forskningsspørgsmål – i praksis omformet til en række konkrete interviewspørgsmål - giver hver især anledning til forskellige synsvinkler på forskerens opfattelse af borgerpanelet og 'Meeting of Minds' og bruges til at spørge ind til forskernes underliggende forståelse heraf (Se interviewguide i bilag 1).

De gennemførte interviews er efterfølgende omskrevet til skriftlige interviewjournaler, hvor de elementer ved interviewene med potentiale til at bidrage til besvarelsen af de opstillede forskningsspørgsmål, er udvalgt, redigeret og dermed omsat til skriftlig fremstilling. Herefter har respondenterne godkendt disse redigerede udskrifter som det egentlige empiriske interviewmateriale. Interviewudskrifterne indgår i et separat bilag til afhandlingen, idet de efter aftale med respondenterne ikke er blevet til med henblik på offentliggørelse. Herefter er interviewudskrifterne underkastet en tværgående hermeneutisk analyse for at fortolke og sammenligne respondenternes opfattelse i forhold til de opstillede forskningsspørgsmål. Resultatet af denne analyse fremgår af bilag 2. På baggrund heraf har jeg gennemført en kritisk hermeneutisk fortolkning, der netop sætter fokus på at forstå og reflektere over forskeres forholden sig til borgerpanelet. Denne analyse indgår i selve specialerapportens kapitel seks sammen med en opfølgende teoretisk analyse, der forbinder de empiriske erfaringer med afhandlingens teoretiske perspektiver.

Kapiteloversigt

Afhandlingens forskellige metodiske greb har samlet set udkrystalliseret sig i syv kapitler, hvis indbyrdes forbundenhed kort skal gennemgås i det følgende.

Kapitel 3 åbner afhandlingen op gennem *'en empirisk fortælling om borgerpanelet'*, der i narrativ stil følger borgerpanelet gennem dets arbejde i *'Meeting of Minds'* forløbet. Formålet hermed er at give et levende indtryk af, en række af de aspekter, der er i spil i borgerpanelets arbejde, dels som forudsætning for at ansøre de efterfølgende kapitlers perspektiver og synsvinkler, og dels for at anskueliggøre, at borgerpanelets proces ikke uden videre lader sig tvinge ned i enkle og homogene forklaringsformer. Kapitlet afspejler specialeprocessen i den forstand, at der lægges vægt på, at mulighederne i de konkrete empiriske erfaringer sætter mulighedsbetingelserne for relevante teoretiske analyseperspektiver. Samtidig adskiller kapitlet sig dog fra selve specialeprocessen derved, at den endelige sammenskrivning af kapitlet er tilrettelagt i relation til de perspektiver, som jeg har valgt at sætte fokus på i specialerapporten.

Kapitel 4 præsenterer samlet fire forskellige *'teoretiske vinkler på borgerpanelet'*. Hensigten er, at hver af kapitlets fire delafsnit vil anlægge en ny synsvinkel på at forstå borgerpanelet og dets arbejde, som præsenteret i narrativ form i det foregående kapitel 3. Første del introducerer til Habermas' begrebsapparat som kritisk teoretisk forståelsesramme for, hvorfor det kan være relevant at inddrage borgeres hverdagsbaserede erfaringer i en drøftelse af temaer ved videnskab og teknologi. Anden del anlægger en Foucault-inspireret magtanalytik, der retter en skarp kritik af, at participative praksisser kan vise sig nærmere at reproducere institutionelle standardforståelser frem for at integrere borgeres genuine erfaring. Tredje del fokuserer på, hvordan participativ teknologivurdering forholder sig til disse perspektiver, og sætter denne i relation til *'modus 2'* teorien og teorien om en ny form for videnproduktion. Fjerde del følger op på og afrunder kapitlets forskellige perspektiver gennem en samlæsning af Arendt og Negt, der sætter begreb på, hvad man kan forstå ved menneskelige erfaringer og livssammenhænge. I kapitlet nås dermed frem til den begrebsliggørelse af menneskelige livssammenhænge, der skal undersøges nærmere i de efterfølgende kapitlers analyser.

Kapitel 5 følger op på de foregående kapitler gennem en analyse af *'borgerpanelet og menneskelige livssammenhænge'*. Herved stilles skarpt på, hvordan borgerpanelets arbejde kan fortolkes gennem den begrebsliggørelse af menneskelige erfaringer og livssammenhænge, som kan udledes af kapitel 4. Kapitlets analyse tager udgangspunkt i og bygger på den præsentation af borgerpanelets arbejde, som er indeholdt i kapitel 3. Hensigten er ikke at bruge dette perspektiv som en entydig *forklaring* af borgerpanelet og dets arbejde, men netop at bruge denne begrebsramme til at *forstå* delaspekter ved borgerpanelet med det primære formål at trække en række delaspekter frem, som skal bruges i det efterfølgende kapitels undersøgelse af forskeres muligheder for at forholde sig hertil.

Kapitel 6 udgør et nyt fokus for afhandlingen og undersøger *'borgerpanelet set fra forskerperspektiv'*. Målet er at forstå, hvordan de elementer af menneskelige erfaringer og livssammenhænge, som kan fremdrages hos borgerpanelet, opfattes af forskere, der har haft tilknytning til panelet i *'Meeting of Minds'*. I kapitlet præsenterer jeg resultaterne fra min kvalitative interviewundersøgelse med Teknologirådets planlægningsgruppe. Kapitlet analyserer forskernes forståelse af borgerpanelet og *'Meeting of Minds'*, og diskuterer i forlængelse heraf, mulige baggrunde for at forstå disse opfattelser.

Kapitel 7 udgør afhandlingens *'konklusioner og perspektiver'*. Hermed samles op på de forskellige erfaringer de foregående kapitler har tilvejebragt, og det drøftes, hvilke konklusioner, spørgsmål og perspektiver disse giver anledning til.

3

En empirisk fortælling om borgerpanelet

En klar forårmorgen en weekend i april 2005 mødes 14 borgere i et konferencelokale nær Nyborg Strand. De har aldrig mødt hinanden før. Anledningen til deres møde er, at de skal diskutere den nyeste udvikling inden for hjerneforskning. Ikke at de for så vidt har beskæftiget sig med forskning før. Men de er blevet udvalgt blandt borgere i hele Danmark til at drøfte dette emne. Det er Teknologirådet, der har valgt dem ud, og tilsammen udgør de et ganske bredt udsnit af den mangfoldige danske befolkning. De 14 borgere udgør i fællesskab det danske 'borgerpanel' i et stort tværeuropæisk projekt, der netop er ved at løbe af stablen: 'Meeting of Minds – Europæiske Borgere i Dialog om Hjerneforskning'. Projektets formål er at lade borgere forholde sig til den nyeste forskning og komme med en række anbefalinger som svar på spørgsmålet: 'Hvordan skal vi bruge den øgede viden om menneskets hjerne?'⁶(MoM 2005a). I løbet af det næste år vil borgerne drøfte dette spørgsmål på fem arbejdsweekender, både i det danske panel, sammen med tilsvarende paneler fra otte andre europæiske lande og med førende forskere fra hele Europa. Herefter skal de i fællesskab fremsætte en række anbefalinger både til det danske Folketing og til Europaparlamentet.

⁶ Teknologirådets projektbeskrivelse er offentlig tilgængelig og kan downloades via www.tekno.dk/hjerneforskning. (Se MoM 2005 1)

Denne første forårsmorgen er udgangspunktet for diskussionen en lille bog, forfattet af tre videnskabsjournalister til lejligheden. Bogen introducerer nogle af de nyeste problemstillinger, der rejser sig for samfundet i relation til hjerneforskningen (MoM 2005b). Temaerne er identificeret og udvalgt på baggrund af en workshop for førende hjerneforskere, antropologer og filosoffer inden for feltet som eksempler på de spørgsmål, hjerneforskningen synes at stille. Materialet indgår i Teknologirådets introduktion til borgerne og sætter et kritisk fokus på de nye teknologiske muligheder og problemstillinger, videnskaben stiller i udsigt.

I materialet fremgår det, at hjerneforskningen "udgør et både fascinerende og skræmmende forskningsområde", der på den ene side giver os en lang række nye muligheder for behandling af sygdomme, men på den anden side udfordrer vores forståelse af menneske og normalitet, hvilket kan få stor betydning for os alle, når den ny viden tages i anvendelse (MoM 2005c). Hvis forskningen sætter lighedstegn mellem hjerne og psyke, kan det betyde, at sociale problemer i højere grad ansues medicinsk. Hvis der udvikles præstationsfremmende midler, vil det ufrivilligt kunne udfordre normen for, hvad vi som individer skal kunne præstere. Hvis vi udvikler nye metoder til hjernescanning, vil vi i øget omfang kunne teste og kontrollere folk for eksempel i sikkerheds- eller jobmæssig sammenhæng. På den baggrund stilles spørgsmålet: "Videnskaben giver os mulighed for at forøge vor intelligens, udvide vor hukommelse og læse vore tanker. Men vil vi få lov til selv at bestemme, hvad vi vil?" (MoM 2005b: 5)

Introduktionsmaterialet indeholder seks illustrative cases, der fremdrager aspekter af hjerneforskningens nye muligheder (MoM 2005b):

1. Muligheden for medicinsk behandling af børn med ADHD⁷, og de spørgsmål om normalitet det rejser.
2. Muligheden for at diagnosticere hjernesygdomme mange år før de giver sig til udtryk for patienten.
3. Muligheden for præstationsfremmende medicin og konsekvenser for normer for præstation og social retfærdighed.
4. Muligheder for at behandle menneskelige lidelser, såvel fysiske som psykiske, gennem kirurgiske indgreb i hjernen.
5. Muligheden for at bruge hjernescanninger og viden om personers hjerner til at forstå og (for eksempel retsligt) dømme menneskers handlinger.

⁷ ADHD (Attention-Deficit / Hyperactivity disorder), også kaldet DAMP (Deficits in Attention, Motor control and Perception). Forstyrrelser af opmærksomhed, aktivitet og impulsivitet, mest kendt hos børn. Diagnosen er en samlebetegnelse for en række forskellige symptomer.

6. Muligheder for bedre forståelse af menneskets udvikling og læring gennem større viden om hjernen.

Med udgangspunkt i disse eksempler tager borgerpanelet hul på et års drøftelser af temaer ved videnskab og teknologi.

Videnskab og hverdagsforestillinger: Den første undren

Borgerpanelets første forholden sig til hjerneforskningen foregår i små diskussionsgrupper og er for så vidt præget af en vis undren: Kan hjerneforskningen virkelig levere løsninger på alle de problemstillinger, den er forbundet med? Eksempelvis diskuteres mulighederne i forhold til behandling af børn med ADHD:

"Kan man i diagnosen adskille, hvad der skyldes det sociale miljø (opvækstvilkår, børns dagligdag, familie og omgivelser) og hvad der skyldes hjernefejl? Hvem kan og hvordan?" Der er "risiko for ren symptombehandling frem for 'helbredelse'" og behov for "grundig undersøgelse af mulige årsager til adfærden (i familien, i skolen osv.)" (MoM 2005d: 1).

I deres drøftelse stiller borgerpanelet blandt andet spørgsmålstegn ved, hvorvidt hjerneforskning skal anskues som sygdomsbehandling blot, idet der følger en masse andre aspekter med, blandt andet spørgsmål om normalitet:

"- Hvem skal definere, hvad der er normal adfærd? - Der er risiko for en samfundsmæssig ensretning for ønsket/uønsket adfærd, hvor der ikke er tid, plads, råd til små skævheder ('professorer' og 'landsbytosser') . - I takt med samfundsudviklingen ændres normen for hvad der er normalt. Samfundets øgede krav, til fx børns læsefærdigheder og adfærd i skolen, kan medføre at flere medicineres" (Ibid:1).

Borgerpanelet drøfter ikke blot de konkrete muligheder som forskningen fremsætter, men også hvad de kan komme til at betyde for borgere og samfund i øvrigt. Hvad betyder for eksempel muligheden for medicinering for barnets tarv? "Er der forældre, som bruger medicin i stedet for opdragelse?", spørger panelet blandt andet og sætter spørgsmålstegn ved, hvorvidt de nye teknologiske muligheder virkelig løser problemerne i deres fulde omfang (Ibid:2). Hjerneforskning er ikke et felt uafhængig af interesser, konstaterer panelet, og

det kan få helt konkret betydning, for eksempel i forhold til brugen af nye diagnosticeringsmuligheder:

”Der er et dilemma omkring interessemodsætninger ved tidlig diagnosticering. – Er det samfundets, familiens, individets, medicinalindustriens, erhvervslivets eller forsikringssekskabernes interesser, der varetages?” ”Hvad kan vi bruge og misbruge denne viden til?” Og hvordan ”kan man sikre individets ret til at fravælge tidlig diagnosticering?” (Ibid:3).

Mange af de nye muligheder er forbundet med komplicerede modsætningsforhold mellem, hvad der sker i individets, i interessenters og i samfundets interesse, og panelet rejser spørgsmålet om, hvem og hvad der tages hensyn til. En anden af borgerpanelets overvejelser handler om, hvordan forskning og teknologi kan være forbundet med nye måder at anskue mennesket og samfundet på, hvilket blandt andet drøftes i relation til brugen af præstationsfremmende medicin:

”Der er måske risiko for at brug af (...) præstationsfremmende medicin øger fokus på det traditionelle intelligensbegreb (IQ), som det væsentlige ved at være menneske. Dermed undertrykkes andre kompetencer og værdier” (Ibid. 6).

I forlængelse af denne diskussion rejser panelet temaet ”Hvad vil det sige at være menneske?” og konstaterer at ”det kan have store menneskelige konsekvenser at bevæge sig væk fra det enkelte menneskes naturlige fundament” (Ibid. 6). Panelet stiller spørgsmålstejn ved idéen om at skulle ændre ved, hvem og hvad vi er som mennesker, og finder at hjerneforskningen udfordrer forståelsen af, hvad det vil sige at være menneske.

Et eksempel herpå er diskussionen af muligheden for at bruge hjernescanninger som en avanceret form for løgnedetektorer, der kan måle personens hjernerenspons på forskellige spørgsmål, for eksempel om en person har kriminelle hensigter. Udsigten til sådanne muligheder, med deres indbyggede deterministiske tilgang, vender op og ned på gængse forståelser af fri vilje og ansvar, og får panelet til at stille spørgsmål ved, hvad den forståelse, som forskningen bygger på, indebærer: ”Er man kriminel inden man har begået handlingen?” (Ibid:9).

”Prædestination (skæbne-tankegang), opfattelsen af at du bliver, hvad du er disponeret for fra fødslen, betyder at vi skal genoverveje hele vores kulturelle, sociale fundament og spilleregler (hvad er så f.eks. de ti bud værd, eller straffelov eller andre regler?)” ”Det sætter spørgsmålstejn ved, hvordan vi hidtil har tænkt om og forstået det grundlæggende ved at være menneske.” Men på den anden side: ”Det kan også give mulighed for en bedre forståelse af, hvad det er at være menneske, og hvorfor vi handler som vi gør” (Ibid:10).

Selv om de perspektiver, hjerneforskningen indebærer, kan synes at stride mod ’vores kulturelle, sociale fundament og spilleregler’, forholder panelet sig forholdsvist åbent. Her er ikke nogen blind forskrækkelse overfor de nye perspektiver, men en kritisk forholde sig ud fra en mere almen opfattelse af, hvad det vil sige at være menneske. Perspektiver, der synes at ligge godt i tråd hermed, hilses også velkommen, for eksempel ny viden om hjernens udvikling, og hvad det kan betyde for børns og menneskers læring livet igennem (Ibid:11-12). Målet må netop være at finde ud af, hvordan forskning og for eksempel de nye muligheder for ”diagnosticering forbedrer og ikke forringer livskvaliteten (...) (Ibid:3)”. Paneldeltagerne har deres forskellige opfattelser af forskningen, såvel som af verden omkring dem, men i løbet af weekendens arbejde vokser en vis fællesmængde frem, som grundlæggende forholder sig til de nye forskningsmæssige og teknologiske perspektiver, blandt andet ud fra deltageres betragtninger om mennesker og det samfund, de lever i.

Borgerdialog: En dagsorden formes

Borgerpanelets næste møde finder sted i Bruxelles sammen med de øvrige otte borgerpaneler. Sammen har de den opgave, at finde frem til en række overordnede temaer, der kan sætte rammen for resten af projektets diskussioner. Mødet foregår både som små gruppesamtaler og i plenum på tværs af ni sprog. De metodiske udfordringer herved er løst ved brug af et stort antal tolke, computernetværk og professionelle proceskonsulenter, der leder diskussionerne og forbinder borgernes resultater på tværs af de forskellige grupper til plenum. Alt er hårdt timet og målrettet mod at kunne kommunikere diskussionsresultater videre på rette tid i den rette form, på tværs af de mange grupper. Stikord og kortfattede sætninger synes ofte at udgøre den herskende kommunikationsform, i udvekslingen mellem grupperne, og kommer nærmest til at udgøre en slags sproglige koder; hvorvidt disse stikord beholder deres indhold

eller refortolkes, hver gang de udveksles til nye grupper, kan være vanskeligt at bedømme. Nogle borgere er imponerede over, hvor enige folk er på tværs af de europæiske lande, andre sætter spørgsmålstegn ved, om det i denne proces overhovedet er muligt at nå nok i dybden til at se uenighederne. Som afslutning på weekendens arbejde stemmes der om, hvilke temaer der skal gå videre, hvilket resulterer i seks overordnede temaer som ramme om projektet. Temaerne, der desuden indeholder en lang række spørgsmål, som panelet finder bør undersøges nærmere, kan samlet tolkes som en foreløbig dagsorden for borgerpanelets vurdering af hjerneforskningen (MoM 2005:13-16):

1. "Regulering og kontrol". Hjerneforskning og anvendelse heraf bør være såvel etisk, økonomisk og social acceptabel, både for borgere, regeringer og forskere.
2. "Normalitet vs. diversitet". Problemstillingerne omkring normalitet og diversitet bør orienteres på en måde der gør, at ingen stigmatiseres.
3. "Offentlig information". Alle bør kunne få adgang til opdateret, pålidelig, udtømmende, gennemsigtig viden, der ikke er præget af bias.
4. "Pres fra økonomiske interesser". Det bør sikres, at medicinalindustriens økonomiske interesser imødekommer samfundets fælles interesser og ikke skaber unødigt forbrug eller behandlingsbehov.
5. "Lige adgang". Alle (europæiske) borgere bør have lige adgang, hvilket indbefatter tilstrækkelige faciliteter, information og økonomiske midler.
6. "Det frie valg". Patienter bør sikres ret til frit at vælge og fravælge såvel diagnoser som behandling.

Temaerne udgør tilsammen rammen for resten af projektet og fastsætter dermed, hvad det er for målsætninger, borgerne gennem deres drøftelser vil søge at arbejde hen imod.

Projektets næste trin for borgerpanelet er, gennem endnu en national forberedelsesweekend med dialogbaseret gruppearbejde, at formulere en række spørgsmål til, hvilken viden fra forskere og andre ressourcepersoner der kan give panelet et bedre vidgrundlag for at vurdere de udvalgte problemstillinger ved hjerneforskningen. Arbejdet udmunder i en lang række uddybende spørgsmål, som ønskes besvaret af såvel læger og neurologer, som filosoffer og samfundsforskere, repræsenterende såvel forskere som patientforeninger og medicinalindustri (MoM 2005f).

Med dette udgangspunkt arrangerer Teknologirådet en dansk konsensuskonference på Christiansborg (MoM 2006a). På konferencen er 16 forskere og ressourcepersoner indkaldt til, gennem to dages mundtlige oplæg, at belyse borgerpanelets spørgsmål. Oplæggende følges op at et døgn, hvor borgerpanelet arbejder med at udforme en række fælles vurderinger og anbefalinger. Arbejdet, der er funderet skiftevis i små grupper og i plenum, går ud på gennem dialog at stræbe mod fælles konsensus og dermed identificere de vurderinger, hvorom panelet enten kan opnå enighed, eller konstatere at dette ikke er muligt. Resultatet er det danske borgerpanels 'slutdokument' som den efterfølgende formiddag offentliggøres på Christiansborg.

Med dette udgangspunkt drager det danske borgerpanel atter en weekend til Bruxelles for sammen med de øvrige paneler at arbejde sig frem mod en række fælles europæiske anbefalinger. Gennem dialoger og afstemninger på tværs af de europæiske paneler og i samspil med indbudte eksperter fra hele Europa, arbejder borgerpanelet sig frem mod en række endelige anbefalinger, der ved dette sidste borgerkonvents afslutning videregives til politikere og inviterede aktører ved en officiel ceremoni i Europaparlamentet.

Med færdiggørelsen af de nationale (MoM 2006a) og den fælles europæiske rapport (MoM 2006b) foreligger nu, på baggrund af godt et års drøftelser, borgerpanelets samlede vurdering af, hvordan samfundet bør bruge den øgede viden om menneskets hjerne.

Anbefalinger: Hjerneforskning set fra borgerperspektiv

Et centralt element i borgerpanelets endelige anbefalinger er, at "hjerneforskning ikke blot bidrager til en øget forståelse af hjernens funktion, men også anvendes i samfundet til at forklare, hvad det vil sige at være menneske" (MoM 2006a: 8). Borgerpanelet underkender ikke, at forskningen kan bidrage til en større forståelse heraf, men gør opmærksom på, at hjerneforskning kun er én af flere nødvendige forståelser. Panelet mener derfor, at en åben og bred debat om hjerneforskningen og dens konsekvenser er nødvendig.

Panelet finder ydermere, at økonomiske interesser resulterer i en form for 'skævvridning' af forskningen, forstået således, at der på grund af det økonomiske incitament bruges flere midler og forskes mere i medicinsk behandling end i andre tilgange til at forstå hjernen, hvilket kan have den effekt, at den medicinske tilgang former den dominerende forståelse af hjernen. Selv

om denne forskning giver nye og bedre muligheder for behandling, så er panelet bekymrede, idet de konstaterer, at der er "en risiko for, at ny viden om hjernen kan føre til øget sygeliggørelse, det vil sige, at tilstande som før blev opfattet som en normal del af det at være menneske, bliver opfattet som sygdom." Med dette udgangspunkt tager borgerpanelet den opgave på sig at komme med anbefalinger til, hvordan den økonomisk funderede skævvridning kan imødegås, og konkluderer, at der skal forskes i områder, hvor det "næppe [er] sandsynligt, at private virksomheder vil forske i dette af egen drift" (Ibid:11): Der er brug for forskning i forebyggelse; der er brug for at se på andre tilgange end medicinsk behandling; der er brug for at se på de sociale omgivers betydning; og der er brug for at sikre små sygdomsgrupper (Ibid:8-11). Borgerpanelet kritiserer ikke den industrielle eller medicinske behandling som sådan men pointerer, at disse former for forskning, set fra et samfundsmæssigt synspunkt, må suppleres med andre forståelser af mennesket og hjernen. I forståelsen af, at der er masser af interesser forbundet med hjerneforskningen, er det væsentligt for borgerpanelet at sætte fokus på, hvad der er vigtigt for dem som borgere, og som ikke nødvendigvis tilgodeses af andre aktører. Dette giver sig blandt andet til kende, når panelet tidligere i processen konstaterer, at "[b]eslutningstagere kan have en interesse i at fremme medicinsk behandling (og forskning) [...] fordi det 'løser' et problem hurtigt og billigt – uden brug af menneskelige ressourcer. Men er problemet reelt løst? Og hvad med bivirkningerne på længere sigt?" (MoM 2005f: 5). Dette er en skepsis, der deles med det europæiske panel:

"Regulation of brain research and treatment must be independent of political and economic interests. We citizens are essentially concerned with this because the brain represents our identity, personality and mind. Therefore, we want to be involved at the different levels of decision making through various forms of participation" (Ibid:10).

Et andet eksempel på borgernes tilgang er formuleringen af spørgsmålet: "Hvordan kunne en vision om nye resultatgivende relationer mellem forskning, industri og (civil)samfund se ud, hvis vi skal have det bedste ud af hjerneforskningen for syge og raske?" (MoM 2005f: 5). En af det europæiske borgerpanels anbefalinger lyder i denne sammenhæng:

"Diversity as a source of richness in society": "We need to focus on the acceptance of diversity in order to prevent stigmatization. Diversity should not be seen as a problem but instead needs to be viewed as a positive

aspect, in fact European society can only move forward if we learn to accept diversity. Diversity is a basic prerequisite for democracy. It is therefore a fundamental concern for us as citizens" (MoM 2006b: 12).

Borgerpanelet finder, at hjerneforskningen netop må diskuteres i relation til samfundet, men påpeger også, at det ikke nødvendigvis er selve forskningen, men måske også samfundet, der ikke har tilstrækkelig fokus på diversitet (Ibid:12).

I den forbindelse problematiserer panelet, at en kvalificeret debat om hjerneforskningen har vanskelige kår i en ofte sensationspræget presse og offentlighed: For eksempel er det "et problem i kommunikation og debat omkring hjerneforskning, hvis man ikke skelner klart nok imellem begreber (som for eksempel angst og depression) som de anvendes i dagligsprog, medier mv. og som de anvendes i den medicinske verden" (MoM 2006a: 8). Dette kan få den betydning, at det i det offentlige kan være svært at drage grænser, mellem for eksempel hvad det vil sige at have ondt i livet, være deprimeret og have en depression i medicinsk forstand, og dermed mellem hvad der i samfundet opfattes som en normal del af det menneskelige liv, og hvad der har karakter af sygelige tilstande. Det kan netop betyde, pointerer panelet, at operationelle medicinske forståelser (af for eksempel depression) vinder indpas i en bredere samfundsmæssig sammenhæng på bekostning af andre betragtningsformer (MoM 2006a: 8-9).

Panelet fremhæver, at netop mennesket og dets livskvalitet burde bruges som parametre for at vurdere de nye muligheder. Målet må netop være "To increase the eventual chances of that person to lead a 'quality life' and to be integrated in society" (Ibid:21). Forskning, der kan give bedre livskvalitet og indsigt i menneskets udvikling og læringsmuligheder livet igennem, hilses velkommen (se blandt andet MoM 2006B: 14-16 og MoM 2006B: 9), mens holdningen er langt mere kritisk over for muligheder, der for eksempel kan begrænse den personlige frihed:

"Vi kan se sundhedsmæssige fordele ved at anvende ny viden om hjernen til at fremme sundheden i den brede befolkning. Men vi er også bekymrede for ukritisk at øge systematiske screeninger for hjernerelaterede sygdomme, fordi vi ser en risiko for misbrug af resultaterne, fx ved at forsikringselskab eller arbejdsgiver stiller krav til

den enkelte om at udlevere dem." "Muligheden for at vælge viden fra skal sikres" (MoM 2006a: 12).

Derfor finder panelet det nødvendigt at etablere en større etisk ramme som grundlag for regulering af de potentielle nye anvendelser af den ny viden om hjernen:

"Applications of science and technology are currently being used on commercial grounds without any ethical oversight in Europe." "We need some sort of common acknowledgement of these ethical issues, or the problem will just be shifted from one country to another" (MoM 2006b: 9).

Borgerpanelets slutrapporter (MoM 2006a; MoM 2006b) udgør netop en lang række bud på, hvad der set fra et borgerperspektiv, tegner sig som de væsentligste muligheder og udfordringer, hvis samfundet skal gøre brug af de nye teknologiske muligheder og videnskabelige erkendelser. Og med disse afsluttes over et års drøftelser mellem borgere og eksperter om, hvordan vi skal bruge den ny viden om menneskets hjerne.

4

Teoretiske perspektiver på participation

I forlængelse af forrige kapitels introduktion til borgerpanelet i 'Meeting of Minds' vil dette kapitel beskæftige sig med en række forskellige synsvinkler på borgerinddragelse og participation. Som vi skal se, findes der ganske forskelligartede vurderinger heraf, og kapitlet har den ambition, at præsentere en række teorier, der ikke alene i deres indhold, men også i hele deres videnskabsteoretiske fundering udgør grundlæggende forskellige perspektiver på participation i relation til videnskab og teknologi. Hver teoretisk tilgang gør det muligt at fokusere på og problematisere bestemte aspekter af borgerinddragelsen, og netop derfor er sådanne perspektivskift nyttige, for at anskueliggøre teoriernes indbyrdes styrker og svagheder. De videnskabsteoretiske skift indebærer dog også, at de forskellige indsigter ikke uden videre kan sammenkædes, til én konsistent teoribygning. Det er med andre ord et flerdimensionalt billede af borgerinddragelse, der i det følgende skal tegnes – hvilket dog ikke udelukker at opnå indsigt *på tværs* af disse teoretiske tilgange og paradigmer. Derfor skal jeg i det følgende præsentere sådanne forskellige synsvinkler på participation og dermed levere forskellige betragtningsmåder, der kan sætte forrige kapitels erfaringer med borgerpanelet i perspektiv.

Habermas og den kritisk teoretiske videnskabskritik

I det følgende skal vi se nærmere på hvordan borgerinddragelse kan anskues inden for den kritisk teoretiske tradition, og særligt hvordan man gennem Jürgen Habermas' begrebsapparat kan forstå relevansen af borgerinddragelse i relation til videnskab og teknologi. Habermas' forståelse heraf funderes i et omfattende teoretisk begrebsapparat, og det er derfor nødvendigt i det følgende at stifte bekendtskab med en række af Habermas' centrale begreber om blandt andet videnskab, rationalitet og livsverden, for dermed at kunne nå frem til at anskue borgerinddragelsen i dette perspektiv. I det følgende vil jeg sætte fokus herpå gennem en læsning af Bo Ellings værk *Modernitetens Miljøpolitik* (2003), der netop beskæftiger sig hermed med udgangspunkt i Habermas' værk *Teorien om den kommunikative handlen* (1981). På baggrund af en udlægning af centrale dele af Habermas' begrebsapparat vil jeg dermed indkredse et kritisk teoretisk begreb om borgerinddragelse.

Habermas formulerer en omfattende teoribygning om, hvorledes vi skal forstå den menneskelige fornuft og rationalitet, og viser at videnskabens teknisk-videnskabelige rationalitet kun indbefatter delaspekter af dette begreb. I Habermas' optik må menneskers samfundsmæssige forholdene sig til videnskab og teknologi derfor bygge på et *udvidet* begreb om, hvad menneskelig fornuft er for en størrelse, hvis den ikke blot skal leve op til videnskabens egne normer, men også til hvad der kan betragtes som '*menneskeligt*' rationelt. Det er netop ud fra en sådan betragtning, at borgerinddragelse kan have sin berettigelse set ud fra Habermas' begrebsverden.

Habermas placerer sig som en af hovedfigurene inden for kritisk teori og viderefører og udbygger Frankfurterskolens videnskabskritik. Dermed bygger han videre på Adorno og Horkheimers (1944) problematisering af, hvordan samfundet siden oplysningstiden er blevet stadig mere domineret af en teknisk-videnskabelig rationalitet. Oplysningssidéen, der oprindeligt sigtede mod at bringe fornuften ind i verden, har ifølge Habermas så at sige vist sig at slå om i en *videnskabeliggørelse* af kultur og samfund (Elling 2004: 207ff).

Habermas kritiserer, hvordan de positivistiske videnskaber historisk har udviklet sig til en form for samfundsmæssig ideologi "ved at legitimere instrumentelle tænkemåder og teknisk rationel styring under dække af videnskabelig neutralitet" (Andersen 2000: 367).

”På den måde blev spørgsmålet om kollektive mål og moral klassificeret som et rent subjektivt og irrationelt område, der ikke kunne debatteres rationelt. Dette modsvarer af en tendens til at gøre alle politiske problemer til tekniske styringsproblemer, også dem som har forbindelse til moralsk ladede spørgsmål om magt, demokratisk indflydelse, lighed og retfærdighed i fordelingen af livsmuligheder. Dermed får videnskab og teknisk ekspertviden den højeste autoritet, og den offentlige debat som forum for kollektiv viljesdannelse forarmes og fragmenteres.” (Ibid: 367)

Det er netop denne videnskabeliggørelse af samfundet, hvor den teknisk-videnskabelige rationalitet i højere og højere grad gennemtrænger samfundet, som Habermas forholder sig kritisk overfor (Outhwaite 1994: 29ff). Habermas’ projekt er netop at forny oplysningstænkningen ved at påpege, at mennesket har fornuftspotentialer, der ligger ud over den teknisk-videnskabelige rationalitet, og som netop kan bringes i spil gennem en åben og demokratisk offentlighed. For at begrunde dette, må Habermas udvikle et rationalitetsbegreb, der åbner op for at overskride denne teknisk-videnskabelige rationalitet. Habermas’ analyse heraf påpeger, at mens rationalitetsbegrebet, både i dets samfundsteoretiske udformninger⁸ og i dets mere dagligdags betydningsbrug, hovedsageligt forstås som den formålsrationalitet, der er kendetegnende for teknisk-videnskabelig tankegang, så må et samlet begreb om menneskelig rationalitet betragtes som langt mere omfattende (Habermas 1981: 124ff). Habermas udvikler derfor en ny begrebsdannelse om menneskelig rationalitet, der bryder med ”den éndimensionelle, instrumentelle fornufts dominans i moderne videnskabeliggjorte og kapitalistiske samfund” (Andersen 2000: 364) ved at ”udvikle et mere omfattende, universalistisk fornuftsbegreb, der ikke bare dækker det instrumentelle og formålsrationelle, men også moral og solidaritet” (Ibid: 366).

Menneskelig rationalitet og kommunikativ handlen

For Habermas er den menneskelige fornuft netop knyttet til muligheden for, gennem en demokratisk offentlighed, at indgå i dialog, hvor rationelle argumenter kan afprøves mod hinanden med henblik på at opnå en gensidig forståelse. For at udvikle et mere omfattende begreb om den menneskelige fornuft, giver Habermas sig derfor til at undersøge de vilkår, der gør sig gældende for menneskets kommunikation. Resultatet heraf er en omfattende teoribygning over, hvordan mennesker tilskriver udsagn gyldighed i deres

⁸ Bl.a. i den anvendelse man finder hos forgængerne Adorno og Horhheimer, og ikke mindst hos Weber.

'verbale handlen'. Habermas finder, at en sådan gyldighedstilskrivning sker ved at referere til en omgivende verden. Men, pointerer Habermas:

"Kommunikationsdeltagere, som opnår indbyrdes forståelse om et eller andet, optager ikke kun en relation til den objektive verden [...]. De relaterer sig på ingen måde kun til noget, som har fundet sted, vil finde sted eller som kan frembringes i den objektive verden, men også til noget i den sociale eller subjektive verden" (Habermas 1981: 121).

Dermed skelner Habermas mellem hele tre 'verdener': For det første *den objektive verden*, om hvilken det er muligt at udsige sande udsagn, som er i faktisk overensstemmelse med virkeligheden (Ibid: 143). For det andet *den sociale verden*, indeholdende sociale handlingsvejledende normer (Ibid: 123). Og for det tredje *den subjektive verden*, det vil sige aktørens "egne hensigter, tanker, indstillinger, ønsker, følelser osv. til hvilken kun han selv har privilegeret adgang" (Ibid: 123). Habermas' pointe er, at hvis mennesker skal kommunikere rationelt, må de forholde sig, ikke blot til den objektive verden, men til alle tre verdener (Andersen 2000: 372). Derfor skelner han mellem tre forskellige former for 'talehandlinger', det vil sige måder, hvorpå man gennem sproget forholder sig til disse verdener. Habermas betegner disse talehandlinger som henholdsvis "konstative (om, hvad der *er*), regulative (om, hvordan man *bør* handle) og ekspressive (om, hvad man *oplever*). Hertil svarer tre typer af rationelt begrundet gyldighed: sandhed, (moralisk) rigtighed og sandfærdighed (oprigtighed)" (Ibid: : 372).

Når mennesket i dets verbale kommunikation tilskriver udsagn gyldighed bygger dette på referencer til alle tre verdener. Habermas' analyse i *Teorien om den kommunikative handlen* (1981) går nu ud på at vise, at det positivistiske vidensideal, som det kommer til udtryk i den teknisk-videnskabelige rationalitet, begrænser sig til blot at have den objektive verden som referencepunkt (Habermas 1981: 126ff). En sådan rationalitet begrænser sig netop til det målbare og orienterer sig mod en stadig større grad af *effektivitet*. Dermed er den teknisk-videnskabelige rationalitet kun delvis 'rationel' set i forhold til et samlet begreb om menneskelig rationalitet, som Habermas indfanger med begrebet om 'kommunikativ handlen'.

"Ensidigheden ved de tre andre sprogkoncepter viser sig ved, at de [...] fremstår som grænsetilfælde af den kommunikative handlen, nemlig for

det første som den indirekte indbyrdes forståelse, som alene har realiseringen af egne mål for øje; for det andet som den konsensuelle handlen, som blot aktualiserer en allerede bestående normativ indforståelse, og for det tredje som en tilskuerrelateret selvscenesættelse. Det vil sige, at kun én af sprogets funktioner bliver tematiseret i hver af disse koncepter (...)" (Habermas 1981: 137).

Så vidt begrebsliggørelsen af de forskellige sprogkoncepter. Habermas viser nu, at gyldighedstilskrivningen i den verbale kommunikation ikke blot sker på baggrund af de sproglige udtryk i sig selv, men netop i kraft af deres reference til en verden og, pointerer Habermas, det er netop menneskets *livsverden*, som objektiv, social og subjektiv verden, der udgør referencen for denne gyldighedstilskrivning.

"Livsverdenen er verden set fra deltagerperspektiv, og er struktureret af meningsfulde symboler, der formidles ved sproglig, forståelsesorienteret kommunikation. Her bygger handlingskoordination og integration på konsensus, der er dannet kommunikativt gennem anerkendelse af gyldigheden af sproglige udsagn; indholdet kan derfor gøres til genstand for rationel refleksion og kritisk dialog" (Andersen 2000: 371).

Således kobler Habermas sprogteorien til den menneskelige livsverden og indkredser en række grundvilkår for, hvornår en dialog kan betragtes som "rationelt begrundet og i overensstemmelse med almene interesser, og hvornår den er udtryk for åben eller skjult magtanvendelse" (Andersen 2000: 368). Habermas' pointe er, at en sådan *herredømmefri* dialog netop orienterer sig mod gensidig forståelse, såfremt den ikke forvrides af magtforhold og interesser. Imidlertid er denne kommunikative rationalitet i realiteten trængt i det moderne samfund, hvilket Habermas blandt andet (men langt fra kun) forklarer i kraft af den samfundsmæssige modernisering. Dermed knyttes sprogteorien til en samfundsteori om det moderne samfund, som sætter et kritisk perspektiv på videnskabelig rationalitet i forhold til menneskets livsverdensbaserede fornuftspotentialer.

Videnskab og samfundsmæssig modernisering

For at forklare den kommunikative rationalitets betydning i det moderne samfund bygger Habermas på distinktionen mellem system og livsverden.

"Systemet, det økonomiske og det politisk-administrative, er styret af styringsmedierne *penge* og *magt* ud fra krav om funktionsevne og effektivitet, og er præget af den strategiske rationalitet hos aktørerne. Styringsmedierne virker som anonyme medier, der - under gunstige omstændigheder - kan koordinere og organisere store komplekse handlingssystemer, så de virker på en relativt stabil og effektiv måde" (Andersen: 370).

Inden for systemet er den kommunikative handling *erstattet* af kommunikationsbesparende '*medier*'. Habermas karakteriserer netop moderniseringen med, at systemiske processer *koloniserer* livsverden. Elling problematiserer i sin læsning heraf, hvordan "handleformer med tilhørende dominans af kognitiv-instrumentel rationalitet [trænger] ind i eller påvirker stadig flere områder af livsverdens handlekoordinering" (Elling:148). "Det, der skaber denne kolonisering, er den systemiske bemægtigelse af områder, som netop ikke er egnede for erstatning af sproglig handlekoordinering med instrumentel mediestyling" (Ibid:148). Hermed muliggøres, at systemiske processer kendetegnet ved en "*instrumentel handling*, som er resultatorienteret og ikke-social, og udtrykker forfølgelse af tekniske handlingsregler" (Ibid: 127) fortrænger eller erstatter livsverdens kommunikative rationalitetsform. Konsekvensen er, at mediestyrede systemers "egen formålsrationalitet griber ind i livsverdens kommunikative strukturer [...] og koloniserer den kommunikativt opnåede forståelse i den forstand, at den erstatter den kommunikative proces med systemiske principper for gyldighed" (Ibid: 146)

Simultant med den kolonisering som videnskabeliggørelsen medvirker til, sker der imidlertid også en *frakobling* mellem system og livsverden, som resulterer i kulturel forarmelse:

"Den kulturelle forarmelse opstår, fordi der sker en elitær udspaltning af ekspertkulturene fra den kommunikative hverdagspraksis. Det vil med andre ord sige, at kun dele af de civilisatoriske fremskridt, dannelsen af fornuftspotentiale, vender tilbage til eller nyttiggøres i livsverdenen. Derfor forarmes og fattiggøres den i forhold til den samfundsmæssige udvikling" (Ibid: 147-8).

Det er netop frakoblingen mellem system og livsverden der muliggør, at videnskaberne kan gennemgå en erkendelsesmæssig udvikling, der ikke er set

før i historien, uden at denne nødvendigvis relaterer sig til den menneskelige livsverden. Men system og livsverden fungerer imidlertid ikke blot sidestillet. Systemet bygger netop på, forankres i og henter sin legitimitet fra den menneskelige livsverden (Elling 2003: 138). Derfor bestemmer Habermas moderniteten som "et ufuldendt samfund, som vi ikke kan 'krybe udenom', men tvært imod må forsøge at 'fuldende'. Det ufuldendte knytter sig til en ensidig modernisering, hvor en instrumentel fornuft er dominerende" (Ibid:146). Habermas mener derfor, "at der ikke findes andre veje til en fortsættelse af det moderne projekt, men at denne fortsættelse må bygge på en tilbageføring af ekspertkulturenes frisatte rationalitetspotentiale" (Ibid:146). Vi må med andre ord "erkende, at vi lever i et samfund, hvor den kommunikative rationalitet spiller en stadig større rolle i den samfundsmæssige reproduktion. Det er netop en rationalitet, der går langt ud over det tekniske og videnskabeligt kognitive" (Ibid:146). En overskridelse af den ensidige modernisering påhviler dermed brugen af rationalitetsformer, der transcenderer modsætningsforholdet mellem teknisk-videnskabelig erkendelse på den ene side og menneskelig livsverden på den anden.

Participation som interaktion mellem videnskab og livsverden

Med udgangspunkt i Habermas' begrebsdannelse får idéen om borgerinddragelse en ganske bestemt farvning; nemlig at muliggøre et samspil mellem videnskab og livsverden og mere konkret mellem forskere og borgere, som kan bidrage til at 'udvide' den rationalitetsform, som den videnskabelige forståelse bygger på, med kommunikativt rationelle livsverdensfunderede argumenter. Pointen er netop, at der i den menneskelige livsverden kan hentes anskuelsesmåder, som kan bryde med den videnskabelige rationalitet. Elling noterer sig følgende herom:

"En modpol til den ensidige modernisering kan altså findes i den kommunikative hverdagspraksis. [D]et betyder, at der i livsverdenens umiddelbare kommunikative praksis findes elementer af en enhed, som kan gøres praktisk anvendelige f. eks i en debat om det hensigtsmæssige i forskellige moderniseringstiltag [...]" (Elling 2003:148).

Elling fortolker netop borgerinddragelsen som en mulighed for en 'fortsættelse af det moderne projekt', men vel at mærke funderet i den menneskelige livsverden og et kommunikativt begreb om rationelle argumenters gyldighed. Dermed udgør borgerinddragelsen én strategi til at muliggøre det modspil, Habermas opstiller

som modstykke til videnskabeliggørelsen af samfundet, nemlig styrkelsen af den rolle den fri demokratiske offentlighed spiller:

”Styrkelsen af en fri og åben ræsonnerende offentlighed, hvis meninger kan kanaliseres ind i det politiske beslutningssystem, gør, at et levende og pluralistisk *civilt samfund* bliver af afgørende betydning. Det kræver, at der er institutioner, der sikrer autonomi og ligeværdighed mellem forskellige livsformer, muligheder for adgang til offentlighed (medier) og en åben og kritisk retsoffentlighed” (Andersen 2000: 379).

Borgerinddragelsen kan i den anledning ses som en mulighed for at imødekomme visionen om, ”at genvitalisere kanalerne fra alle områder af det civile samfund til det politiske system” (Andersen 2000: 379). Det er ikke mindst denne ambition, som fra Habermas’ kritisk teoretiske perspektiv, kan tillægges brugen af borgerinddragelse.

Foucault og det participative diskursmaskineri

Hos Elling bliver borgerinddragelse, ud fra Habermas' begrebsapparat, selve nøglen til at bryde med den instrumentelle rationalitet, og borgerpanelets formål bliver i denne optik at levere livsverdensfunderede brud med videnskabens fornuftsbegreber. Dette er den vision for borgerpanelet, der kunne udledes af forrige kapitels teoretiske perspektiv.

Spørgsmålet, der skal stilles i dette kapitel, er dernæst hvorvidt det i praksis er muligt at indfri denne vision for borgerinddragelse? Problemstillingen skal diskuteres ved at inddrage et af de mest markante og kritiske indlæg, der har været i debatten om participation de senere år, nemlig Bill Cooke og Uma Kotharis antologi 'Participation – The New Tyranny?' (Cooke & Kothari (red.) 2001). Genstandsfeltet for Cooke og Kotharis kritik er participation i bred forstand, eksempelvis indenfor for udviklingsarbejde, ressourceforvaltning og miljøplanlægning, men antologien rummer også væsentlige perspektiver i forhold til diskussionen af borgerpanelet i forbindelse med videnskab og teknologi.

Kernen i Cooke og Kotharis kritik er, at borgerinddragelse i dag i vid udstrækning grundlæggende er præget og bestemt af de, der planlægger participationen, og at de involverede har meget ringe kår for at ændre på de systemfunderede præmisser, som inddragelsen finder sted under og formes af. Derfor kan borgerinddragelse ifølge Cooke og Kothari meget vel bidrage til at underbygge og komplicere eksisterende diskurser og magtforhold, snarere end rumme muligheder for at bryde med disse. Dermed opstår gennem inddragelsen muligheden for en potentiel illegitim magtudøvelse, som får Cooke og Kothari til at drage parallellen til 'tyranni'; "the discourse itself, and not just the practice, embodies the potential for an unjustified exercise of power" (Cooke & Kothari 2001:4). Det er i en sådan magtanalytik, at Cooke og Kothari indkredser en række fundamentale problemstillinger ved participation:

"... [The problems] that are most apparent to us are the naivety of assumptions about authenticity of motivations and behaviour in participatory processes; how the language of empowerment masks a real concern for managerialist effectiveness; the quasi-religious associations of participatory rhetoric and practice; and how an emphasis on the micro

level of intervention can obscure, and indeed sustain, broader macro-level inequalities and injustice" (Ibid:14).

Det er for så vidt ikke borgerinddragelse per se, Cooke og Kothari problematiserer, men at borgerinddragelsen i praksis synes at kunne slå om i perspektiver, der nærmest fremstår som modbilleder på det begreb om borgerinddragelse, man finder hos Habermas. At forstå argumentationen herfor kræver et nærmere blik på den Foucault-baserede tilgang, som Cooke og Kothari bygger på.

I Foucaults magtanalytik er magten ikke noget bestemte personer eller institutioner 'besidder' men snarere en 'elementær kraft', som fungerer immanent i et komplekst net af sociale relationer. (Lindgren 2000:355). Dag Heede skriver følgende om Foucaults magtbegreb:

"Magten er hos Foucault ikke en global, binær kamp f.eks. mellem undertrykkere – 'magthavere' – og undertrykte [...]. Magten skabes som et produkt af en række uhyre komplekse, differentierede styrkeforhold, en alles kamp mod alle, ofte helt nede på mikroplanet [...]. Disse styrkerelationer er på én gang intentionelle og ikke-subjektive, de har ingen 'bagmænd', men altid en række mål og retninger; resultatet af mængden af lokale styrkeforhold udgør magtens rationalitet. Magten hos Foucault er en række viljer uden ansigt" (Heede 2004:39).

For Foucault bliver studiet af magten et spørgsmål om at følge, hvordan magten manifesterer sig indlejret på mikroniveau i sociale relationer, og denne tilgang er også udgangspunkt for en stor del af Cooke og Kotharis kritik af participative processer. Foucaults relevans i denne sammenhæng beror ydermere på hans kobling af viden og magt. For Foucault kan viden aldrig være universel, men er netop afhængig af magten, der fungerer "som et kolossalt maskineri, der danner, styrer og installerer individuelle og totaliserede sandheder i subjekterne" (Ibid:43). Hos Foucault er subjektet medie for og underlagt diskursernes spil, og viden må i denne optik forstås som diskurser "gennemsyret af magt-vidensrelationer" (Ibid:44). Produktion af viden er i denne forstand produktion af diskurser, og dermed bliver det væsentligt, hvordan disse kan tilskrives sandhedsværdi:

“Ethvert samfund besidder iflg. Foucault et ‘sandhedsregime’: processer til at definere og udskille sande diskurser fra falske, teknikker og udvalgte individer til at fastslå sandhed, og i vores moderne kultur er det i høj grad videnskaben, der varetager disse funktioner” (Heede 2004:44).

I Cooke og Kotharis optik udgør participation netop en alternativ mekanisme til at tilskrive bestemte diskurser en given sandhedsværdi. Men Cooke og Kothari stiller skarpt spørgsmålstejn ved, om deltagerne i participation reelt kan præge denne diskursdannelse, eller om de snarere bliver ‘medier’ i et systembaseret ‘diskursmaskineri’.

Kothari har i denne sammenhæng beskæftiget sig med, hvordan menneskers ‘lokale viden’ og hverdagsbaserede erfaringer må ‘renses’ for at passe ind i participative processer:

“The methodological tools and techniques of participatory development [...] require a purification or cleaning up of knowledge and experience: a tidying up of people’s lives through the exclusion of anything that is messy or does not fit the structured representations implied by participatory tools. The use of participatory techniques often requires the taking out of anything complicated, making people’s lives and their social interactions linear and sterile as they fit into charts, diagrams and tables and conform to the boundaries and limitations of methodological tools.” (Kothari 2001:147).

På trods af ambitionen om at synliggøre borgeres erfaringer og vurderinger, filtreres det uventede, uforståelige og utilpassede ifølge Kothari ofte fra i det participative maskineri, og resultatet heraf kan være en normativ konsensus, som ofte blot afspejler det ordinære og sædvanlige (Ibid:146-8). Cooke peger videre i sin analyse på, at denne konsensus i høj grad kan ses som et resultat af gruppedynamiske processer (Ibid:102-21). Cooke henter sin argumentation i socialpsykologien⁹ og finder fire typer af gruppedynamiske argumenter, der, selv om de ikke kan siges nødvendigvis at gøre sig gældende i alle participative processer, stiller nogle væsentlige spørgsmål til disse:

⁹ Socialpsykologi er studiet af interaktionen mellem, hvordan individet tænker, føler og handler, på den ene side, og hvordan andre individer agerer eller tænkes at agere, på den anden (Kothari 2001:102).

"[F]irst [participatory processes can lead people to take] collective decisions that are more risky than those they would have taken individually (...). Second, they can lead to people taking a decision that participants have second-guessed is what every else wants, when the opposite is the case (...). Third, particular dynamics, (...) belief in the inherent morality of what is being done, self-censorship, and the existence of 'mind guards', can lead to evidently wrong decisions, which can be harmful to 'out group' members (...). Fourth, the manipulation of group processes can lead to malign changes in ideological beliefs, or consciousness (...) (Ibid:11).

Alle fire argumenter udgøres af velundersøgte gruppedynamiske mekanismer og peger på, at participative processer meget vel kan 'få deres eget liv', som åbner op for en illegitim magtanvendelse for den, der behersker tilrettelæggelsen af det participative projekt. I al fald indebærer deltagelse i participative processer at indgå under bestemte vilkår, som i større eller mindre grad former, hvad der kan komme ud af processen.

Henkel og Stirrat (2001) peger ud fra lignende erfaringer med participation på, at man ikke skal nøjes med at spørge, *om* folk bliver myndiggjort, men i stedet, *hvad* folk myndiggøres *til*. De beskæftiger sig hovedsageligt med participation i udviklingslande og konkluderer i den sammenhæng: "[P]articipatory approaches to development (...) are intimately part of the process of modernization itself" (Henkel & Stirrat 2001: 182-3). Hvis denne erfaring kan overføres på participation i bredere perspektiv, må man spørge, om borgerpanelet, som Elling synes at pege på¹⁰, reelt kan bryde med moderniserings- og rationaliseringsprocesser, eller om de snarere diskret indlejres og måske ligefrem forstærkes gennem den participative inddragelse af borgere?

Dette er perspektivet som Cooke og Kotharis antologi gennemgående lægger op til. Men man kan fortolke dette synspunkt mere eller mindre radikalt, hvor det mest radikale budskab vil være, at participation slet ikke kan sætte sig ud over eller bryde med magtforhold, fordi de er indlejret i dem, og den mindre radikale tolkning vil være, at participation grundlæggende formes af det system, der står for initiativerne, og ikke af deltagernes præmisser. Blandt flere af antologiens bidragydere finder man den pointe, at der er brug for at genoverveje

¹⁰ Se kapitel 4: Habermas og den kritisk teoretiske videnskabskritik.

magtforholdet mellem arrangør og deltager, hvis man ikke blot skal reproducere og tilskrive værdi til de diskurser, som arrangøren finder attraktive.

Måske kan Foucaults magtbegreb være anvendeligt i denne sammenhæng, idet han påpeger, at magt må forstås som diffust indlejret i sociale sammenhænge, der gennemtrænger samfundets niveauer, og dermed ikke blot noget magthaveren har. Mohan (2001) peger på det vigtige i at komme bort fra en dualistisk tænkning, mellem henholdsvis de, der har magt (magthaverne), og de, der ikke har magt (og skal myndiggøres), for at kunne videreudvikle brugen af participation:

“The first move is to acknowledge that those we view as powerless are not. Rahnema (1992) argues that ‘(t)here is a different power which is not always perceived as such, and cannot be actualized in the same manner, yet it is very real in many ways [it] is constituted by thousands of centres and informal networks of resistance which ordinary people put up’ (Rahnema 1992:123)” (Mohan, 2001:164).

Anvender man dette perspektiv i relation til genstandsfeltet for denne specialeafhandling – relationen mellem videnskaber og samfund – nærmer man sig med dette perspektiv en tilgang, der har paralleller til Nowotny, Gibbons og Scotts model for, hvorledes ‘modus 2’ videnskab i dag må konstituere sig, ikke blot ud fra egne videnskabelige standarder men i samspil med det omgivende samfunds diskurser.

Hos Mohan (2001) finder man et syn på viden, der indebærer, at ingen viden a priori kan tillægges højere status end andre, og at viden må forstås som konstant foranderlige diskurser og dermed relateret til magten. Hverken borgerens lokale viden eller videnskabelig viden kan betragtes som uforanderlig, som Kothari bemærker: “[K]nowledge is culturally, socially and politically produced and is continuously reformulated as a powerful normative construct” (Kothari 2001: 141). Netop derfor bliver det så væsentligt for skabelsen af ny diskursiv viden, hvilke rammer borgerinddragelsen udstikker. Cleaver (2001) skriver kritisk følgende i den sammenhæng:

“ ‘Participation’ in development activities has been translated into a managerial exercise based on ‘toolboxes’ of procedures and techniques. It has been turned away from its radical roots: we now talk of problem-

solving through participation rather than problematization, critical engagement and class" (Cleaver, 2001).

Grunden hertil synes blandt andet at være, at participation i dag forankres som instrument for det politisk-administrative apparat, og den diskursive viden, der skabes gennem de participative processer, formes i meget høj grad, så den 'passer ind' i denne magtmæssige sammenhæng. I det følgende kapitel skal vi se, hvad dette mere specifikt betyder for mulighederne ved participation i relation til videnskab og teknologi.

Participation i en ny form for videnproduktion

Participation har de sidste årtier vundet stadig større indpas som tilgang til en samfundsmæssig drøftelse af temaer ved videnskab og teknologi. I forlængelse af forrige kapitels kritik af den participative praksis, skal der i det følgende sættes fokus på den tradition for 'participative technology assessment' (pTA) som borgerpanelet indskriver sig i (Europta 2000). Brian Wynne, der traditionelt placerer sig som fortaler for participation og har fulgt den engelske participative debat tæt, giver i antologien "Science and Citizens" (2005) følgende karakteristik af participation i dag:

"First 'participation' has exclusive focus on downstream risk or impacts issues as distinct from upstream research and innovation, reflecting the false assumption that public concerns are only about instrumental consequences, and not also crucially about what human purposes are driving science and innovation in the first place. Second, it reflects an assumption that the public meanings, or issue definitions, are naturally and properly the sovereign domain of authoritative expert institutions, and that citizens have no capability or proper role in autonomously creating and negotiating such collective, and potentially more diverse, public meanings. Thus, standardized and supposedly objective universal public meanings are imposed – 'risk issues' – which also imposes a normative standardized model of citizens" (Wynne 2005:67).

Wynne har to meget væsentlige pointer: På den ene side må den i dag fremherskende risikodiskurs forstås som en ekspertbaseret politisk-administrativ diskurs, som borgerens bidrag indarbejdes i gennem participationen. Denne vurdering ligger for så vidt i god tråd med den kritik man finder hos Cooke og Kothari (2001)¹¹. Men på den anden side påpeger Wynne, at for borgeren handler tematikker relateret til videnskab og teknologi om meget mere, end det der kan rummes og omsættes i den fremherskende risikodiskurs, nemlig selve de formål videnskab og teknologi tjener og ikke blot risikoafvejninger, af hvilke risici der findes acceptable opvejet mod udsigten til teknologiske goder (Wynne 2005:67).

¹¹ Se kapitel 4: Foucault og det participative diskursmaskineri.

Dermed leverer Wynne en optik, der sætter sig ud over det paradoks, der ligger i en tolkning af participation med (den tidlige) Foucaults briller; at den participative diskurs dybest set bunder i, at participationen er forankret i det politisk-administrative apparat, og at dette magtforhold blokerer for dannelsen af andre (mod)diskurser. Uden at underkende betydningen af dette magtforhold påpeger Wynne, at der i befolkningen findes andre diskursive rum. Problemet er, at participationen med sit systembaserede udgangspunkt, for så vidt ikke forholder sig særlig kvalificeret til, hvad det er for tanker, følelser eller erfaringer, borgerne måtte have, men indlejrer disse i en mål- og håndterbar diskurs. Det paradoksale ved denne strategi er, at den i ambitionen om at bidrage til en politisk-administrativ håndtering af videnskab og teknologi, samtidig afskærer sig fra at forholde sig åbent til de erfaringsdimensioner, der kunne være at finde i befolkningen. Participationens kerneproblematik kommer i dette lys til at handle om, hvorvidt der findes en interesse for at give plads herfor. Eller med andre ord; hvad er det for formål participationen skal tjene, og hvem er det, der skal initiere processer, der giver rum herfor?

Den britiske demokrati-tænketank DEMOS' udgivelse af publikationen "*See-through Science – Why public engagement needs to move upstream*" indvarsler i denne sammenhæng en ny måde at tænke borgerinddragelse på i relation til videnskab og teknologi (Wilsdon & Willis 2004): Borgerinddragelse bør ikke – som det ofte er tilfældet i den participative teknologivurdering – blot beskæftige sig med teknologiers samfundsmæssige konsekvenser i det øjeblik, de er på tærsklen til at indtræde, men i stedet integreres i selve den videnskabelige *videnproduktion* og præge denne. Set i en mere traditionel videnskabsteoretisk optik, kan dette synspunkt synes som en ganske kontroversiel udfordring af et naturvidenskabeligt begreb om fri og uafhængig forskning. DEMOS' udgivelse må imidlertid ses i forlængelse af den aktuelle debat om, hvorvidt opfattelsen af videnskab som helt uafhængig af det omgivende samfund, er en passende samtidsbeskrivelse.

Inden for videnskabsteorien- og sociologien peges der fra flere sider på, at videnskaben i dag er under forandring, hvilket meget vel kan have betydning for participationens fremtidige rolle. Dette giver sig markant til udtryk gennem Nowotny, Gibbons og Scotts teori om 'modus-2 videnskaben' (2001). Teorien udgør en samtidsbeskrivelse af, hvordan det videnskabelige samfund gennem en historisk institutionel og strukturel forandring knyttes stadig tættere sammen med det omgivende samfunds aktører; en udvikling der begrebsliggøres ved

ændringen fra 'modus 1' til 'modus 2' videnskab. 'Modus 1' videnskab betegner det autonome videnskabelige samfund, som konstituerer og afgrænser sig selv fra det omgivende samfund i kraft af egne videnskabelige normer, discipliner, metodologier og procedurer for tilskrivning af videnskabelig validitet (Shinn 2002: 600; Jacob 2000: 15ff). Nowotny, Gibbons og Scotts pointe er, at selv om videnskaben stadig søger at arbejde inden for rammen af 'modus 1', så er dette ikke længere *alene* en passende beskrivelse af, hvordan man må forstå videnskaben og dens samfundsmæssige relationer. I stedet, påpeger de, har videnskaben gennemgået en udvikling, som også Bruno Latour er opmærksom på og karakteriserer som en bevægelse fra *videnskab* til *research*:

"Science is certainty; research is uncertainty. Science is supposed to be cold, straight, and detached; research is warm, involving, and risky. Science puts an end to the vagaries of human disputes; research creates controversies. Science produces objectivity by escaping as much as possible from the shackles of ideology, passions, and emotions; research feeds on all of those to render objects of inquiry familiar" (Latour 1998: 208-9).

Det er blandt andet disse udviklingstendenser, Nowotny, Gibbons og Scott forsøger at forstå gennem deres begreb om 'modus 2' videnskab. Et helt centralt begreb inden for denne teoribygning er, at der i stigende grad foregår en co-evolution mellem videnskab og samfund, der knyttes stadig tættere sammen i en indbyrdes afhængig udvikling (Nowotny, Gibbons & Scott 2001: 33ff). Udviklingen er netop gensidig; videnskaben indvirker på den samfundsmæssige udvikling, lige så meget som samfundet i stadig højere grad har indvirkning på den videnskabelige videnproduktion. Derfor sammenknyttes begrebet 'modus 2' videnskab også med et parallelt begreb om 'modus 2' samfundet, idet det understreges, at det bliver stadig vanskeligere at opstille en klar demarkationslinje mellem de to (Ibid: 47ff). Såvel videnskab som samfund gennemløber, eller har gennemløbet, en erosionsproces fra sikkerhed til usikkerhed, fra linearitet til kompleksitet: "*belief in simplistic cause-effect relationships has declined along with the construction that society can be predictable planned*" (Ibid: 47). Samtidig med at videnskaben i stadig højere grad integreres i samfundssystemets virkemåde, så indlejres tilsvarende samfundsmæssigheder i videnskaben selv. Det er i denne forstand, at Nowotny, Gibbons og Scott taler om, at videnskaben undergår en *kontekstualisering*, som netop må forstås og har sine årsager i en samfundsmæssig transformation.

"Although science has obtained a monopoly of understanding and explaining the natural world, it cannot claim to subsume everything under its control. Other belief systems and everyday or commonsense knowledge versions continue to circulate. The craving for meaning, the desire to make sense of questions and existential events for which science does not have an answer is increasing. As science has abandoned its more grandiose claims of offering a comprehensive scientific world view, it has become increasingly mono-functioned in its explanatory mode" (Ibid: 62).

Karakteristikken af, hvad der traditionelt forstås ved videnskabelig viden, og hvorledes denne ikke formår at give svar på de samfundsmæssige spørgsmål, som den teknisk-videnskabelige udvikling rejser, kan synes at have konnotationer, der leder tilbage til den kritisk teoretiske videnskabskritik, men modbilledet hertil er, som vi skal se, et ganske andet end det, man finder i kritisk teori. Nowotny, Gibbons og Scott påpeger at:

"The task of 'making sense', of attributing cultural or individual meanings to the latest accomplishments of science, and the challenge of integrating new knowledge and the products, practices and altered life-styles which flows from this knowledge into an already existing social and cultural world, are left to others" (Ibid: 62).

For Nowotny, Gibbons og Scott ligger svaret på denne udfordring netop i opkomsten af en ny form for kontekstualiseret videnskab – 'modus 2' videnskaben - som kan vise sig at imødekomme den problematik som ('modus 1') videnskaben befinder sig i. Baggrunden for denne anskuelse er, at 'modus 2' netop er karakteriseret, ikke blot ved en påvirkning *fra* videnskab *til* samfund, men snarere ved en *gensidig* udveksling:

"Our thesis is that a Mode-2 society generates the conditions in which society is able to 'speak back' to science, and that this reverse communication is transforming science. Contextualization is invading the private world of science, penetrating to its epistemological roots as well as its everyday practices, because it influences the conditions under which 'objectivity' arises and how its reliability is assessed" (Ibid: 54).

I praksis giver denne udvikling sig til kende ved, at det omgivende samfunds aktører og interesser i stigende grad integreres direkte og påvirker videnskaben. "The setting of priorities and patterns of funding are not self-evident or self-referential; rather they are the result of complex negotiations in a variety of contexts, where expectations and vested interests, unproven promises and mere potentials play a role" (Ibid:20). Disse samfundsstrukturelle vilkår påvirker ifølge Nowotny, Gibbons og Scott selve de epistemologiske forudsætninger for videnproduktionen og har den effekt, at videnskaben 'åbnes op' og muliggør dannelsen af såkaldt 'social robust viden'. Hermed menes viden, der ikke alene er pålidelig (reliable knowledge) i den forstand, at den lever op til traditionelle videnskabelige kriterier, men netop har opnået en 'robusthed' i den samfundsmæssige kontekst. "Mode 2 involves the close interaction of many actors throughout the process of knowledge production and this means that knowledge production is becoming more socially accountable" (Gibbons et. al: 1994: VII).

Med 'modus 2' teorien skitseres dermed en række perspektiver for en ny form for videnproduktion, der i højere grad forholder sig til og integrerer samfundsmæssige perspektiver. Men, påpeger Nowotny, Gibbons og Scott:

"Reliable knowledge can become socially robust knowledge only if society perceives the process of knowledge production to be transparent and participative. This, in turn, depends upon a reciprocity in which the public understands how science works but, equally, science understands how public works. This enhanced mutual understanding needs to be guided by a vision supported by appropriate images as well as transparency about how they have been generated and by whom" (Ibid: 248-9).

Nowotny, Gibbons og Scott har i denne forstand øje for, at 'social robust viden' *ikke* er noget, der blot opstår af sig selv, og at 'modus 2' teorien dermed ikke – om end den i praksis synes at åbne op for politiske fortolkninger, der trækker i denne retning (Shinn 2002) – udgør et argument for, at øget anvendelsesorientering samt ekstern styring af videnproduktionen *i sig selv* skaber viden, der er mere 'social robust'.

Forholder man sig kritisk til 'modus 2' teorien, må man derfor også spørge, *hvad* det da er for faktorer, der medvirker til, at viden kan blive social robust? Nowotny, Gibbons og Scotts svar herpå er netop primært strukturelt orienteret;

tættere og mere gennemsigtige relationer mellem videnskab og samfund vil medvirke hertil. Derimod finder man ikke i 'modus 2' teorien noget entydigt svar på, *hvorfor* det skulle forholde sig således, eller *hvad* det er samfundet bidrager med i denne proces. Snarere synes det at antages, at fælles diskursdannelser på tværs af videnskab og samfund under gunstige forhold i sig selv vil kunne medføre en sådan robusthed.

Hermed står det også klart, hvorledes 'modus 2' teorien fundamentalt adskiller sig fra kritisk teori: Kritisk teori leverer netop en ganske bestemt forklaring på *hvorfor* videnskabelig viden i traditionel forstand ikke er 'social robust', nemlig i kraft af, at den videnskabelige rationalitet grundlæggende adskiller sig fra menneskets kommunikativt baserede fornuft, hvilket blandt andet kommer til syne, når videnskabelige erkendelser og teknologier anvendes i samfundet. Set i en kritisk teoretisk optik, består udfordringen derfor ikke blot i at skabe øget samspil mellem videnskab og samfund. Rettere er der brug for en ganske *bestemt* form for samspil, nemlig kanaliseringen af menneskers livsverdensbaserede erfaringer og perspektiver fra en demokratisk offentlighed til videnskaben.

Det er derfor interessant, når tænketanken DEMOS formulerer udfordringen for borgerinddragelse i relation til videnskab og teknologi på følgende måde:

"The task is to make visible the invisible, to expose to public scrutiny the assumptions, values and visions that drive science". [...]

"[T]o enable [public] debate to take place "upstream" in the scientific and technological development process, and not "downstream" where technologies are waiting to be exploited but may be held back by public scepticism brought about through poor engagement and dialogue on issues of concern"¹² (Wilsdon & Willis 2004: 19).

Der er netop brug for, som også Wynne lægger op til (2005:67), i højere grad at orientere borgerinddragelsen mod borgeres genuine forståelser af videnskab og teknologi. Dette er imidlertid, som Cooke og Kothari (2001) har problematiseret, ikke noget, som borgerinddragelse nødvendigvis *af sig selv* afføder.

¹² Citeret fra: HM Treasury/DTI/DfES, *Science and Innovation Investment framework 2004-2014* (London: HM Treasury, July 2004), p 105.

Med dette udgangspunkt vil jeg i det følgende endnu engang vende mig mod kritisk teori, idet det her er muligt at indkredse en begrebsramme, der retter sig specifikt mod at forstå borgeres erfaringsbaserede forholdene sig til videnskab og teknologi. En sådan begrebsliggørelse ændrer selvsagt ikke i sig selv, på de herskende magtforhold og den indflydelse, disse har på participation. Men den udgør en forudsætning for at forholde sig til, hvorfor og hvordan vi som samfund anvender og kan anvende participation. Derfor vil jeg i næste afsnit forfølge Nowotny, Gibbons og Scotts udfordring, og – denne gang set fra et kritisk teoretisk synspunkt - indkredse et begreb om borgerinddragelse i relation til menneskelige livssammenhænge og erfaringer, der måske kan vise sig at bidrage til at gøre videnskaben mere 'social robust'.

Begrebsliggørelse af menneskelige livssammenhænge

I de forrige kapitler er det vist, hvordan der på den ene side kan argumenteres for, at borgerinddragelse rummer potentialer til et brud med videnskabens instrumentelle rationalitet, og på den anden side, at disse potentialer vanskeligt bringes til udfoldelse blandt andet grundet participationens fundering i det politisk-administrative system. Dette kapitel vil tage udgangspunkt i den pointe, som Wynne og flere af bidragerne i Cooke og Kotharis antologi synes at have; at participationen, som en mulig vej til at komme ud af de skitserede problemer, må orientere sig mere i retning af at se sit formål hos de inddragede borgere snarere end i det politisk-administrative. Mere specifikt synes udfordringen at være, hvordan borgerinddragelsen i højere grad kan have brugen af dimensioner ved menneskelig erfaring som sit mål og orienteringspunkt. Omdrejningspunktet for dette kapitel vil derfor være at indkredse et sådant begreb om menneskelig erfaring. Inden for sociologien leverer Oskar Negt en meget væsentlig forståelse heraf, som skal præsenteres i det følgende.

Negts erfaringsbegreb udmærker sig ved at sætte fokus på en række dimensioner ved menneskelig erfaring, der netop adskiller sig fra for eksempel traditionel naturvidenskabelig viden. Den viden, som videnskaben blandt andet kan bidrage til, – den samfundsmæssige oparbejdning af teoretisk og situationsafhængig viden – betegner Negt som 'middelbar erfaring'. Overfor denne erfaringsform stiller Negt begrebet om 'umiddelbar erfaring'. Dette begreb dækker over "livspraktiske erfaringer, knyttet til livshistorien og livssammenhængen, konkrete sociale situationer", der er kendetegnede ved at have en "tidsstruktur, der forener fortid, nutid og fremtid" (Nielsen 1997:288). Den menneskelige erfaring skabes ifølge Negt gennem individets samspil med dets omverden, og denne dobbelthed mellem individ og samfund indbygges i erfaringen. Negt skriver i værket 'Offentlighed og erfaring' således (Negt 1972):

"Denne umiddelbare erfaring har en komplisert oppbygning: den preges av objektivverdenens overmakt, som under hele dets livssyklus trer overfor det som gjenstandsmessig realitet, arbeidsprocess, produksjonsforhold og samfundsmessig helhet, som verden. Den samme umiddelbare erfaring bestemmer den objektive livssammenheng som libidinøs økonomi, livslang fantasivirksomhet, psykisk oppbygning av personligheten, pregning gjennom familie, oppdragelse og egne

læreprosesser: den umiddelbare erfarings subjektive side. Erfaringen i omgangen med denne erfarings lærerytmer er stedet som motivering, praktiske handlinger og tenkevirksomhet føyer seg sammen på" (Ibid:27)

I værket 'Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring' (Negt 1971) beskæftiger Negt sig med, hvordan menneskers konkrete erfaringsformer spiller ind på menneskelig læring. Negt påpeger, at mennesket i sit virke gør brug af både middelbare og umiddelbare erfaringsformer, men at umiddelbare erfaringer udgør et helt grundlæggende element, når mennesker skaber meningssammenhænge. Negts pædagogiske projekt bygger derfor på, at konkrete umiddelbare erfaringer bør indgå i læringssammenhænge, fordi den måde mennesker lever og orienterer sig i verden på er afhængig af konkret umiddelbar erfaring.

Anvendes Negts optik på denne specialeafhandlings genstandsfelt, synes det særegne ved borgeres forholden sig til videnskab og teknologi at være, at middelbar erfaring forstås og fortolkes ved brug af umiddelbar erfaring. Negt er imidlertid ikke den eneste, der har beskæftiget sig med denne problematik. I hovedværket 'Menneskets Vilkår' (Arendt 1958) beskæftiger Hannah Arendt sig blandt andet med menneskets mulighed for at forholde sig til moderne naturvidenskab og teknologi. Arendt påpeger i denne sammenhæng, at henholdsvis viden om og refleksion over moderne videnskab og teknologi i dag er blevet to adskilte størrelser. Problemet er, ifølge Arendt, at den videnskabelige viden, som den i dag giver sig til udtryk i en abstrakt symbolbaseret sprogbrug, har løsrevet sig fra og ikke længere kan oversættes til et sprog, der giver mening i forhold til en almindelig menneskelig erfaringsverden, hvilket vanskeliggør menneskets mulighed for at forholde sig aktivt og kritisk til videnskab og teknologi (Arendt 1958:29-35). Dette ville i Negts begrebsverden hedde, at mennesket gennem deres umiddelbare erfaringer kun vanskeligt er i stand til at forholde sig til moderne videnskab og teknologi. Denne problemstilling får Arendt til at tegne følgende dystre kritik af nutidens teknologisk-videnskabelige viden:

"Hvis det ender med at viden (i den moderne betydning af knowhow) og tænkning for bestandigt skilles fra hinanden, så risikerer vi for alvor at blive hjælpeløse slaver, ikke så meget af vores maskiner, som af vores eget knowhow. Da vil vi være åndsforladte og tanketomme væsner, hjælpeløst underkastet ethvert påfund, som vi teknisk er i stand til at frembringe, uanset hvor morderisk det end måtte være" (Arendt 1958:32)

Det afgørende for Arendt er, at en kritisk forholden sig til videnskaben ikke kan baseres i den videnskabelige tænkning selv, men må funderes i en fælles menneskelig erfaringsverden, der for Arendt danner selve grundlaget for menneskets mulighed for at agere og handle politisk. Det er derfor desto mere paradoksalt, at mennesket, hos Arendt, kun har meget ringe muligheder herfor.

Negt, som historisk på mange måder repræsenterer en konstruktiv nytænkning af såvel Habermas' som Arendts teoribygning, er imidlertid optimistisk hvad angår menneskets muligheder og de potentialer, der knytter sig til den umiddelbare erfaring. Et kernebegreb hos Negt er i denne sammenhæng hans fortolkning af det eksemplariske princip: For Negt er umiddelbare erfaringer aldrig blot konkrete individuelle erfaringer, de har også karakter af den kulturelle kontekst, de er indlejret i, og rummer derfor også elementer af at være samfundsmæssigt kollektive erfaringer. Negt påpeger dermed en meget vigtig dobbelthed ved umiddelbar erfaring som udtryk for både individuel og kulturel erfaring.

Det er netop denne dualitet mellem det individuelle og det kollektive, det personlige og samfundsmæssige, som to indbyrdes forbundne dimensioner, som er interessant i forhold til at forstå borgerpanelet som mere end blot udtryk for en forhandling mellem individinteresser, men også udtryk for en kulturel refleksionsform. Borgerpanelets egentlige berettigelse i dette perspektiv ville være at muliggøre, hvad Birger Steen Nielsen (1997) har betegnet som "læreprocesser, der baserer sig på, udfolder og kultiverer menneskers hverdagerfaringer i et personligt og samfundsmæssigt perspektiv" (Nielsen, 1997:272). Med Nielsens inspiration fra Negt må menneskers umiddelbare erfaringer forstås i et læringsperspektiv, der ikke blot er individuelt orienteret, men tillige har karakter af kulturel læring:

"Intet menneske kan alene skabe sammenhæng. [Derfor må] sammenhængsskabende læreprocesser (...) nødvendigvis tage form af nye kulturelle læreprocesser. De må forberede og foregribe – og i et større perspektiv: udfoldes som momenter i – en ny form for samfundsmæssig almenhed" (Ibid:274). "Æstetisk dømmekraft, fantasi er i sin kerne ikke en abstrakt individuel smags- og forestillingsevne, men den altid særlige, individuelle kondensering af 'et indre fællesvæsen' og derfor en samfundsmæssig formåen" (Ibid:296).

Hos Arendt finder man en tænkning, der kan sætte yderligere perspektiv på denne tilgang. Arendt ville i denne sammenhæng understrege, at muligheden for 'kondensering af et indre fællesvæsen' må bero på, at deltagerne forlader det individuelle perspektiv og åbner op for en form for tænkning, som Arendt benævner 'enlarged mentality' – en begrebsdannelse hun henter gennem en fortolkning af Kant (Arendt 1954:220-1):

"In the Critique of Judgement (...) Kant insisted upon a different way of thinking, for which it would not be enough to be in agreement with one's own self, but which consisted of being able to 'think in the place of everybody else' and which therefore called an 'enlarged mentality'. (...) "This means (...) that such judgement must liberate itself from the 'subjective private conditions,' that is, from the idiosyncrasies which naturally determine the outlook of each individual in his privacy and are legitimate as long as they are only privately held opinions, but which (...) lack all validity in the public realm" (Ibid:220).

For Arendt er en sådan form for tænkning netop social og beror på, at mennesker netop 'tænker sammen'. Som vi senere skal se, kan væsentlige aspekter af borgerpanelets drøftelser netop fortolkes som en sådan form for tænkning. Tankegangen finder man også andre steder i filosofihistorien, blandt andet hos Rousseau, der konstaterer: "[T]here is 'often a great deal of difference between the will of all and the general will'. (...) [T]he latter considers only the common interest' while the former 'is no more than a sum of particular wills' [Rousseau, 1762]" (Cunningham, 2002). Man kunne for så vidt mistænke denne tænkning, og ikke mindst Arendts begreb om 'enlarged mentality', for at have karakter af den universaliserbarhed, man finder i Kants etik og det kategoriske imperativ¹³. Dette er dog ikke tilfældet, idet Arendt i sin læsning af Kant kun tilskriver denne tænkning en gyldighed, der vedrører de deltagende:

"Hence judgement is endowed with a certain specific validity but is never universally valid. Its claims to validity can never extend further than the others in whose place the judging person has put himself for his consideration". (...) "That the capacity to judge is a specifically political ability in exactly the sense denoted by Kant, namely, the ability to see

¹³ Det kategoriske imperativ, 'jeg skal aldrig handle anderledes end at jeg også kan ville, at min maksime skal blive almengyldig lov', udgør grundstammen i Kants universalistiske etik (Meerbote 2001: 347ff).

things not only from one's own point of view but in the perspective of all those who happen to be present; even that judgement may be one of the fundamental abilities of man as a political being insofar as it enables him to orient himself in the public realm, in the common world – these are insights that are virtually as old as articulated political experience. " (Ibid:221).

For Arendt er der ingen tvivl: At 'tænke i en udvidet bevidsthed' er netop en menneskelig evne og mulighed og ikke et abstrakt etisk princip. Derimod forholder Arendt sig forbeholdende overfor, at resultatet af sådanne processer skulle tilskrives generel gyldighed, der ligger ud over de involveredes sfære, hvilket er et argument, der også kan genfindes i Habermas' forståelse af gyldigheden af kommunikativt opnået forståelse (Andersen 2000: 374).

Sammenfatter man de tanker hos Arendt og Negt, der er blevet præsenteret i det foregående, udkrystalliseres en forståelse af menneskelig erfaring, der indebærer at:

- Menneskets umiddelbare erfaringsform ikke blot har individuel karakter, men også har indlejrede elementer af en kollektiv kulturel erfaring.
- Det er en menneskelig evne og mulighed at tænke i en udvidet bevidsthed, der rummer mere end blot summen af individuelle interesser.
- Sådanne former for tænkning ikke per se kan tilskrives en gyldighed, der rækker ud over de involverede mennesker.

Med disse tre karakteristika ved menneskelig erfaring står vi med en vidensform, hvor perspektivet på den ene side er at hente en kulturel refleksion ud af menneskers konkrete livserfaringer, og på den anden side, at denne viden ikke kan anskues som generaliserbar i gængs forstand.

En nyere indkredsning af hvorledes man kan forstå en sådan viden, finder man hos Flyvbjerg (1991) i hans begrebsliggørelse af et samfundsvidenskabeligt videnbegreb, der har såvel videnskabelig validitet som samfundsmæssig værdi, selv om den ikke passer ind i de normer den naturvidenskabelige videnskabsteoretiske tænkning har for universalitet og generaliserbarhed. Flyvbjerg lader sig i denne sammenhæng inspirere af Aristoteles' phronesis-begreb som model for en sådan vidensform:

“Phronesis er dén intellektuelle aktivitet, som er relevant i forhold til praxis. Den fokuserer på det, der er variabelt. Det, som ikke kan fanges i universelle regler. Den forudsætter vekselvirkning mellem det generelle og det konkrete og kræver overvejelse, skøn og valg. Mere end noget andet kræver phronesis erfaring” (Flyvbjerg 1991:73)

Flyvbjergs pointe er i denne sammenhæng at der godt kan hentes videnskabelig validitet ud af det partikulære, og det kan “bidrage til samfundets praktiske rationalitet i overvejelser over, hvor man er, hvor man er på vej hen, det ønskelige i dette ud fra forskellige værdier og interesser o.s.v.”, hvorved det “bliver et formål at bidrage til samfundets kapacitet for værdirationel tænken og handlen” (Flyvbjerg 1991:87).

Flyvbjergs videnbegreb rummer potentialer til at kunne tillægge brugen af menneskelig erfaring en værdi i en ny form for videnskabelig tænkning. Det afgørende ved denne forståelse er, at denne opfattelse af viden ikke falder inden for en mere traditionel naturvidenskabelig demarkationslinje for, hvad der er at betragte som videnskabelighed. Ej heller synes den at kunne indfri krav om at frembringe viden, der er universel eller repræsentativ. Til gengæld leverer Flyvbjerg en tilgang, der i høj grad synes forenelig med de kvaliteter, som Arendt og Negt finder i selve den menneskelige erfaring.

Opsamling

I det foregående har jeg præsenteret en række ganske forskelligartede teoretiske perspektiver på, hvad man kan forstå ved borgerinddragelse og participation. Målet med det følgende er at samle op herpå, som forudsætning for afhandlingens empiriske undersøgelse af borgerpanelet og 'Meeting of Minds' i de følgende kapitler.

Indledningsvis har jeg vist, hvordan borgerinddragelse kan fortolkes ud fra Habermas' begrebsapparat, hvormed den institutionaliserede borgerinddragelses formål bliver at bidrage til at genvitalisere kanalerne fra en demokratisk offentlighed til videnskaben på en sådan måde, at borgeres hverdagsbaserede erfaringer kan være med til at udfolde samfundsmæssige temaer ved videnskab og teknologi og muliggøre en drøftelse heraf, der ikke blot konstitueres af en teknisk-instrumentel rationalitet, men forholder sig menneskets kommunikative fornuft. I Habermas' optik bliver borgerinddragelse et middel til at modvirke den ensidige rationalisering, som kritisk teori finder i den samfundsmæssige modernisering, og i stedet opstille målsætningen om en videreførelse af oplysningsprojektet fortolket som modernisering på grundlag af menneskets fulde kommunikative fornuftspotentiale. En sådan udvikling må for Habermas bero på herredømmefri dialog baseret på kommunikativt rationelle argumenter. I Habermas' optik, synes borgerinddragelse som en vej til at muliggøre dette.

I praksis kan det synes mere tvivlsomt, hvorvidt borgerinddragelsen kan indfri disse diskursetiske perspektiver, hvilket Cooke og Koharis kritik vidner om. Anskuet i en Foucaultsk magtanalytik synes institutionaliseringen af den participative teknologivurdering at kunne medføre, at borgerinddragelse snarere bliver medie for systemiske forståelsesrammer end for en artikulering af de livsverdensperspektiver, man med Habermas kunne stille i udsigt. Wynne påpeger i forlængelse heraf nødvendigheden af at indse, at borgeres forholden sig til videnskab og teknologi handler om langt mere end risikoafvejninger af givne teknologiske konsekvenser, men snare om hvilke forståelser, værdisæt og målsætninger, der ligger til grund for udviklingen af videnskab og teknologi. Tænk tanken DEMOS foreslår i forlængelse heraf, at participationen må have fokus på selve videnproduktionen, snarere end mod teknologireguleringen.

Set i dette perspektiv udgør 'modus 2' teorien en interessant nyformulering af, hvordan videnskaben i den samfundshistoriske udvikling strukturelt set integreres stadig tættere med det omgivende samfunds aktører og interesser; en udvikling der synes at åbne selve *videnproduktionen* op for samfundsmæssig indflydelse. Nowotny, Gibbons og Scotts begreb om videnskabelig-samfundsmæssig co-evolution indebærer, at der i lige så høj grad er tale om, at samfundet sætter sit præg på videnskaben, som der er tale om (hvad Habermas betegner som) en videnskabeliggørelse af samfundet.

Sammenligner man de to teoretiske tilgange åbner der sig tilsyneladende det paradoks, at mens Habermas taler om en *øget afkobling* mellem systemet og den teknisk-videnskabelige rationalitet på den ene side, og menneskets livsverden på den anden, så er Nowotny, Gibbons og Scotts tese, at der sker en stadig større grad af *integration* mellem videnskab og samfund. Ser man nærmere på det teoretiske fundament for de to teoretiske perspektiver, står det dog klart, at mens Habermas problematiserer videnskaben i relation til den menneskelige '*livsverden*', så fokuserer Nowotny, Gibbons og Scott på relationen mellem 'modus 2' videnskaben og 'modus 2 samfundet'.

Det kritisk teoretiske spørgsmål, man kan stille til 'modus 2' teorien, er derfor, hvilken plads *livsverdensbegrebet* reelt har mulighed for at indtage i begrebsliggørelsen af 'modus 2' samfundet, og hvordan borgerinddragelse kan medvirke hertil.

For at undersøge dette, er det nødvendigt at have en begrebsramme for livsverdensbegrebet i relation til borgerinddragelse. Derfor har jeg med Habermas, Arendt og Negt forsøgt at indkredse et begreb om menneskelige erfaringer og livssammenhænge. I denne forståelsesramme er menneskets hverdagsbaserede erfaringer netop individuelle kondenseringer af kulturelle erfarings- og refleksionsformer. I denne forståelse er det muligt at tænke i en udvidet bevidsthed, der rummer mere end blot summen af individuelle interesser. Resultatet heraf er ikke af nogen universel karakter, men netop en erfaringsbaseret kvalitativ viden som kan bidrage til, hvad Flyvbjerg betegner som samfundets kapacitet for værdirationel tænken og handlen

I de følgende kapitler skal denne begrebsramme afprøves empirisk ved at se nærmere på borgerpanelet og de involverede forskere i 'Meeting of Minds' projektet.

5

Borgerpanelet og menneskelige livssammenhænge

Dette kapitel vil i forlængelse af foregående kapitels teoretiske overvejelser empirisk beskæftige sig med spørgsmålet: Hvordan kommer menneskelige erfaringer til udtryk i borgerpanelets drøftelser? Hensigten hermed er ikke at komme med en tilbageskuende vurdering af, i *hvor høj grad* netop dette aspekt er udslagsgivende for borgerpanelets drøftelser, men derimod at forfølge 'Meeting of Minds' projektets åbninger herfor for at undersøge og forstå dem nærmere. Målet med kapitlet er således ikke en evaluering af brugen af borgerpanelet men at sætte fokus på ét aspekt heraf, nemlig menneskelige erfaringer og livssammenhænge som optakt til, i afhandlingens kapitel 6, at undersøge forskeres forståelse og forholden sig hertil. Jeg vil i kapitlet tage udgangspunkt i borgerpanelets rapporter¹⁴ ved at bygge oven på min præsentation af disse i afhandlingens kapitel 3. Ud fra denne tilgang skal jeg i det følgende anskueliggøre en række 'spændinger', der kan læses ud af borgerpanelets empiriske materiale, og som relaterer sig til betydningen af menneskelige erfaringer og livssammenhænge.

¹⁴ Jf. litteraturlisten omfatter det kildeteksterne MoM 2005a (...) til Mom 2006b. Alle tekster er offentlige tilgængelige enten på teknologirådets hjemmeside www.tekno.dk eller via teknologirådets arkiv.

Videnskab eller menneskelig erfaring som udgangspunkt

Ser man overordnet på 'Meeting of Minds', åbner der sig en central dobbelthed i, hvordan projektet intenderer at tage udgangspunkt i henholdsvis videnskaben selv og i borgernes erfaringer. På den ene side er de problemstillinger, der sættes til diskussion, identificeret på forhånd af fagfolk i det videnskabelige miljø og danner udgangspunkt for de drøftelser, projektet giver rum til. I den forstand bidrager borgerne ikke med nye diskussioner, som ikke på forhånd var kendt i dele af det akademiske miljø, om end det er værd at bemærke, at det langt fra er givet, at disse diskussioner er kendte og integreret i *alle* hjerneforskningens afarter spændende fra lægevidenskab og neurologi over psykologi og filosofi til antropologi og sociologi. På den anden side lykkes det i løbet af projektet borgerpanelet, i al fald i et vist omfang, at give disse diskussioner en anden orientering end det, der var udgangspunktet. Den bekymring man finder hos blandt andet Arendt for, at almindelige mennesker er fraskåret muligheden for at forholde sig til videnskaben, synes ikke at slå igennem i 'Meeting of Minds' projektet¹⁵. Omvendt må man sige, at når dette er tilfældet, så synes det ikke mindst at skyldes, at projektets udgangspunkt ikke er videnskabens abstrakte symbolbaserede sprogbrug (Arendt 1958:29-35), men de samfundsmæssige problematikker som videnskaben rejser. I den forstand er projektets udgangspunkt ikke videnskaben i sig selv, men dens samfundsmæssige betydning. Projektet lægger ikke op til afgørelser af konkrete tekniske spørgsmål men til drøftelser af temaer, der rejser sig i relation hertil. Netop denne egenskab ved 'Meeting of Minds' synes at give et vist rum for, at borgerpanelet kan forholde sig til videnskaben med udgangspunkt i egne levede erfaringer, fordi de tematikker og spørgsmål, som projektet rejser, taler for at reflektere med udgangspunkt i den virkelighed, man kender som borger. Dette må meget vel betragtes som en væsentlig forudsætning for, at menneskelig erfaring har en rolle at spille i et projekt som dette.

Videnskabens grundlag eller dens konsekvenser som fokus

Ser man på borgerpanelets anbefalinger, har de det karakteristika, at de for så vidt ikke blot forholder sig til det, Wynne kalder 'instrumentelle konsekvenser'¹⁶ (Wynne 2005:67), men i høj grad også sætter spørgsmålstejn ved videnskabens formål og orientering. Borgerpanelets overordnede tematikker handler således ikke blot om konkrete teknologier og deres effekter, men om hele den måde disse nye muligheder er tænkt på. Når panelet arbejder med temaer som

¹⁵ Se kapitel 4: Begrebsliggørelse af menneskelige livssammenhænge.

¹⁶ Som behandlet i kapitel 4: Participation i en ny form for videnproduktion

'normalitet' og 'hvad vil det sige at være menneske', handler det ikke mindst om, at de nye videnskabelige og teknologiske muligheder berører sådanne temaer, som videnskaben ikke selv er i stand til at give et entydigt svar på. Det betyder, at det i 'Meeting of Minds' projektet bliver borgerpanelets opgave at søge svar på disse tematikker. Og det er netop i den sammenhæng, at borgernes hverdagsliv og levede erfaringer kan udgøre en referenceramme for diskussionen.

Det karakteristiske ved borgernes vurderinger er, at nye videnskabelige og teknologiske muligheder ikke betragtes som et gode i sig selv (hvilket til en hvis grad kan synes at være et almindeligt argument i det videnskabelige samfund), men i kraft af den betydning de kan få for borgerens liv. Dermed bliver konkrete hverdags- og livserfaringer borgerens reference til at forholde sig til hjerneforskningen. I den forstand handler projektet for borgerne ikke blot om hjerneforskning, men om hvad det ønskelige liv og samfund er, og dernæst om hvordan hjerneforskningen giver en række muligheder og udfordringer i forhold hertil. En af måderne dette giver sig til kende på er, at mange af de vurderinger borgerpanelet når frem til, for så vidt ikke relaterer sig udelukkende til hjerneforskning, men også kunne handle om brugen af mange andre lignende teknologier. Drøftelsen begrænser sig dermed ikke til de konkrete teknologiske muligheder alene.

At tænke i en udvidet eller privat bevidsthed

Fortolket i Arendts terminologi¹⁷ omhandler projektet snarere 'refleksion over' end 'viden om' hjerneforskningen. Det særegne ved denne refleksion er, at den forholder sig til hvilken udvikling, der kunne være ønskelig som borger. Fælles for alle deltagerne i borgerpanelet er det vilkår, at de som borgere skal leve med de løsninger, der måtte komme ud af anvendelsen af den nyeste hjerneforskning. De skal med andre ord leve med en udvikling, som de endnu kun kan se omridset af, og de kan derfor kun i begrænset omfang forholde sig til, hvad den vil betyde for dem. Dette grundvilkår udelukker naturligvis ikke at tænke i en egeninteresse og forsøge at nå frem til løsninger man finder gode for en selv, men projektet er i sin orientering rettet mod at tænke i mere almene løsninger og kritisere muligheder, der ikke korresponderer med "the common good and social needs" (MoM 2006b:17). Det er meget vigtigt ikke at forveksle dette med, at der skulle være entydig enighed om, hvori et sådan fælles bedste består - borgerpanelet byder på talrige eksempler på uoverensstemmelser og forskellige

¹⁷ Som behandlet i kapitel 4: Begrebsliggørelse af menneskelige livssammenhænge.

opfattelser - men det er i dets orientering rettet mod en søgen i denne retning. Et eksempel herpå finder man i panelets kritik af medicinalindustriens interesse i profit, der, trods dens bidrag til forskningen, ikke nødvendigvis imødekommer, hvad borgerne forstår som samfundets interesse (MoM 2006a:10-11). Det bemærkelsesværdige er, at borgerpanelet påtager sig det som sin opgave at imødekomme denne problematik, og samtidig sætte spørgsmålstejn ved, hvorvidt politikeres mere kortsigtede tænkning kan imødekomme borgernes almene interesse (MoM 2005f:5). Borgerpanelet fremsætter ved projektets afslutning følgende erklæring, som ganske illustrativt synes at sætte spørgsmålstejn ved, hvorvidt interessenter og aktører i relation til hjerneforskning er i stand til at varetage borgernes interesse:

“Regulation of brain research and treatment must be independent of political and economic interests. We citizens are essentially concerned with this because the brain represents our identity, personality and mind. Therefore, we want to be involved at the different levels of decision making through various forms of participation” (MoM 2006a:10).

Udsagnet er ikke mindst interessant, fordi det fortæller noget om, hvordan borgerpanelet opfatter sin rolle og formål i et forskningsfelt præget af stærke interesser.

I den forstand kan de seks hovedtemaer¹⁸, som borgerpanelet fremsætter som ramme om projektet, tolkes som et udtryk for borgerpanelets horisont, og for hvad det vil sige at være borger i relation til hjerneforskningen. De seks temaer er hver især udtryk for, hvordan man kan anskue problematikker fra borgerens synspunkt, og problematiserer, hvordan videnskaben, industrien, medierne og behandlingssystemet kunne tænkes anderledes. Temaerne italesætter, hvordan de herskende magt- og interesseforhold står i et konfliktforhold til borgernes idé om en ønskelig virkelighed. Der er netop i den forstand tale om et borgerperspektiv ud fra spørgsmålet om, hvad der er ønskeligt set fra de borgeres synspunkt, der har indgået i projektet. Selv om der ikke findes noget entydigt svar herpå, så indebærer projektet, at den videnskabelige og teknologiske udvikling rent faktisk berører noget fællesmenneskeligt, hvor man, forskelle til trods, med god mening kan forsøge at arbejde med nogle fælles grundvilkår, som ikke blot handler om egeninteresser.

¹⁸ Som introduceret i afhandlingens kapitel 3: en empirisk fortælling om borgerpanelet.

Fra problemformulering til teknologivurdering

Ser man på samspillet mellem borgerpanelet og 'Meeting of Minds' projektet som helhed, er der en indbygget dobbelthed: For mens borgerne på den ene side stiller grundlæggende spørgsmålstegn ved videnskaben og dens orientering, så indgår borgerpanelet samtidig i en institutionel ramme, som ikke uden videre er lagt an på at sætte denne dagsorden. Når 'Meeting of Minds' stiller spørgsmålet 'hvordan skal vi bruge den nye viden om menneskets hjerne', så åbner det op for borgerpanelets vurdering af hjerneforskningen. Men, om end projektet fokuserer på temaer ved den nyeste viden inden for hjerneforskning, så er der i høj grad tale om en vurdering af allerede eksisterende perspektiver ved forskningen. Den nye viden om hjernen findes allerede, og den opgave borgerpanelet stilles er i vid udstrækning at finde ud af, hvordan vi som samfund ønsker at bruge den. I den forstand synes 'Meeting of Minds' at ligge i tråd med traditionen for partcipativ teknologivurdering og dennes mål om en vurdering af, hvordan samfundet bedst tager den nye videnskab og teknologi i anvendelse. Men borgerpanelets orientering handler for så vidt om mere end en vurdering af sådanne anvendelsesmuligheder, nemlig om spørgsmålet om, hvad det er for formål, de nye muligheder skal tjene, og om de nye muligheder er egnede til at tjene sådanne formål. Denne dobbelthed lever som en spænding i projektets drøftelser af teknologiske løsninger på samfundsmæssige problemstillinger: På den ene side har projektet det formål at tilvejebringe politisk operationelle vurderinger af, hvordan teknologier skal anvendes (MoM 2005a). På den anden side handler en væsentlig del af borgernes drøftelse om, at teknologierne ikke nødvendigvis vil være i stand til at levere løsninger, som imødekommer borgernes opfattelse af, hvad det er for problemstillinger, der er i spil. Eller omvendt formuleret: En del af det, borgerne synes at kunne bidrage med, er for så vidt noget andet end den *teknologivurdering*, som projektet overordnet efterspørger, nemlig spørgsmålet om "what human purposes are driving science and innovation in the first place" (Wynne 2005:67)¹⁹. At 'Meeting of Minds' faktisk formår at åbne op for sådanne elementer i drøftelsen, er et interessant aspekt, som synes at indebære, at borgernes hverdags erfaringer og livssammenhæng ikke utvetydigt filtreres fra i de partcipative processer (som Cooke og Kothari problematiserer²⁰) men kommer til at indgå som baggrund for de anbefalinger, borgerpanelet sender videre ved projektets afslutning.

¹⁹ Som behandlet i kapitel 4: Participation i en ny form for videnproduktion.

²⁰ Se kapitel 4: Foucault og det partcipative diskursmaskineri.

Individuelle erfaringer og kulturel refleksion

Anskuer man 'Meeting of Minds' projektet i det perspektiv, der her er anlagt, synes borgerpanelet at udgøre en ramme, hvor borgeres individuelle livserfaringer, i al fald i en hvis udstrækning, kan indgå som en form for kollektiv refleksion over temaer i relation til hjerneforskning. Det ville være forfejlet at påstå, at borgerpanelets virke kan forklares slet og ret i denne optik, og intentionen i denne hermeneutiske udlægning er også en anden, nemlig mere ydmygt at påpege, at menneskelige erfaringer og livssammenhænge må forstås som aspekter, der 'arbejder' i borgerpanelets drøftelser. 'Meeting of Minds' leverer hverken entydige eller kvantitative vurderinger af, hvordan borgerpanelet anskuer konkrete teknologier, men det indeholder en lang række overvejelser omkring forskningen og dens orientering, og det er netop i dette perspektiv, at borgeres individuelle erfaringsgrundlag synes at indgå i en form for kollektiv refleksion over problemstillinger i forbindelse med ny viden og teknologi.

Tre aspekter synes centrale i denne sammenhæng. For det første at borgerpanelets drøftelse ikke blot er bundet til konkrete teknologiske muligheder men italesætter en række samfundsmæssige temaer, som panelet finder væsentlige at drøfte i relation til forskningen. Dette kommer ikke mindst til udtryk i formuleringen af de seks overordnede temaer, som borgerpanelet arbejder med (MoM 2005:13-6). For det andet at en sådan drøftelse ikke mindst må forholde sig til, at hjerneforskningen indebærer bestemte anskuelser af, hvad det vil sige at være menneske, som ikke nødvendigvis stemmer overens med borgernes forståelse heraf. Dette finder man blandt andet i panelets drøftelse af normalitet (MoM 2006a:8; MoM 2006b:12-3). For det tredje at det er relevant at drøfte hjerneforskningen og dens anvendelse i forhold til de samfundsmæssige interesser, formål og behov, den er forbundet med, hvilket blandt andet illustreres af panelets drøftelse af økonomiske interesser betydning for forskning og anvendelse (MoM 2006a:10-1; MoM2006b:9-11;17-8).

I næste kapitel skal vi se nærmere på, hvordan forskere involveret i 'Meeting of Minds' opfatter og forholder sig hertil. Udgangspunktet herfor er en række kvalitative forskningsinterviews, der blandt andet bygger på og tager udgangspunkt i ovenstående konkrete eksempler på, hvordan menneskelige erfaringer og livssammenhænge kan give sig til kende i borgerpanelets arbejde²¹.

²¹ Se endvidere interviewguide i bilag 1 samt metodebeskrivelse i afhandlingens kapitel 2.

6

Borgerpanelet set fra forskerperspektiv

Mens de foregående kapitler hovedsageligt har diskuteret karakteren af de perspektiver borgerpanelet kan yde til diskussionen af samfundsmæssige temaer ved ny videnskab og teknologi, vil dette kapitel lægge fokus anderledes an og stille spørgsmålet: Hvad forhindrer og fremmer forskere i at tage aktivt del i borgerpanelets perspektiver?

En undersøgelse heraf udgør langt fra en mere fuldstændig afdækning af de mulige effekter ved borgerinddragelse. Participativ teknologivurdering kan have en lang række direkte, såvel som indirekte effekter både på kortere og længere sigt, og påvirkningen kan gå gennem mange kanaler; det politiske system, de videnskabelige samfund, medierne, industrien og den offentlige debat (Europta 2000: 154ff). Dette kapitels undersøgelse af, hvordan forskere mere umiddelbart forholder sig til borgerpanelet og dets arbejde, udgør dermed blot en delproblemstilling i disse komplekse relationer.

Når det er relevant at stille netop dette spørgsmål, er det ud fra den betragtning, at hvis man skal gøre sig forhåbninger om et mere direkte samspil mellem borgerpanel og forskning, så indebærer det ikke mindst, at også forskerne kan tage aktivt del heri. Forskerne må kunne se nogle frugtbare perspektiver i borgerpanelets arbejde og må kunne forholde sig til, hvordan de kan bruge disse perspektiver videre. Hvis ikke forskerne oplever, at borgerpanelets vurderinger

har en relevans, kan man selvsagt ikke forvente, at de vil blive brugt. Dermed bliver det aktuelt at forsøge at forstå, hvordan forskere opfatter borgerpanelet og dets vurderinger og anbefalinger, da netop disse opfattelser kan være indgange til et potentielt aktivt samspil.

For at undersøge dette har jeg, på baggrund af forrige kapitels fokus på hvordan menneskelige erfaringer og livssammenhænge indgår i borgerpanelets arbejde, gennemført en række kvalitative interviews med forskere og eksperter i Teknologirådets planlægningsgruppe (For nærmere uddybning henvises til interviewguiden i bilag 1 samt metodeafsnittet i kapitel 2.). Disse interviews er efterfølgende underkastet en tværgående hermeneutisk analyse for at identificere og forstå forskelle og ligheder respondenterne imellem (Resultaterne af denne analyse findes opsummeret i bilag 2). I det følgende skal disse empirisk baserede erfaringer underkastes en kritisk hermeneutisk fortolkning med henblik på at sætte fokus på forskernes forholden sig til borgerpanelet, samt hvilke muligheder og barrierer der er for, at menneskelige erfaringer og livssammenhænge kan relateres til en forskningsmæssig sammenhæng. Med andre ord: Hvordan forholder de involverede forskere sig egentlig til borgerpanelet og dets vurderinger af hjerneforskning?

'Som borger og forsker, er det ikke noget, jeg kan være uenig i'²²

Én ting er alle forskerne tilsyneladende ret enige om: Hvis man ser generelt på borgernes vurderinger, så er det ikke noget, man kan være uenig i, hverken som borger eller forsker. "Borgerne påpeger en væsentlig balance, som jeg kun kan være fuldstændig enig i, både som ekspert og som borger i samfundet" svarer en af forskerne som respons på noget af det konkrete materiale, der blev drøftet i interviewet, og denne holdning går igen blandt de øvrige forskere (Interviewjournal 3). Som forklaring på denne enighed henviser flere af respondenterne til den meget generelle karakter borgerpanelets anbefalinger har:

"Alle kan jo blive enige om at bakke op om disse budskaber (...). Det er en god programsætning, men der mangler at blive peget på de problemer, det ville betyde, hvis det skulle gennemføres i praksis" (Interviewjournal 1).

²² Bemærk at overskrifterne i det følgende ikke er citater, men kondenserede formuleringer af synspunkter hentet fra interviewundersøgelsen.

Bag forskernes umiddelbare tilslutning til borgernes vurderinger ligger dermed også en kritik af, at de er af så generel en karakter, at de ikke siger så meget, og derfor er relativt uproblematisk at være enige i. Men interviewsamtalerne illustrerede samtidig et andet aspekt, som var væsentligt for forskerens egen opfattelse af forholdet mellem forsker og borger. Som en af respondenterne klart udtrykker:

”Jeg er jo også borger i dette land, og jeg tror faktisk, at jeg er borger først og ekspert bagefter. Jeg føler mig ikke godt tilpas med at blive presset ind i en rolle, hvor jeg er ekspert over for borgerne, for så implicerer man, at jeg ikke er rigtig borger (...)” (Interviewjournal 2).

Om end man blandt respondenterne finder forskellige selvforståelser af forskerrollen, er udsagnet interessant, fordi det fortæller noget om, at de problemstillinger borgerne italesætter ikke per se er forskerne uvedkommende qua deres rolle som forskere²³. I de fleste tilfælde finder man tilsyneladende blandt forskerne en klangbund, som forskerne selv erkender, de har tilfælles med borgerpanelet. Spørgsmålet man dernæst må stille er, hvilken relevans borgernes perspektiver nærmere kan have.

’Et bidrag til at sætte hjerneforskningen i perspektiv’

Langt størstedelen af forskerne er som udgangspunkt ganske imponerede over, hvordan borgerpanelet har formået at forholde sig til hjerneforskning. Som en af respondenterne konkluderer: ”Hvis man skulle være i tvivl om, hvorvidt folk kan forvalte at blive præsenteret for noget viden og bruge det til at tænke over, hvem de er, og hvordan de skal forholde sig til det, så bliver den tvivl gjort til skamme” (Interviewjournal 2). En anden af forskerne påpeger, at borgerpanelets åbenhed på mange måder kan være med til at højne debatten i forhold til, hvad der typisk lader sig gøre gennem det gængse medie billede: ”Jeg var dybt imponeret over borgerne. De spørgsmål de kom med, og den måde de fortolkede de svar, som de fik fra eksperterne på, bekræftede mine forventninger til, at borgere både er fornuftige, ræsonnable og ubange for at tage beslutninger, som kunne være kontroversielle” (Interviewjournal 1). Med få undtagelser er forskerne ganske begejstrede for, hvordan borgerpanelet har formået at forholde sig til hjerneforskning og vurderer umiddelbart dette som gavnligt for en samfundsmæssig debat heraf.

²³ Tilsvarende udsagn findes blandt flere af de øvrige respondenter.

Imidlertid finder man blandt forskerne et langt mindre entydigt svar på, hvorvidt en sådan debat er relevant for dem selv i deres forskningspraksis. Flere af forskerne nævner, at netop den offentlige debat er med til at forme de (ikke mindst ressourcemæssige) vilkår, forskningen er underlagt. Hertil kommer at debatten også kan spille en rolle i forhold til den selvforståelse, man har som forsker: "Mange af de etiske og moralske holdninger man har, er jo påvirket af det, man har lært, hørt og oplevet. Man har jo ikke en holdning til det her, hvis man ikke havde hørt det diskuteret" (Interviewjournal 5). En anden respondent tilføjer følgende om borgernes perspektiv:

"Det, der afspejles i borgernes vurdering, er et helt menneskes opfattelse af at være til i relation til hjerneforskning. Min egen fagligt specifikke indfaldsvinkel til det her er meget mere snæver og dermed dybere. Som fagperson kan jeg fx blive fascineret over en receptorfunktion, men som menneske er det meget mere komplekst, for der fremtræder de samfundsmæssige og humanistiske elementer. Det er det, der er det interessante ved borgernes tilgang. Lige meget inden for hvilket fagområde man arbejder, så er det nødvendigt at se det fagområde i en større helhed. Det kan man godt glemme i ren faglig entusiasme" (Interviewjournal 3).

Således finder man blandt hovedparten af respondenterne en ganske positiv holdning til, hvordan borgerne kan være med til at sætte forskningen i perspektiv, hvilket kan være ganske væsentligt for den enkelte forsker. Som en af respondenterne noterer sig:

"Når jeg møder borgere i min hverdag, så er det borgere, der har nogle syge pårørende, og de ser slet ikke de samme problematikker (...). Almindelige folk tager stilling til mange flere ting, fordi de kan sætte sig ud over at have en syg pårørende: Hvad er etikken i det her og er der nogen, der tjener penge på det, hvilket jo er helt relevante spørgsmål, som jeg fik med, og som er anderledes end det, jeg normalt står i" (Interviewjournal 6).

Flere af forskerne har på tilsvarende måder oplevet, at borgerpanelet her været med til at anlægge et andet perspektiv end det vante, og understreger, at dette er ganske vigtigt for forskningen:

“Den forsker, der finder på et nyt medikament, fokuserer ofte på den patient, det kan helbrede. Men i forlængelse heraf kommer der både industriens interesse i et marked og borgeren, der kan føle sig presset, og det kan være med til at tingene bliver brugt i en bredere sammenhæng. Jeg ville som forsker ikke være specielt stolt ved at udvikle et medikament, der blev brugt til at afhjælpe andre problemer, end det der var tiltænkt, jeg ville personligt opleve det som et etisk-moralsk problem. Derfor er det væsentligt at have en debat for ikke at blive fanget i sin egen faglige entusiasme” (Interviewjournal 3).

Også en anden af respondenterne bakker op om tilgangen: “[D]et kan for mig at se være med til at vriste forestillingen om, hvordan vi skal forstå hjernen ud af hænderne på forskerne og demokratisere det i en større offentlighed. Det synes jeg er et godt projekt, som jeg gerne vil være med til at støtte” (Interviewjournal 2). Men der er også respondenter, der ikke vurderer samfundsdebatten til at have samme positive relevans for forskningen:

“Det mangler en definition af, hvad det er, vi som borgere har brug for i denne her diskurs: Der er selvfølgelig nogle ting, vi er meget bange for. Men heldet og ulykken har været, at vi i de fleste fremskridt ikke er blevet spurgt, om de var ønskelige eller ej. Hvis vi var blevet spurgt om det - og i de tilfælde hvor vi rent faktisk er blevet spurgt - har det vist sig at udviklingen ikke på nogen måde har ladet sig begrænse af, hvad folk måtte mene om det. Der er masser af eksempler på ting, hvor vi jo nok ville have sagt nej, men vi fik det jo alligevel” (Interviewjournal 4).

I dette perspektiv er det genuine ved forskningen netop, at den har sit eget liv hinsides den samfundsmæssige debat, og i det perspektiv er det vanskeligt at se, hvad borgernes vurderinger kan bruges til. Som en af respondenterne konstaterer: “Jeg har været lidt skuffet, og jeg må konkludere, at idéen med at lade borgerne styre diskursen ikke rigtig har virket i denne sammenhæng, måske fordi borgerne er langt bagefter de problemstillinger, som forskerne føler er meget relevante” (Interviewjournal 4). Pointen er ingenlunde, at den samfundsmæssige debat er irrelevant, men at den må komme som respons efterfølgende de kreative forskningsprocesser, der ligger bag den videnskabelige og teknologiske udvikling.

Der er blandt respondenterne således meget forskelligartede vurderinger af relevansen af at inddrage borgere, som synes at knytte sig til, hvordan forholdet og udvekslingen mellem forskning og samfund opfattes, og følgelig også ganske forskelligartede muligheder for at involvere disse forskere i borgerinddragende projekter.

Dette leder frem til i det følgende at stille spørgsmålet om, hvorvidt det er muligt at benytte sig af borgerpanelets perspektiver i en forskningspraksis.

'Det er nok ikke noget, jeg direkte kan benytte som forsker'

Spørger man forskerne, hvordan de kunne forestille sig at bruge borgerpanelets perspektiver, får man et ganske entydigt svar: De ting borgerpanelet har produceret lader sig ikke direkte bruge i forskningssammenhæng. Men interviewundersøgelsen giver samtidig flere forskellige svar på, hvorfor det forholder sig sådan.

Generelt er respondenterne enige om, at selve formen på de vurderinger borgerpanelet er kommet med, qua deres generelle karakter, ligger langt fra noget, der er særlig operationelt og kan relateres til en konkret forskningssammenhæng. Men samtidig konstaterer flere respondenter, at flere af de diskussioner, som borgerpanelet lægger op til, for så vidt er ganske aktuelle, og i praksis allerede finder sted på forskningsinstitutionerne.

"Mange af de spørgsmål, borgerne rejste, og de emner, vi dermed tog op i ekspertgruppen, var jo ikke nye spørgsmål for os – vi har ofte den slags etiske diskussioner om, hvem der er syg og rask, hvor meget skal man behandle, og hvad der definerer det normale grænser - men det er ikke så tit man møder disse diskussioner i det offentlige liv, og derfor var det sjovt at høre en større gruppe diskutere dette. Her på stedet er vi nok mere enige, end man generelt er i befolkningen" (Interviewjournal 1).

Om end borgerpanelet italesætter problemstillinger, som er relevante og diskuteres i forskningssammenhæng, er der dog ikke nogen af respondenterne, der påpeger, at borgerpanelet ligefrem har bidraget med nye perspektiver, blot at de måske har fået sat det i en større sammenhæng. Måske derfor er respondenternes vurdering af brugbarheden heraf også begrænset: "Der er måske ikke så meget af det, der er nyt for mig, men jeg er glad for de konklusioner, de er kommet frem til. Men om jeg selv kan bruge det til noget,

det ved jeg ikke rigtig" (Interviewjournal 2). Nok kan borgernes vurderinger give en fornemmelse af, hvordan almindelige borgere tænker, som kan være en interessant reference at have som forsker, men potentialet til at bidrage til den debat, der foregår internt i forskningsmiljøet, har ikke været udtalt for projektet.

Ved projektets afslutning synes projektet dermed ikke - eller kun i begrænset omfang - at have givet anledning til for alvor at tænke forholdet mellem borger, forskning og ekspert på en ny eller anderledes måde. Interviewene giver imidlertid anledning til flere refleksioner over, hvorfor det forholder sig sådan.

'Det var jo borgerne, der skulle sætte dagsordenen'

Et væsentligt element i 'Meeting of Minds' var at tænke forholdet mellem borger og ekspert på en anden måde, end det sædvanligvis sker, ved eksplicit at give borgerne mulighed for at sætte dagsordenen for, hvilke spørgsmål der er relevante at diskutere i relation til hjerneforskningen. Dette er noget, der for alle de involverede forskere har givet anledning til refleksion:

"Det var min oplevelse, at vi i ekspertgruppen til at starte med snakkede ud fra hver vores virkelighed. Hvis ikke der i projektet var sat en anden dagsorden, så var vi også endt med at snakke om de forskningsmæssige og teknologiske perspektiver, vi kunne se ude i fremtiden. Men det var ikke det, der skete, for det var borgernes projekt og deres problemstillinger der skulle diskuteres, og vi skulle som eksperter komme med et input hertil. Borgerpanelet har for mig at se en lige så rigtig indfaldsvinkel til hele problemkomplekset omkring hjerneforskning, som jeg har, jeg ved bare ganske meget om nogle meget specifikke ting". "Jeg tror på, at borgerpanelet er udtryk for en rigtig bred opfattelse i samfundet, og det giver et vigtigt indtryk af, hvad der rør sig i befolkningen" (Interviewjournal 3).

Det er imidlertid ikke alle, der deler denne opfattelse af forløbets givtighed, og mens flere af respondenterne har fundet det inspirerende at få lejlighed til at følge borgernes perspektiver, er der andre som understreger, at det for så vidt er samarbejdet internt i selve ekspertgruppen, der har været den største motivation og inspiration²⁴. Som en af forskerne konkluderer:

²⁴ Se blandt andet Interviewjournal 1 og 6.

”Jeg fik det ud af projektet, at møderne i ekspertgruppen gav mange gode vinkler og sparring. Man skal jo også selv synes, at man får noget ud af det, ud over at man får en mulighed for at høre, hvad borgerne går og tænker” (Interviewjournal 1).

Andre af respondenterne kommenterer forløbet således: ”Jeg havde forventet, at der ville være mere udveksling af idéer og tanker mellem forskning og borgere” (Interviewjournal 4). Flere af respondenterne gør i den anledning opmærksom på projektets begrænsede mulighed for for alvor at komme i dialog med og forstå borgerne.

”Konsensuskonferencen kom på en måde til at reproducere en meget gammeldags forestilling om, hvad eksperter er for noget og hvad offentlighed er for noget: Borgerne stiller spørgsmål, og det skal eksperterne så svare på, men man får ikke rigtig mulighed for at få nogle diskussioner, der kan belyse eller bevigtige det for nogen parter. Jeg tror i virkeligheden, at en mindre formel dialog i mindre skala kunne være en sjov og givende mulighed” (Interviewjournal 2).

Også andre af forskerne gør opmærksom på, at den dikotomiske måde, som projektet arbejdede med forholdet mellem borgere og eksperter på, vanskeligt gav anledning til idéudveksling på tværs af skellet mellem borger og ekspert. Det paradoksale er, at eksperterne tilsyneladende ikke oplever dette skel mellem at være borger og være forsker, ud over at det at være forsker naturligvis anlægger en mere specialiseret synsvinkel. Dette udelukker ganske vist ikke, at der reelt kan være stor forskel på forskeres og almindelige borgeres anskuelser, men selvforståelsen af, hvad det vil sige at være forsker er interessant, og en af respondenterne kommenterer hertil:

”Man havde ikke en nyskabende måde at sige; nu prøver vi noget anderledes med de her roller. På den måde så reproducerer projektet den modstilling, som man i en hvis forstand forsøger at komme ud over” (Interviewjournal 2).

I samme åndedrag skal det dog også siges, at det langt fra er alle respondenterne, der deler denne opfattelse af forskerrollen. Når man beder forskerne om at tænke tilbage på formålet med projektet, så fortolkes det blandt flere som mere traditionel oplysning fra eksperter til borgere:

”Det jeg så i projektet, og som vist også var intentionen, var at udbrede kendskabet til hjerneforskningen. Det er i sig selv et klart mål, som alle forskere bidrager til på den ene eller anden måde, fx med interviews eller foredrag. Det her var så en anden indfaldsvinkel til det, hvor man prøver at få nogle borgere aktivt involveret. Min idé i det er også, at det spreder sig som ringe i vandet og kommer ud som et bredere kendskab” (Interviewjournal 5).

En anden af respondenterne tilføjer: ”Jeg interesserer mig meget for at snakke med borgere, fordi jeg synes, at kommunikation er meget vigtig. Det indtryk projektet har gjort på borgerne er kun en god ting, for vi har virkelig brug for oplysning” (Interviewjournal 1). Dermed lader det ikke til, at projektet for så vidt har givet forskerne anledning til for alvor at tænke deres rolle som forskere på en ny måde.

En af forskerne beskriver selv sin opfattelse af, hvad det vil sige at være forsker således:

”Jeg ser mange elementer i videnskab som værende de samme som i kunst og litteratur. Projektet svigtede med hensyn til den kreative proces. Det svarer til, at der er en hel masse, der fortæller malerne, hvad de skal male. Det kommer der ikke noget nyt ud af” (Interviewjournal 4).

Selv om interviewundersøgelsen også illustrerer, at der blandt forskere findes ganske forskelligartede opfattelser af, hvad det vil sige at være forsker²⁵, så er udsagnet interessant, for det siger noget om, hvad det er, der driver forskning, og om den kreative karakter, forskningsprocesser kan have. Spørgsmålet er derfor også, hvad det ville kræve, hvis borgerinddragelsesprojektet skulle have givet noget til denne type processer. I diskussionen heraf svarer en af respondenterne:

”Jeg mangler et motiv for at deltage som ekspert, ud over at det er en fin oplysningsidé, og at man gerne vil være med til at inddrage borgerne.” (...) ”Jeg tror, at det er vigtigt, at man som ekspert går derfra med en fornemmelse af, at det var sjovt og udbytterigt, og det var en god

²⁵ Sådanne opfattelser er givetvis også knyttet til hvilken type forskning, der er tale om, det vil sige, om man eksempelvis har praksis som kliniker eller forsker, hvilke typer videnskab man beskæftiger sig med mv. Bedre forståelse heraf må betragtes som et område for nærmere studier.

oplevelse: At man får tænkt over noget på en sjov måde, og at man udforsker noget på en måde, der var uvant for en at gøre" (Interviewjournal 2).

Med denne vurdering skal jeg i næste afsnit samle op på de erfaringer, der kan udledes af interviewundersøgelsen.

Borgerpanelets brugbarhed i forskning

På baggrund af erfaringerne fra interviewundersøgelsen skal jeg i det følgende drøfte spørgsmålet, hvorvidt borgerpanelet kan bruges til at bringe menneskelig erfaring ind i en forskningssammenhæng. For at gøre dette er det nødvendigt analytisk at forsøge at 'gå bag om' de forståelser, borgere og forskere har givet til kende, og se hvordan de spiller sammen.

Forskeres vurdering af borgerpanelet

Forrige afsnits kritisk hermeneutiske analyse af muligheder og barrierer for samspil mellem borgere og eksperter tegner - forskelle til trods – et samlet billede af, at de involverede forskere forholder sig forholdsvist åbent overfor borgerpanelet. Undersøgelsen viser for det første, at forskerne som udgangspunkt betragter debat om forskningen som et gode, der kan være med til at skabe debat og dermed offentlig opmærksomhed. For det andet at forskerne finder, at borgerpanelet er ganske kompetent til at sætte perspektiver på forskningen og nuancere debatten mere, end det sædvanligvis er muligt i for eksempel den offentlige mediestyrede debat. Og for det tredje at hovedparten af forskerne finder, at borgerpanelets vurderinger kan give interessante perspektiver, som kan være anledning til, at man som forsker reflekterer over sin forskningsmæssige praksis og forholder sig hertil i et større perspektiv som forsker og borger i samfundet. På trods af disse konstruktive aspekter ved projektet er der derimod ikke meget, der tyder på, at borgernes perspektiver i dette projekt har været videre brugbare eller givet konkret inspiration i forskningssammenhænge. Foruden den selvrefleksion projektet har givet anledning til, nævner ingen af forskerne, at de direkte har lært noget af projektet, som de kan bruge videre i deres forskning. Således finder man hos forskerne en væsentlig dobbelthed, idet der er væsentlig forskel på, hvad der vurderes som relevante perspektiver for en diskussion af forskningen, og hvad der betragtes som brugbart i selve forskningen.

En international undersøgelse foretaget i kølvandet på 'Meeting of Minds' bekræfter denne udlægning. Undersøgelsen bygger på drøftelser med 16 førende hjerneforskere fra hele Europa, der indgik i et såkaldt 'neuroscience panel', der gennem et internetbaseret diskussionsfora blandt andet drøftede brugbarheden af borgernes anbefalinger²⁶ (Synthetron 2006:3). På den ene side betoner forskerne i diskussionen af borgerpanelets anbefalinger at "a lot of their concerns are not specific to neuroscience per se" (Synthetron 2006:10). På den anden side fremhæver forskerne, at borgerpanelet i høj grad har formået at fokusere på relevante problemstillinger, som kan være med til at hjælpe debatten om hjerneforskning på vej.

"There was a strong support in both discussions for the fact that citizens via (...) MoM²⁷ helped to bring public debate on neuroscience forward. The Neuroscience Panel appreciates the process that is taking place, and the content of the recommendations: 'any process that allows a public discussion on neuroscience is worth the effort'. Interestingly enough 'citizens' concerns and experts were similar on many points'. The recommendations are seen to be very relevant: '(...) citizens have pointed their collective finger at the right spots (...)'"(Synthetron 2006:3).

Spørgsmålet er derfor, hvorfor det forholder sig således, at borgernes perspektiver på en gang vurderes som relevante for en samfundsmæssig debat af forskningen, uden dog at give forskerne noget, som de kan tage med sig fra projektet og bruge i deres forskning.

Ser man på forskernes begrundelse herfor, nævnes i første omgang, at borgernes anbefalinger har en mere generel karakter, og derfor vanskelige at bruge. Dette er en ganske væsentlig og givetvis berettiget kritik; ser man på 'Meeting of Minds' projektets drøftelser, er der i stort omfang tale om mere generelle overvejelser i relation til forskningen. En analyse af brugbarheden af borgernes anbefalinger kunne stoppe her, og konkludere, at 'Meeting of Minds' ikke i tilstrækkelig grad formåede at konkretisere drøftelserne til noget mere håndterbart²⁸.

²⁶ Undersøgelsen blev gennemført af et eksternt konsulentfirma som en såkaldt 'Synthetron' hvor forskere indgik i en times internetbaseret diskussionsforum. Mere information om metoden er at finde på <http://www.synthetron.com/> eller i den tilhørende rapport fra undersøgelsen (Synthetron 2006).

²⁷ 'Meeting of Minds'

²⁸ Dette er uden tvivl en vigtig kritik af 'Meeting of Minds' projektet, som ikke mindst er interessant, fordi den kan forstås i lyset af hele den tankegang, der ligger bag projektet: At sammenkoble borgerpaneler i ni lande, der både selvstændigt skal arbejde med deres problemstillinger og samtidig koordinere fokus for drøftelserne

Graver man et spadestik dybere, er det imidlertid interessant at prøve at forstå, hvorfor det forholder sig sådan. I det følgende skal vi se nærmere på, hvordan forskerne i interviewundersøgelsen opfatter videnskab og forskning, og hvordan disse opfattelser kan vise sig at hænge sammen med vurderingen af borgerpanelets brugbarhed.

Forskningen set fra forskerperspektiv

Interviewundersøgelsen giver anledning til en række interessante refleksioner over, hvorledes de involverede forskere forstår det at forske, og hvad der adskiller forskningsverdenen fra det omgivende samfund²⁹. Flere af respondenterne forklarer således, hvordan selve forskningsaktiviteten er begrænset til nogle få højt specialiserede problemstillinger, og hvordan selve det at forske, for så vidt handler om at opnå ny viden, snarere end at se denne viden i en større sammenhæng³⁰. Dette er dog langt fra ensbetydende med, at forskerne, der deltager i interviewundersøgelsen, ikke har øje for og reflekterer over den betydning, som de erkendelsesmæssige eller teknologiske muligheder, man som forsker kan være med til udvikle, kan få. Men tilsyneladende er der for forskerne forskel på selve det håndværksmæssige forskningsarbejde og en bredere refleksion herover. Som en af respondenterne pointerer: "Lige meget inden for hvilket fagområde man arbejder, så er det nødvendigt at se det fagområde i en større helhed. Det kan man godt glemme i ren faglig entusiasme" (Interviewjournal 3).

En anden af respondenterne forklarer, hvordan mødet med borgerpanelet har gjort det klart, at almindelige borgere tænker over hjerneforskningen på en helt anden måde, end patienter og behandlingssystemet sædvanligvis gør³¹. Denne forskel kan meget vel forstås ved at skelne mellem henholdsvis et bruger- og et borgerperspektiv og må anses som et af de mere konkrete eksempler på Arendts pointe om muligheden for at 'tænke i en udvidet bevidsthed'³². Det vidner om, at borgerpanelet, i al fald i en hvis udstrækning, har formået at slippe patientperspektivet i deres drøftelse af hjerneforskningen og har anlagt en anden

med de øvrige paneler. Det er en kompleks struktur, som gør det vanskeligt – både for borgere og projektledelser – at indsnævre og konkretisere projektets fokus, uden at komme på kollisionskurs med andre borgerpanelers prioriteringer. Derfor ligger der i hele tankegangen om at opskalere borgerpanelet i international størrelse den problematik, at det bliver en træg og vanskelig proces at styre projektet og dets fokus.

²⁹ Det er vigtigt at være opmærksom på, at de adspurgte forskere ikke kan betragtes som udtryk for noget homogent forskersamfund, men kommer fra såvel frontforskning, den kliniske praksis og forskningsledelse inden for såvel lægevidenskaben, humaniora og samfundsvidenskab.

³⁰ Se bl.a. Interviewjournal 3 og 6.

³¹ Se Interviewjournal 6.

³² Som behandlet i kapitel 4: Begrebsliggørelse af menneskelige livssammenhænge.

synsvinkel end den man typisk finder inden for behandlingssystemet. Som forsker inden for behandlingssystemet synes det primære fokus at være at skaffe ny viden, som muliggør behandling af sygdomme, og dermed indgår man som forsker i et forskningsfællesskab, hvor det overordnede formål på forhånd er fastsat, hvilket sætter nogle fagparadigmatiske rammer for, hvilke spørgsmål der er relevante og aktuelle at stille. Som en af respondenterne konstaterer: "Her på stedet er vi nok mere enige, end man generelt er i befolkningen" (Interviewjournal 1).

På den måde reflekterer forskerne over deres faglige praksis i relation til det omgivende samfund, samtidig med at de identificerer sig med og har deres refleksioner bundet til rammerne af et fagligt forskningsfællesskab. Interviewundersøgelsen tegner et billede af forskerne, som helt bevidste om at skelne mellem henholdsvis dem selv som forskere i et forskningsfællesskab og samfundet og den offentlige debat i øvrigt. Men der er en ting mere, som forskerne har til fælles for forståelsen af forholdet mellem forskning og samfund: Det er forskningsfællesskabet, der sætter rammen om selve den forskningsmæssige dagsorden, mens den samfundsmæssige offentlighed udgør en form for responsiv referenceramme, som man som forsker kan bruge til at sætte sin forskning i perspektiv i forhold til.

Denne forståelse ligger for så vidt inden for rammerne af en mere traditionel videnskabsforståelse, der sætter den fri uafhængige forskning i højsædet, og er derfor også en interessant pointe i diskussionen af 'modus 2' videnskaben. Interviewundersøgelsen giver talrige eksempler på, hvorledes forskere i dag er bevidste om, hvordan den offentlige debat kan få ikke mindst finansiell betydning for de forskningsmæssige rammer og vilkår. Men når det kommer til selve formuleringen af de forskningsmæssige dagsordener og spørgsmål, har forskningsfællesskabet primat, og der er ikke meget, der tyder på, at offentligheden skulle have stort at byde ind med, hvad det angår.

Det betyder også, at respondenternes udbredte forståelse af samspillet mellem forskning og samfund kommer til at omhandle, hvordan man som forsker kan informere offentligheden om forskningen. Og selv om man som forsker kan have stor interesse for formidling, fordi offentlig debat og fokus betragtes som et gode, så går informationsstrømmen primært én vej.

Forskningen set fra borgerperspektiv

Ser man på borgerpanelets forholden sig til hjerneforskningen, er den grundlæggende præget af en anden orientering end den, man finder blandt forskerne. Det centrale spørgsmål for borgerne er, hvordan og hvorvidt forskningen bredt forstået kan være med til at give bedre vilkår for livet som borger. Forskningen er i den forstand ikke et mål i sig selv, men et middel der både kan skabe forbedringer og forringelser, og ofte vil det ene på ét punkt indebære det andet på et andet. Som det er drøftet i kapitel 5, så synes borgernes hverdagsbaserede erfaringshorisont at udgøre et væsentligt grundlag for at vurdere, hvorvidt forskningen kan bidrage til dette formål. I den forstand kan borgerpanelets anbefalinger læses som en form for kulturel refleksion over forskningen. Det betyder ikke, at der er enighed blandt borgerne, eller at 'Meeting of Minds' projektet frit åbner op for denne type refleksion, men analysen viser, at dette meget vel må betragtes som et væsentligt aspekt ved at give borgere mulighed for at forholde sig til temaer ved ny videnskab og teknologi.

Det karakteristiske ved denne vinkel på forskningen er for så vidt, at grundlaget for at vurdere konkrete teknologiske tiltag blandt andet bygger på en refleksion, der handler om, hvad der er forskningens bagvedliggende mål, hvordan den er orienteret og hvilke formål den tilgodeser. Dette perspektiv betyder, at forskning, der eksempelvis fremmer nye medicinske behandlingsmuligheder, ikke ubetinget anskues som et gode i sig selv. For bag sådanne muligheder ligger et bestemt menneskesyn og opfattelser af, hvad der er normalt, af hvem der er syg og rask, og borgerne tilslutter sig ikke nødvendigvis den medicinske forsknings opfattelse heraf. I den forstand er det ikke blot de konkrete forskningsmæssige muligheder, borgerne diskuterer, det er hele den måde den videnskabelige og teknologiske tilgang er orienteret på, hvilket, blandt andet i relation til de overvejelser Wynne³³ gør sig herom, må anses som en af 'Meeting of Minds' projektets styrker.

Det væsentlige i et borgerperspektiv er dermed ikke blot valg og fravalg af de muligheder, videnskaben har frembragt, men i lige så høj grad at drøfte hvad det er for samfundsmæssige formål, videnskaben kunne være med til underbygge.

³³ Som behandlet i kapitel 4: Participation i en ny form for videnproduktion.

Diskrepansen mellem borger og ekspert

I det omfang ovenstående analyser af borgerpanelets og forskernes syn på forskning og samfund fortæller noget om mere generelle vilkår herfor, så viser der sig følgende paradoks: Mens forskerne har monopol på at definere mål og retning for forskningen, men i det håndværksmæssige forskningsarbejde primært beskæftiger sig med mere teknisk orienterede detailspørgsmål, så stiller borgerpanelet ganske grundlæggende spørgsmål til selve forskningens formål og orientering uden at have mulighed for egentlig indflydelse på den dagsorden, der ligger bag forskningen.

Hermed tegner der sig et billede af borgerinddragelsen, der på den ene side bekræfter 'modus 2' teoriens tese om kontekstualisering, i den forstand at borgerpanelet er med til at vurdere og sætte perspektiv på den samfundsmæssige anvendelse af forskningen, men på den anden side står i opposition til 'modus 2' teorien i og med, at borgerpanelet synes afskåret fra at yde mere direkte indflydelse på de dynamikker, der driver selve forskningsarbejdet frem.

I den forstand har en af interviewundersøgelsens forskere ganske ret i vurderingen af, at "borgerne er langt bagefter de problemstillinger, som forskerne føler er meget relevante", for det ligger indbygget i denne måde at tænke videnskab og samfund på, at borgere og offentlighed ikke kan spille anden rolle end at udgøre en refleksiv form for respons på videnskabens frembringelser (Interviewjournal 4).

Dette betyder vel at mærke ikke, at brugen af borgerpanelet ikke kan vise sig at få en række direkte eller indirekte konsekvenser på andre niveauer – politisk, i medierne, i offentligheden eller som en mere langsigtet påvirkning af forskersamfundet - men det sætter et ganske kritisk perspektiv på mulighederne for, at borgerpanelet mere direkte kan indgå til at sætte perspektiv på forskningen 'upstream' i den videnskabelige udvikling, som Wynne (2005:67) formulerer det, og gør dermed en sådan brug af borgerpanelet modtagelig for meget af den kritik af borgerinddragelsen, som ikke mindst Cooke og Kothari (2001) er eksponenter for³⁴.

³⁴ Som behandlet i kapitel 4: Foucault og det participative diskursmaskineri.

Teknologivurdering som responsiv disciplin

Ovenstående kritiske perspektiv vedrører ikke mindst den tradition for participativ teknologivurdering, som 'Meeting of Minds' er del af. Metodikken bag 'Meeting of Minds' indgår i en teknologivurderingstradition, hvis primære formål er parlamentarisk rådgivning. Intentionen i denne tilgang er for så vidt at bruge borgerpanelet til at skabe et bredere perspektiv på den videnskabelige udvikling, som grundlag for anbefalinger til hvordan man fra politisk side kan regulere samfundets anvendelse af videnskabens nye muligheder. Set i forlængelse af ovenstående diskussion, er det derfor ikke overraskende, at 'Meeting of Minds' har begrænset appeal for de involverede forskere, da der primært lægges op til drøftelser, som i sidste ende har det politiske niveau som primær målgruppe. Omvendt repræsenterer 'Meeting of Minds' også en form for nybrud med denne tankegang, idet der i stigende grad lægges op til at involvere forskere mere direkte i borgerinddragelsen og også at have relevante forskersamfund som målgruppe for et formidlingsmæssigt sigte. Denne udvikling kan læses som en del af en samlet tendens inden for participativ teknologivurdering, som artikuleret i Wynnes begreb om participation i 'upstream research' (2005:67). Det er derfor ikke irrelevant at stille spørgsmålet, hvordan denne form for borgerinddragelse muliggør samspil med forskere.

Det er påfaldende, at selve den participative tradition for så vidt kan underlægges den samme kritiske analytik, som i det foregående er blevet brugt på forskernes opfattelse af samspillet mellem forskning og samfund. Når 'Meeting of Minds' projektet stiller hovedspørgsmålet "hvordan skal vi bruge den øgede viden om menneskets hjerne", så refereres der netop tilbage til den videnskabelige udvikling som grundlag. Selv om borgerinddragelsen dermed åbner op for et bredere perspektiv, forbliver den stadig responsiv i sin holdning til videnskaben i og med, at tilgangen grundlæggende lægger op til et reguleringsmæssigt perspektiv snarere end en målretning mod de dynamikker, der gør sig gældende for selve videnproduktionen.

Ovenstående analyse tyder på, at hvis man vil tage ambitionen om participation i 'upstream research' alvorligt, så nødvendiggør det også en anden måde at tænke borgerinddragelse på.

Muligheder for borgerpanelet i en ny form for videnproduktion?

I forlængelse af de ovenstående drøftelser, skal jeg i det følgende forsøge at indkredse nogle af de muligheder, der kunne vise sig for, at forskere i højere grad kunne gøre brug af borgerpanelets erfaringer.

Når forskerne i interviewundersøgelsen skal forholde sig til idéen bag borgerdialogen i 'Meeting og Minds', så er det kendetegnende, at de i udgangspunktet alle har forholdt sig åbent overfor udsigten til dialog med borgerpanelet³⁵. Det er kendetegnende, at respondenternes kritik af projektet nærmere går på, at processen ikke i tilstrækkelig grad har båret frugt, snarere end den handler om selve idéen om at skabe samspil mellem forskere og borgere (om end man kan sætte spørgsmålstegn ved hvordan forskerne fortolker denne idé). Undersøgelsen tegner for så vidt et billede af en gruppe forskere, der i det store hele er interesserede i, hvordan borgere tænker om den forskning, de som forskere har viet deres liv til. Derfor forholder respondenterne sig for så vidt også positivt til at engagere sig i 'Meeting of Minds', ikke mindst hvis indsatsen kan munde ud i, at man som forsker kan hente lærerige eller inspirerende oplevelser ud af projektet eller få sat fokus på sit forskningsområde.

Interviewanalysen giver anledning til en anden interessant betragtning, nemlig at forskerne ikke uden videre ser sig selv som passende ind i opdelingen mellem forskere og borgere, idet de som forskere opfatter sig selv som begge dele. Som en af respondenterne erklærer: "Borgerpanelet har for mig at se en lige så rigtig indfaldsvinkel til hele problemkomplekset omkring hjerneforskning, som jeg har, jeg ved bare ganske meget om nogle meget specifikke ting" (Interviewjournal 3). Der er ingen tvivl om, at man som forsker har en anden opfattelse af hjerneforskningen qua den forståelse, man har som fagspecialist. Men undersøgelsen understreger, at man som forsker stadig tænker sig som samfundsborger og kan have en naturlig interesse i, at forskningen imødekommer samfundets interesser. Man kunne derfor have den tese, at forskellen mellem borger og forsker for så vidt består i, at grundlaget for at vurdere forskningen og dens betydning hos forskeren i høj grad er funderet i en faglig tilgang og forståelse af verden, som den almene borger ikke har.

Dette er en vigtig detalje ved forståelsen af, hvad det vil sige at være forsker og ekspert. Elling (2003) har blandt andet undersøgt dette forhold i relation til den *administrative miljøplanlægning*, og konkluderer i denne kontekst:

³⁵ Se Interviewguide 1-7.

"Kun borgere som aktører er ikke på forhånd bundet af ydre rammer i deres refleksivitet og kan forbinde denne med rationaliteten i alle dens aspekter – som kognitiv, moralsk-praktisk og æstetisk-ekspresiv." (...) en overskridelse af den ensidige modernisering eller et instrumentelt fornuftsbegreb [kan] ikke skabes ud fra ekspertkulturene, da disse hver især er uddifferentierede og ensidiggjorte" (...) "En tilskyndelse hertil må komme udefra. En overskridelse af den instrumentelle fornuft må nødvendigvis have sit udgangspunkt i borgernes kommunikative hverdagspraksis (...)" (Elling 2003:350)

Taget i betragtning, at Ellings indsigt knytter sig til et andet genstandsfelt end denne afhandlings, må man spørge hvorvidt, denne erfaring tilsvarende gør sig gældende for hjerneforskningen og drøftelserne i 'Meeting of Minds'. Ser man på projektets introduktionsmateriale (som præsenteret i kapitel 3) udarbejdet på baggrund af de problemstillinger og temaer ved hjerneforskningen, som diskuteres inden for de akademiske discipliner, synes svaret ikke lige så entydigt; tvært om finder man inden for humanistiske og samfundsvidenskabelige discipliner righoldige drøftelser af en række af de temaer ved neurovidenskaben, som også borgerpanelet problematiserer (MoM 2005b).

Det er derfor væsentligt at holde sig for øje, at Habermas' problematisering af den teknisk-videnskabelige rationalitet netop forholder sig til videnskabsformer, der forholder sig til en objektiv verden (naturvidenskab). Inden for hjerneforskningen, er der imidlertid også andre tværvideenskabelige forståelser i spil, der forholder sig til både en social verden (samfundsvidenskaberne) og en subjektiv verden (humaniora). Man kan derfor sætte spørgsmålstejn ved, hvorvidt en helt distinkt grænsedragning mellem Habermas' verdensbegreber er en passende beskrivelse af den nutidige hjerneforskning, der jo netop synes at spænde lige fra blandt andet natur- og lægevidenskab over antropologi til psykologi. Måske er tilfældet snarere, at netop den tværvideenskabelige orientering af forskningen kan være med til at åbne op for, at ikke kun borgerne, men også dialog på tværs af de forskellige videnskabstraditioner, kan være med til at bryde med et mere instrumentelt fornuftsbegreb. Det vil være min vurdering, at en sådan udvikling ingen lunde overflødiggør den rolle, borgerne kan spille i forhold til forskningen. Men den kan netop være med til – hvilket er meget væsentligt – at muliggøre, at borgernes syn på forskningen kan vække genklang i akademiske forståelsesformer og diskurser blandt forskerne.

Interviewundersøgelsen tegner samlet et billede af, at selv om forskerne er forankrede i en forskningsmæssig rationalitet og diskurs, udelukker dette ikke nødvendigvis, at andre perspektiver kan tænkes ind i denne. Men det stiller den væsentlige udfordring, at forskerne er i stand til aktivt at forholde sig hertil.

Den mulighed, som borgerpanelets orientering byder herfor, er, at borgernes forhold til forskningen for så vidt består i ganske grundlæggende spørgsmål: Hvad er forskningens formål? Hvilken forståelse af mennesket og verden ligger til grund herfor? Hvad er konsekvenserne af at anlægge ét forskningsperspektiv på bekostning af andre? Sådanne spørgsmål er jo ikke forskningen uvedkommende. Rettere udgør de en del af det helt basale (videnskabsteoretiske) fundament forskningen bygger på. Det er netop spørgsmål, der er problemformulerende og ikke blot evaluerende eller vurderende i forhold til forskningen.

Hvis forskningen skal gøre brug af sådanne perspektiver, implicerer det dermed, at forskningsprocessen åbner op overfor at integrere disse aspekter af borgerpanelets arbejde i selve den del af den forskningsmæssige proces, der handler om at definere mål og retning for forskningen.

Det er derfor desto mere vedkommende, at interviewundersøgelsen tegner det billede, at dette *ikke* umiddelbart er noget, der lader sig gøre i 'Meeting of Minds' projektet.

7

Konklusioner og perspektiver

Jeg har i denne afhandling foretaget den øvelse, at benytte mig af en vid række synsvinkler på borgerinddragelse, for derved at analysere og forstå mulighederne for samspil mellem borgerpanel og forskere i projektet 'Meeting of Minds – Europæiske borgere i dialog om hjerneforskning'. Mit formål hermed har været at forstå, hvordan menneskelige erfaringer og livssammenhænge giver sig til kende i borgerpanelets drøftelse af videnskab og teknologi, og på baggrund heraf analysere en række muligheder og barrierer for, at forskere kan benytte sig af disse erfaringer i relation til produktionen af ny viden. På den baggrund vil jeg i det følgende samle op på de erfaringer, afhandlingen har givet anledning til, og på de perspektiver, der fremstår, når afhandlingens teoretiske indfaldsvinkler brydes i det empiriske genstandsfelts optik.

Opsamling og konklusion

Udgangspunktet for afhandlingen har været, med afsæt i kritisk teori, at anlægge en hermeneutisk fortolkning af borgerpanelet og forskerne i 'Meeting of Minds'. Gennem en læsning på tværs af Jürgen Habermas, Hannah Arendt og Oscar Negt har jeg indkredset en begrebsliggørelse af menneskelige erfaringer og livssammenhænge. Denne begrebsramme indebærer, at borgeres hverdagsbaserede erfaringer på en gang må forstås som individuelle og særegne og samtidig som kondenseringer af kulturelt baserede erfaringer, det vil sige

knyttet til konkrete livsvilkårs indlejretted i en samfundsmæssighed. Den gensidige udveksling af sådanne erfaringer kan give sig til udslag i en art kulturel refleksion, som netop berører de involverede. Der er ikke tale om en erfaringsform, der kan tilskrives samfundsmæssig universalitet. Derimod er det, som følge af det fælleskulturelle aspekt, en mulighed at tænke i en 'udvidet bevidsthed' ved at sætte sig ud over umiddelbare individuelle interesser og tænke som 'almen borger'. I dette borgerperspektiv ligger muligheden for kulturel refleksion over videnskaben og dens samfundsmæssige betydning.

I afhandlingen har jeg anvendt denne begrebsramme i en hermeneutisk analyse af borgerpanelet, for dermed at undersøge og forstå, hvordan menneskelige erfaringer og livssammenhænge fremtræder. I en tid, hvor der stilles store og vigtige spørgsmål til, hvorvidt den participative praksis reelt viderebringer de involveredes vurderinger og erfaringer, eller snarere indlejrer disse i diskursdannelser formet af det participative setup (se Cooke & Kothari 2001), har jeg netop ønsket at stille skarpt på (én måde) at forstå borgeres hverdagsbaserede forholdene sig til videnskab og teknologi. Afhandlingens hermeneutiske tilgang er ikke lagt an på, at dette perspektiv slet og ret udgør en udtømmende afdækning eller kortlægning af borgerpanelets arbejde. Men analysen viser, at menneskelige erfaringer og livssammenhænge er aspekter, der 'arbejder' i borgerpanelet, og jeg har derfor i afhandlingen søgt at indkredse og forstå dette nærmere.

En af de måder, dette giver sig til kende på, er ved, at borgerpanelets drøftelse i højere grad omhandler samfundsmæssige og kulturelle temaer ved hjerneforskning end den konkrete videnskabs og teknologis 'instrumentelle konsekvenser', som Wynne (2005) udtrykker det. Når borgerpanelet i drøftelsen af hjerneforskning rejser temaer som 'hvad vil det sige at være menneske', vidner det om, at borgerne ikke blot forholder sig til de nye teknologiske muligheder men også til de forståelser af menneske og samfund, som forskningen funderes på eller kan implicere. Analysen giver flere eksempler på, at hjerneforskningen og udsigten til mulige anvendelser heraf ikke uforbeholdent korresponderer med borgeres virkelighedsforståelse og de livssammenhænge, de indgår i. Dette giver sig ikke mindst til udtryk i panelets formulering af de temaer, der udgør den overordnede ramme for 'Meeting of Minds' projektet. Temaerne kan tolkes som en reaktion på, at borgerne finder, at hjerneforskningen er forbundet med store interesser, der ikke nødvendigvis tilgodeser, hvad der kunne være en ønskværdig udvikling anskuet fra et mere

bredt formuleret borgerperspektiv. Om end panelet værdsætter udsigten til bedre behandlingsmuligheder, er der ingenlunde tale om et bruger- eller patientperspektiv blot. Det betyder ikke, at paneledtagerne ikke har forskellige perspektiver og interesser (for eksempel i relation til at have hjernesygdomme inde på livet), men det betyder, at panelets overordnede orientering med god mening kan fortolkes som en form for tænkning i det, Arendt betegner som en 'udvidet bevidsthed' omkring hjerneforskningen og dens betydning for samfundets borgere. Panelet er netop opmærksomt på, at de muligheder, forståelser og interesser, hjerneforskningen er forbundet med, kan have mange indirekte konsekvenser i andre sammenhænge. Netop derfor er det væsentligt at vurdere, hvordan de nye teknologisk-videnskabelige muligheder korresponderer med livssammenhænge og perspektiver anskuet fra borgerens erfarings- og forståelseshorisont. Sådanne vurderinger handler ikke blot om konkrete teknologiske til- og fravalg, men også om de formål og orienteringer i videnskaben, der ligger til grund herfor. I den forstand synes opgaven for borgerpanelet ikke blot at handle om hjerneforskning, men i høj grad om hvordan hjerneforskningen korresponderer med menneskelige livssammenhænge i en samfundsmæssig kontekst.

Det er væsentligt at pointere, at denne tolkning af borgerpanelet udgør én ud af mange synsvinkler på, hvad der er i spil. Diskursanalytiske, socialpsykologiske eller metodeorienterede analyser af borgerpanelet vil kunne komme med andre relevante og lærerige forklaringer af borgerpanelets vurderinger og perspektiver, og hvordan de indgår i samfundsmæssig diskurs. Afhandlingens analyse af 'Meeting of Minds' er i den forstand ikke immun over for Cooke og Kotharis kritik af, at participation ikke nødvendigvis formår at integrere borgeres genuine perspektiver i tilstrækkelig grad, i og med at undersøgelsen af, hvordan begrebsliggørelsen af menneskelige livssammenhænge kan bruges til at forstå ét aspekt af borgerpanelet, ikke udgør en kortlægning af panelets samlede diskursdannelse eller dennes videre effekt.

Derimod udgør den hermeneutisk opnåede forståelse af, hvordan menneskelige livssammenhænge kommer til udtryk i forbindelse med borgerpanelet, et anvendeligt udgangspunkt for at undersøge, hvilke muligheder og barrierer der er for, at forskere involveret i den danske planlægningsgruppe i 'Meeting of Minds' kan gøre brug af borgerpanelets vurderinger og erfaringer i relation til produktionen af ny viden.

Denne interesse for, hvorvidt forskere er i stand til at gøre brug af borgerpanelets perspektiver, skal ikke mindst ses i forlængelse af aktuelle akademiske debatter om videnskab og participation. Blandt andet hos Wynne (2005) og DEMOS (Wilsdon & Willis 2004) finder man den pointe, at hvis borgere skal have egentlig mulighed for at præge den videnskabelig-teknologiske udvikling, må participationen tage form af 'upstream engagement', det vil sige kobles til selve videnproduktionen og ikke til teknologireguleringen blot. Tankegangen ligger i denne forstand i tråd med 'modus 2' teoriens artikulering af, hvordan videnskaben strukturelt knyttes stadig tættere sammen med det omgivende samfunds aktører og interesser, hvormed selve den videnskabelige erkendelsesproces synes at kontekstualiseres (Nowotny, Gibbons og Scott 2001).

Borgerpanelet og 'Meeting of Minds' udgør netop en interessant case i denne sammenhæng som kanal for udveksling mellem videnskab og samfund. Samtidig kan 'Meeting of Minds' projektet tolkes som en form for nyudvikling af den participative teknologivurdering, som ikke blot retter sig mod parlamentarisk rådgivning om, hvordan færdige teknologier kan reguleres, men tillige fokuserer på de samfundsmæssige og kulturelle temaer og perspektiver, som er forbundet med selve frontforskningen og dermed knytter sig tættere til selve videnproduktionen bag den teknologiske og videnskabelige udvikling. I den forstand indeholder projektet ikke blot et reguleringsaspekt, men det er også rettet mod den videnproduktion, der ligger forud herfor, og derfor også mod forskere og aktører i de videnskabelige samfund.

Det er netop på denne baggrund, at jeg har valgt at fokusere på de mere direkte muligheder for samspil mellem borgerpanel og forskere. Min målsætning har netop været at forstå borgerpanelets muligheder for at få *erkendelsesmæssig* betydning for forskerne. Derfor har jeg beskæftiget mig med de umiddelbare muligheder for samspil mellem borgerpanel og forskere, og set bort fra den betydning, borgerpanelet kan få gennem påvirkning af for eksempel den politiske eller offentlige debat eller gennem påvirkning af den administrative styring eller regulering af videnskaben. Hensigten har ikke været at underbetone sådanne effekter, men netop mere specifikt at undersøge mulighederne i det samspil, der synes at ligger i 'modus 2' teoriens tese om, at videnskaben gennem en historisk kontekstualiseringsproces, ikke blot strukturelt men også erkendelsesmæssigt, 'åbner sig op' for integration af samfundsmæssige aspekter.

Afhandlingens kritisk hermeneutiske analyse af forskernes opfattelse og forholdet sig til borgerpanelet og dets perspektiver tegner langt hen ad vejen et billede af forskere, som åbne overfor at indgå i dialog med borgerpanelet omkring samfundsmæssige temaer ved forskning, videnskab og teknologi. Undersøgelsen peger på, at forskernes involvering i projektet har været med til, at give forskerne perspektiver på, hvordan borgere tænker om forskningen, og dermed anledning til at reflektere over egen forskning i et bredere samfundsmæssigt perspektiv.

Imidlertid viser analysen dog også, at de involverede forskere i 'Meeting of Minds' *ikke* har hentet perspektiver ud af projektet, som de har fundet brugbare i relation til selve deres egen forskning. Det er dermed karakteristisk, at mens forskerne i vid udstrækning forholder sig åbent over for, at borgerpanelet kan være med til at artikulere væsentlige temaer i en samfundsmæssig drøftelse af videnskaben, så indebærer dette ikke, at disse perspektiver vurderes som videre relevante for selve forskningsarbejdet eller giver anledning til at tænke forskningen på en ny måde.

Set i Habermas' optik er der dermed ikke indikationer af, at borgerpanelet har givet anledning til en overskridelse af ekspertkulturelle rationalitetsformer gennem en integration af menneskelige erfaringer eller livssammenhænge, om end disse synes at indeholdes som delaspekter af 'Meeting of Minds' projektet.

Dette er en ganske væsentlig erfaring, som kan udledes af denne afhandlings analyser. Selv om den metodiske tilgang ikke tillader at komme med færdige forklaringer på de bagvedliggende årsager hertil, rejser denne erfaring en række væsentlige spørgsmål, som jeg skal drøfte i det følgende.

Perspektiver

Om end afhandlingens analyse knytter sig helt specifikt til brugen af 'Meeting of Minds' som case, giver erfaringen om, at de involverede forskerne ikke vurderer borgerpanelets anbefalinger og erfaringer som brugbare i en forskningssammenhæng, anledning til at stille en række væsentlige spørgsmål.

En første mulighed for fortolkning af forskernes begrænsede udbytte af borgerpanelets perspektiver er at konkludere, at 'Meeting of Minds' må betragtes som et mindre vellykket projekt, hvad angår dels at skabe konkrete og

brugbare anbefalinger og dels at involvere forskere på en måde, så de kan gøre aktivt brug heraf. Metodisk set er det ikke muligt alene på baggrund af de gennemførte hermeneutiske analyser uden videre at forkaste denne udlægning.

Imidlertid har jeg gennem den hermeneutiske tilgang sat fokus på, ikke blot at evaluere 'Meeting of Minds' projektets resultater og effekter, men netop at *forstå* de opfattelser hos borgere og forskere, der ligger bag disse. Netop deri ligger muligheden for at benytte 'Meeting of Minds' som en interessant case, der kan indeholde lærerige perspektiver, både i forhold til traditionen for partcipativ teknologivurdering og i forhold til 'modus 2' teorien og idéen om 'upstream engagement'.

Fortolkes afhandlingens erfaringer i relation til traditionen for partcipativ teknologivurdering, fremstår det, at denne primært har sigte på parlamentarisk rådgivning, det vil sige, at tilvejebringe viden om hvordan videnskab og teknologi kan reguleres politisk. I den forstand er det måske ikke så overraskende, at 'Meeting of Minds' har begrænset forskningsmæssig interesse. Omvendt indeholder 'Meeting of Minds' også det centrale aspekt, at projektet søger at drøfte temaer ved videnskab, der netop er i sin udvikling og endnu ikke har taget form af færdige teknologiske løsninger. Derfor er 'Meeting of Minds' projektet ikke alene rettet mod det politiske niveau, men søger også at igangsætte en forskningsmæssig debat. Det er derfor interessant, at analysen af forskernes forholden sig til borgerpanelet netop indplacerer panelets betragtninger som vedrørende en samfundsmæssig drøftelse og netop *ikke* direkte relateret til forskningen. På den baggrund synes den partcipative teknologivurdering, i den udformning den har fundet sted i forbindelse med 'Meeting of Minds', snarere at rette sig mod den samfundsmæssige regulering af videnskaben, end at stimulere til en for alle parter aktiv, gensidig og udbytterig debat på tværs af borgere og forskere og dermed rumme perspektiver for selve produktionen af viden.

Det er væsentligt i denne sammenhæng at pointere, at afhandlingens erfaringer knytter sig til brugen og validiteten af 'Meeting of Minds' projektet som case, og at en mere generel udlægning af disse erfaringer må bero på tilsvarende undersøgelser, der kan tegne et mere samlet billede. Ikke desto mindre rummer netop brugen af denne case potentiale til at stille en række ganske væsentlige spørgsmål til, hvordan participation kan forstås i relation samfundsmæssige drøftelser af videnskab og teknologi.

Afhandlingens erfaringer synes i den forstand ikke mindst at sætte et kritisk perspektiv på Nowotny, Gibbons og Scotts teori om 'modus 2' videnskaben (2001) og på tolkningen af, at selve de videnskabelige erkendelsesprocesser skulle åbne sig op mod en samfundsmæssig kontekst. Det er påfaldende, at mens den hermeneutiske analyse vidner om, at mens forskere i høj grad er bevidste om de samfundsmæssige vilkår, som deres forskning er underlagt og indlejret i, så synes de i relation til selve det konkrete forskningsarbejde langt fra at være orienteret mod samfundet i samme grad. Nowotny, Gibbons og Scott er i deres teori selv inde på, at 'modus 2' videnskaben netop må forstås som stadig byggende på og indeholdende elementer af 'modus 1' videnskab. En mulig præcisering af denne indsigt kunne være, at selve den håndværksmæssige *forskningsaktivitet* i vid udstrækning stadig må forstås i 'modus 1' termer, mens 'modus 2' begrebet netop må knyttes til de samfundsmæssige *relationer* forskningen i stadig højere grad synes at indlejres i. Hermed sættes der spørgsmålstejn ved, hvad man skal forstå ved Nowotny, Gibbons og Scotts pointe om, at selve den videnskabelige *erkendelsesproces* er under forandring i en historisk transformation fra 'modus 1' til 'modus 2' videnskab (2001: 179). På baggrund af afhandlingens analyse kan man stille spørgsmålstejn ved, hvorvidt selve det at forske erkendelsesmæssigt ændrer sig væsentligt fra en 'modus 1' aktivitet, selv om forskningen indlejres i relationer, der har strukturel karakter af det, man forstår ved 'modus 2'. Eller omvendt formuleret; om den væsentligste indflydelse den såkaldte 'kontekstualisering' har ikke netop må finde sted gennem de finansielle og reguleringsmæssige styringsmekanismer, der i øjeblikket vinder indpas (og blandt andet synes at legitimeres af fortolkninger af 'modus 2' teorien), og ikke ved muligheden for, at en samfundsmæssig offentlighed i større grad kan vekselvirke med selve forskningen og dens erkendelsesprocesser?

Hvis dette er tilfældet betyder det selvsagt, at dannelsen af den såkaldte 'social robuste viden' vanskeligt synes at kunne basere sig på de perspektiver om en åbning mod menneskelige livssammenhænge, som man fra et kritisk teoretisk udgangspunkt kunne have for en ny og mere kontekstualiseret form for videnproduktion.

Såfremt det forholder sig således, sættes der grundliggende spørgsmålstejn ved, hvad der kan komme ud af brugen af participation i mere direkte relation til selve videnproduktionen. Afhandlingens analyse tegner netop et billede af den diskrepans, der er mellem den måde, forskeren forholder sig til sit forskningsfelt,

og den måde, borgeren anskuer hjerneforskningen på: Mens forskerne har monopol på at definere mål og retning for forskningen, men i det håndværksmæssige forskningsarbejde i høj grad beskæftiger sig med mere teknisk orienterede detailspørgsmål, så synes borgerpanelet at sætte ganske grundlæggende spørgsmålstejn ved selve forskningens formål og orientering uden at have mulighed for egentlig indflydelse på den dagsorden, der ligger bag forskningen.

Et væsentligt aspekt af borgerpanelets forhold til forskningen er netop det problemformulerende og ikke blot evaluerende eller vurderende. Hvis forskningen skal gøre brug af sådanne perspektiver, implicerer det dermed, som blandt andre Wynne (2005) og DEMOS (2004) er inde på, at forskningsprocessen åbner sig op overfor at integrere disse aspekter af borgerpanelets arbejde i selve den del af den forskningsmæssige proces, der handler om at definere mål og retning for forskningen.

Derfor er det så meget mere interessant, at den erfaring, der kan udledes af denne afhandlings analyse, peger på, at videnskaben givetvis rent strukturelt er ved at gennemløbe en historisk proces, der i stigende grad åbner sig op mod samfundet og dets aktører, men at denne udvikling *ikke* ubetinget synes at afspejle sig i en tilsvarende *erkendelsesmæssig* re-orientering, sådan som Nowotny, Gibbons og Scott indikerer, og som Wynne og DEMOS forudsætter, som grundlag for idéen om 'upstream engagement'.

Det betyder ikke, at 'modus 2' teorien ikke nødvendigvis påpeger aktuelle temaer i forståelsen af relationer mellem videnskab og samfund. Men det sætter spørgsmålstejn ved, hvorvidt disse ændringer resulterer i en ændret videnskabelig epistemologi, der i øget omfang giver mulighed for at benytte participationen til at indføre samfundsmæssige aspekter til selve videnproduktionen og dermed åbne op for det perspektiv, som kritisk teori synes at kunne bidrage med: en overskridelse af ekspertbaserede rationalitetsformer gennem integrering af borgeres menneskelige erfaringer og livssammenhænge.

Opsummeret er paradokset dermed følgende: Nowotny, Gibbons og Scott (2001) påpeger med 'modus 2' teorien, at selve den videnskabelige erkendelses vilkår i stigende grad orienterer sig mod samfundet og dets aktører. Dette synes at skabe en potentiel åbning for at imødekomme Cooke og Kotharis (2001) kritik af, at den participative praksis blot indlejrer borgeres drøftelser i reproduktionen af

allerede eksisterende diskurser (Cooke og Kothari 2001) ved, som Wynne (2005) og DEMOS (2004) foreslår, at orientere borgerinddragelsen ikke blot mod reguleringen af men mod selve produktionen af viden. Set i et kritisk teoretisk perspektiv åbner denne tilgang potentielt op for, at borgeres mere genuine forståelse af videnskab og teknologi, funderet på menneskelige erfaringer og livssammenhænge, kan sættes i forbindelse med selve videnproduktionen. Denne afhandlings casebaserede erfaring er imidlertid, at det ikke uden videre lader sig gøre at integrere sådanne aspekter i videnproduktionen gennem den aktuelle praksis for participativ teknologivurdering. Set fra et kritisk teoretisk synspunkt, kan man derfor sætte spørgsmålstegn ved, hvorvidt den 'kontekstualisering' af videnskaben, som der lægges op til, reelt har mulighed for at integrere borgeres erfaringer og livsverdensbaserede perspektiver i en dannelse af såkaldt 'social robust viden'.

Hvis borgerpanelet skal have en fremtid i mere tæt tilknytning til selve videnproduktionen, så synes det derfor ikke blot nødvendigt at arbejde med, hvorledes borgeres erfaringer og livssammenhænge kan bringes til udfoldelse gennem participative metoder, men *også* med, hvordan involveringen af forskere kan give anledning til, at videnskabelige erkendelsesprocesser reelt kan åbne sig op i mod borgeres livsverdensbaserede erfaringer og vurderinger.

Perspektivet herfor kunne netop være udviklingen af nye former for participation, der *både* søger at integrere den kritisk teoretiske ambition om at basere sig på menneskelige erfaringer og livssammenhænge *og* arbejder aktivt med, hvordan det kan muliggøres at integrere disse perspektiver i en ny form for videnproduktion. Dette er ikke et perspektiv, der nødvendigvis lader sig indfri med den nuværende participative kobling mellem borgerpaneler og ekspertkulturer. Men det er et perspektiv, der potentielt *kunne* udgøre en vision for borgerinddragelse, hvor borgerpanelet i højere grad bidrog til at åbne op for integrationen af menneskelige livssammenhænge i en ny form for videnproduktion.

Tak for opmærksomheden;

kommentarer, spørgsmål og idéer

er varmt velkomne. jem@ruc.dk

Litteratur

- Adorno, Theodor w. & Horkheimer, Max** (1944): *Oplysningens dialektik*. Gyldendal, 1993.
- Andersen, Heine; Kaspersen, Lars Bo** (2000): *Klassisk og moderne samfundsteori*. Hans Reitzels forlag. 2. reviderede udgave, 5. oplag 2004.
- Andersen, Heine** (2000): *Jürgen Habermas*. I: Andersen, Heine; Kaspersen, Lars Bo: *Klassisk og moderne samfundsteori*. Hans Reitzels forlag. 2. reviderede udgave, 5. oplag 2004.
- Andersen, Ida-Elisabeth & Jæger, Birgit** (1999): *Danish participatory models. Scenario workshops and consensus conferences: towards more democratic decision-making*. Science and Public Policy. October 1999.
- Arendt, Hannah** (1954): *Between past and future*. Penguin Books, 1993.
- Arendt, Hannah** (1958): *Menneskets vilkår*. Gyldendal, 2005. Dansk oversættelse af *The Human Condition*. The University of Chicago, 1958.
- Arendt, Hannah** (1982): *Lectures on Kant's Political Philosophy*. The University of Chicago.
- Arrington, Robert L.** (2001): *A Companion to the Philosophers*. Blackwell.
- Aagaard, Kurt; Nielsen, Birger Steen; Olsén, Peter** (2006): *Deltagelse som kritik*. I: Nielsen, Henrik Kaare; Horn, Finn: *Kritik som deltagelse*. KLIM.
- Beck, Ulrich** (1997): *Risikosamfundet*. Hans Reitzels Forlag.
- Cleaver, Frances** (2001): *Institutions, Agency and the Limitations of Participatory Approches to Development*. I: Cooke, Bill; Kothari, Uma: *Participation: The New Tyranny?* Zed Books.
- Cooke, Bill; Kothari, Uma** (red.) (2001): *Participation: The New Tyranny?* Zed Books.
- Cooke, Bill; Kothari, Uma** (2001): *The Case for Participation as Tyranny*. I: Cooke, Bill; Kothari, Uma: *Participation: The New Tyranny?* Zed Books.
- Cooke, Bill** (2001): *The Social Psychological Limits of Participation*. I: Cooke, Bill; Kothari, Uma: *Participation: The New Tyranny?* Zed Books.

- Cunningham, Frank** (2002): *Theories of Democracy – A critical introduction*. Routledge.
- Eriksen, Erik Oddvar; Weigård, Jarle** (2003): *Kommunikativt demokrati. Jürgen Habermas' teori om politik og samfund*. Hans Reitzels Forlag.
- Elling, Bo** (2003): *Modernitetens miljøpolitik*. Frydenlund grafisk.
- Elling, Bo** (2004): *Kritisk teori. I: Fulgsang, Lars; Olsen, Poul Bitsch: Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer*. Roskilde Universitetsforlag.
- Europta** (2000): *European participatory Technology Assessment. Participatory Methods in Technology Assessment and Technology Decision-Making*. Report published on www.tekno.dk/europta October 18, 2000. The Danish Board of Technology.
- Flyvbjerg, Bent** (1991): *Rationalitet og magt*. Akademisk forlag.
- Fulgsang, Lars; Olsen, Poul Bitsch** (2004): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer*. Roskilde Universitetsforlag.
- Funtowicz, Silvio O.; Ravetz, Jerome R.** (1993): *Science for the post-normal age*. Futures, September 1993, pp. 739-755.
- Funtowicz, Silvio O.; Ravetz, Jerome R.** (1999): *Post-normal Science – an insight now maturing*. Futures 31(1999), pp 641-646.
- Gibbons et. al.** (1994): *The new production of knowledge – the dynamics of science and research in contemporary societies*. Sage Publications.
- Guvå, Gunilla & Hylander, Ingrid** (2005): *Grounded Theory. Et teorigenererende forskningsperspektiv*. Hans Ritzels Forlag, København.
- Habermas, Jürgen** (1981): *Teorien om den kommunikative handling*. Aalborg Universitetsforlag, 1996 (3. Oplag 2004). Dansk oversættelse af *Theorie des kommunikativen Handlunges, bind 1-2*. Suhrkamp Verlag, Ffm.
- Heede, Dag** (2004): *Det Tomme Menneske. Introduktion til Michel Foucault*. Museum Tusulanums Forlag.
- Hejberg, Henriette** (2004): *Hermeneutik. Forståelse og fortolkning i samfundsvidenskaberne. I: Fulgsang, Lars; Olsen, Poul Bitsch (red.): Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer*. Roskilde Universitetsforlag. 2. Udgave, 2004.

- Henkel, Heiko & Stirrat, Roderick** (2001): *Participation as Spiritual Duty; Empowerment as Secular Subjection*. I: Cooke, Bill; Kothari, Uma: Participation: *The New Tyranny?* Zed Books.
- Jacob, Merle** (2000): 'Mode 2' in context: The Contract Researcher, the University and the Knowledge Society. In: Jacob, Merle; Hellström, Tomas: *The Future of Knowledge Production in the Academy*. SRHE (The Society for Research into Higher Education) & Open University Press. Buckingham.
- Joss, Simon** (2004): *The Paradox of participatory Governance*. CSD Bullentin. Winter 2004-5. 15th Anniversary Double Issue. Vol 11, No 2 – Vol 12, No 1.
- Kothari, Uma** (2001): *Power, Knowledge and Social Control in Participatory Development*. I: Cooke, Bill; Kothari, Uma: *Participation: The New Tyranny?* Zed Books.
- Kvale, Steiner** (1997): *InterView. En introduction til det kvalitative forskningsinterview*. Hans Reitzels Forlag.
- Latour, Bruno** (1998): *From the World of Science to the World of Research?* Science Magazine. Volume 280, Number 5361, Issue of 10 Apr 1998, pp. 208-209.
- Meerbote, Ralf** (2001): *Kant*. I: Arrington, Robert L.: *A Companion to the Philosophers*. Blackwell.
- Mohan, Giles** (2001): *Beyond participation: Strategies for Deeper Empowerment*. I: Cooke, Bill; Kothari, Uma: *Participation: The New Tyranny?* Zed Books.
- MoM** (2005a): *Hvordan skal vi bruge den øgede viden om menneskets hjerne? – Projektbeskrivelse*. Teknologirådet. Materialet er offentligt tilgængeligt og kan downloades fra Teknologirådets hjemmeside, www.tekno.dk/hjerneforskning.
- MoM** (2005b): *Meeting of Minds: Europæiske Borgere i Dialog om Hjerneforskning. Oplæg til inspiration og debat: Hvad skal vi bruge den nye viden om hjernen til?* Forfattet af Marjan Slob, Peter Raeymaekers & Karin Rondina. Udgivet af Meeting of Minds konsortiet. Udgivet på dansk af Teknologirådet. ISBN 87-91614-00-7. Materialet kan bestilles hos Teknologirådet (tekno@tekno.dk) og er offentligt tilgængeligt på Meeting of Minds hjemmeside under 'publikationer', <http://www.meetingmindseurope.org/denmark>.
- MoM** (2005c): *Invitation til europæisk dialog om hjerneforskning*. Brev udsendt af Teknologirådet til 4000 tilfældigt udvalgte borgere som invitation til at

ansøge om deltagelse i projektet. Teknologirådets arkiv (Offentligt).

MoM (2005d): *Meeting of Minds: Europæiske Borgere i Dialog om Hjerneforskning. Det danske borgerpanel. Foreløbig rapport. Afrapportering fra første forberedelsesweekend. Nyborg 16.-17. April 2005.* Teknologirådets arkiv (Offentligt).

MoM (2005e): *Meeting of Minds: European Citizen's Deliberation on Brain Science. June 3-5, 2005. Brussels, Belgium. Complete Results of the First European Citizens' Convention.* Udgivet af Meeting of Minds konsortiet og offentligt tilgængeligt på Meeting of Minds hjemmeside <http://www.meetingmindseurope>. Teknologirådets arkiv (Offentligt).

MoM (2005f): *Borgerpanelets spørgsmål. Borgerpanelets anden forberedelsesweekend. Ry, 2.-4. September.* Teknologirådets arkiv (Offentligt).

MoM (2006a): *Hvordan skal vi bruge den nye viden om menneskets hjerne? Europæiske borgere i dialog om hjerneforskning. Rapport fra Teknologirådets konsensuskonference.* Teknologirådet. ISBN: 87-91614-15-5. Materialet er offentligt tilgængeligt og kan downloades fra Teknologirådets hjemmeside, www.tekno.dk/hjerneforskning.

MoM (2006b): *Meeting of Minds: European Citizen's Deliberation on Brain Science. January 20-23, 2006 Brussels, Belgium. European Citizens' Assesment Report. Public Presentation at the European Parliament, Brussels, 23th January 2006.* Udgivet af Meeting of Minds konsortiet og offentligt tilgængeligt på Meeting of Minds hjemmeside <http://www.meetingmindseurope>. Teknologirådets arkiv (Offentligt).

MoM (2007a): *Meeting of Minds: European Citizen's Deliberation on Brain Science. About the Project.* Projektbeskrivelse tilgængelig på 'Meeting of Minds' hjemmeside: http://www.meetingmindseurope.eu/europe_default_site.aspx?SGREF=13.

MoM (2007b): *The ECD Method: a model for European Citizen's deliberation.* Beskrivelse af ECD metoden. Tilgængelig på 'Meeting of Minds' hjemmeside: http://www.meetingmindseurope.org/europe_default_site.aspx?SGREF=3278

Nature (2004): *Going public.* Nature, 21 October 2004, Volume 431 Issue no 7011, p. 883.

Negt, Oskar (1971): *Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring.* Kurasje, 1981. Dansk oversættelse af Sociologiche Phantasie und exemplarische Lernen. Europäishe Verlagsanstalt Frankfurt an Main-Köln.

- Negt, Oscar & Kluge, Alexander** (1972): *Offentlighed og erfaring*. Nordisk Sommeruniversitet, 1974. Norsk oversættelse af Öffentlichkeit und Erfahrung. Surhkamp Verlag.
- Nielsen, Birger Steen** (1997): *Det eksemplariske princip*. I: Weber, Kirsten; Nielsen, Birger Steen & Olesen, Henning Salling: *Modet til fremtiden – inspirationen fra Oscar Negt*. Roskilde Universitetsforlag.
- Nielsen (II), Henrik Kaare** (1997): *Demokrati og offentlighed*. I: Weber, Kirsten; Nielsen, Birger Steen & Olesen, Henning Salling: *Modet til fremtiden – inspirationen fra Oscar Negt*. Roskilde Universitetsforlag.
- Nielsen, Kurt Aagaard & Nielsen, Birger Steen** (2006): *En menneskelig natur. Aktionsforskning for bæredygtighed og politisk kultur*. Frydenlund.
- Nowotny, Helga; Scott, Peter; Gibbons, Michael** (2001): *Re-Thinking Science. Knowledge and the Public Age of Uncertainty*. Polity Press.
- Outhwaite, William** (1994): *Habermas – en kritisk introduction*. Hans Reitzels Forlag.
- Plesner, Ursula** (1999): "...før teknologien løber løbsk" - om lægfolks opfattelse af risiko. *Diskursanalyse af 15 slutdokumenter fra Teknologirådets konsensuskonferencer fra 1988-1997*. Teknologirådet.
- Rahnema, M** (1992): Participation. I: Sachs, W (red.): *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. Zed Books.
- Rendtorff, Jacob Dahl** (2004): *Fænomenologien og dens betydning. Videnskabsteori som improvisation i jazzmusik*. I: Fulgsang, Lars; Olsen, Poul Bitsch (red.): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne. På tværs af fagkulturer og paradigmer*. Roskilde Universitetsforlag. 2. Udgave, 2004.
- Rip, Arie** (2000): *Fashions, Lock-ins and the Heterogeneity of Knowledge Production*. In: Jacob, Merle; Hellström, Tomas: *The Future of Knowledge Production in the Academy*. SRHE (The Society for Research into Higher Education) & Open University Press. Buckingham.
- Rousseau, Jean-Jacques** (1762): *The Social Contract*. I: *The Social Contract and Discourses*. E.P.Dutton, The Everyman Libery, 1950.
- Shinn, Terry** (2002): *The Triple Helix and New Production of Knowledge: Prepackaged Thinking on science and Technology*. Social Studies of Science. 32/4 (August 2002) pp. 599-614. SSS and SAGE publications.

Synthetron (2006): *Conclusions of Synthetron online web-discussions. Expert Panel of Neuroscientists. Meeting of Minds, European Citizen's Deliberation of Brain Science. King Baudouin Foundation on Behalf of the Steering Committee of Meeting of Minds. The European Dana Alliance for the Brain. December 2006.*
http://www.meetingmindseurope.com/europe_default_site.aspx?SGREF=14&CREF=6490

Teknologirådet (2005): *Konsensuskonference.* Teksten er en del af beskrivelsen af Teknologirådets arbejdsmetoder og kan frit downloades fra Teknologirådets hjemmeside:
<http://www.tekno.dk/subpage.php3?article=1174&toppic=kategori9&language=dk>.

Teknologirådet (2007): *Teknologirådet. Om os.*
http://www.tekno.dk/subpage.php3?page=statisk/dk_om_os.php3&toppic=om_os.

Lindgren, Sven-Åke (2000): *Michel Foucault.* I: Andersen, Heine; Kaspersen, Lars Bo: *Klassisk og moderne samfundsteori.* Hans Reitzels forlag.

Weber, Kirsten; Nielsen, Birger Steen; Olesen, Henning Salling (1997): *Modet til fremtiden – inspirationen fra Oscar Negt.* Roskilde Universitetsforlag.

Wilsdon, James; Willis, Rebecca (2004): *See-through Science. Why public engagement needs to move upstream.* Demos.

Wynne, Brian (2005): *Risk as globalizing 'democratic' discourse? Framing subjects and citizens.* I: Leach, Melissa; Scoones, Ian & Wynne, Brian: *Science and citizens. Globalization & the Challenge of Engagement.* Zed Books Ltd.

Wynne, Brian (2006): *Public Engagement as a means of Restoring Public Trust in Science – Hitting the Notes, but Missing the Music?* Community Genet 327-T2. Karger. Basel.

Bilag 1: Interviewguide

Interviewet skal grundlæggende belyse, hvordan forskere opfatter og forholder sig til borgerpanelets arbejde, og særligt hvilke muligheder og barrierer der er for, at elementer af menneskelige livssammenhænge (artikuleret hos borgerpanelet) kan bruges i en forskningssammenhæng. Det er derfor ikke mindst væsentligt at undersøge, hvorvidt forskere kan se sig selv som havende en rolle i de perspektiver borgerne fremsætter. Interviewet er struktureret over tre forskningsspørgsmål, der tilsammen indfanger forskellige aspekter heraf:

1. Hvad kendetegner forskerens opfattelse af 'Meeting of Minds' projektet?
2. Hvordan vurderer forskeren brugbarheden af borgernes indspil?
3. Hvorledes vurderer forskeren hvorvidt 'projektet' lykkedes?

Interviewet gennemføres som et semistruktureret kvalitativt forskningsinterview og bygger på en række konkrete interviewspørgsmål for hver af de tre overordnede forskningsspørgsmål. For hvert af disse spørgsmål spørges ind til forskerens underliggende opfattelse. Desuden anvendes i interviewet en række konkrete eksempler på borgerpanelets vurderinger og anbefalinger, for at undersøge forskerens opfattelse heraf (se nedenfor).

1. Hvad kendetegner forskerens opfattelse af 'Meeting of Minds' projektet.
 - a. Hvilken oplevelse eller overvejelse har været mest central for dig i din deltagelse som forsker i 'Meeting of Minds'?
 - b. Hvordan opfatter du overordnet 'Meeting of Minds' projektet?
2. Hvordan vurderer forskeren brugbarheden af borgernes indspil.
 - a. Hvordan synes du, borgerne har grebet det an at skulle forholde sig til de spørgsmål, hjerneforskningen rejser?
 - b. I hvilken udstrækning synes du, borgerpanelets vurderinger er brugbare for dig og dine kolleger?
 - c. Hvilken rolle ser du dig selv have i forhold hertil?
 - d. Hvordan kunne du forestille dig at arbejde videre med følgende tre eksempler? De tre eksempler illustrerer 1) borgerpanelets seks overordnede temaer for diskussionen af hjerneforskningen 2) drøftelsen af hjerneforskning i relation til spørgsmålet om 'hvad det vil sige at være menneske', og 3) hjerneforskningen i relation til samfundsmæssige interesser (se eksempler nedenfor).
3. Hvorledes vurderer forskeren hvorvidt 'projektet' lykkedes.
 - a. Hvor godt synes du, at de forventninger du kunne have til projektet blev indfriet?
 - b. Hvordan hænger projektets perspektiver sammen med, hvad du finder væsentligst inden for dit eget forskningsfelt?

Tre eksempler på borgerpanelets vurderinger

Eksempel 1: Borgerpanelets 6 temaer

- 1) "Regulering og kontrol". Hjerneforskning og anvendelse heraf bør være såvel etisk, økonomisk og social acceptabel, både for borgere, regeringer og forskere.
- 2) "Normalitet vs. diversitet". Problemstillingerne omkring normalitet og diversitet bør orienteres på en måde, der gør, at ingen stigmatiseres.
- 3) "Offentlig information". Alle bør kunne få adgang til opdateret, pålidelig, udtømmende og gennemsigtig viden, der ikke er præget af bias.
- 4) "Pres fra økonomiske interesser". Det bør sikres, at medicinalindustriens økonomiske interesser imødekommer samfundets fælles interesser og ikke skaber unødigt forbrug eller behandlingsbehov.
- 5) "Lige adgang". Alle (europæiske) borgere bør have lige adgang, hvilket indbefatter tilstrækkelige faciliteter, information og økonomiske midler.
- 6) "Det frie valg". Patienter bør sikres ret til frit at vælge og fravælge såvel diagnoser som behandling.

(Min opsummering og tolkning af borgerpanelets temaer og underspørgsmål (MoM 2005:13-6)).

Eksempel 2: "Et spørgsmål om, hvad vil det sige at være menneske"

"På den ene side kan hjerneforskningen bidrage til større forståelse og mere viden om, hvad det vil sige at være menneske. På den anden side udgør hjerneforskning kun én af flere nødvendige forståelser [heraf] (...)". "Vi ser en problemstilling i, at den nyeste hjerneforskning ikke blot bidrager til en øget forståelse af hjernens funktion, men også anvendes i samfundet til at forklare, hvad det vil sige at være menneske". "For at undgå, at hjerneforskningen kommer til at bidrage til en reduceret opfattelse [heraf] (...) "mener [vi], at hjerneforskere har brug for hjælp fra andre forskere, herunder filosoffer og etikere, fra borgere og politikere, til at vurdere de samfundsmæssige konsekvenser af hjerneforskningen med hensyn til normalitet og menneskeopfattelse, etiske konsekvenser, sygdomsforståelse mv." (MoM 2006a:8).

Eksempel 3: "Forskning i borgernes og samfundets tjeneste"

"Der er store interesse på spil inden for forskning i hjernen, og i anvendelsen af resultaterne, og der kan være behov for at kontrollere, om samspillet mellem industri og offentlig forskning tjener de formål, som kan identificeres på baggrund af behov i samfundet" (MoM 2006a:17). "Beslutningstagere kan have en interesse i at fremme medicinsk behandling (og forskning) (...) fordi det 'løser' et problem hurtigt og billigt (...). Men er problemet reelt løst?" (MoM 2005f:5).

Bilag 2: Hermeneutisk analyse

Følgende opsummerer den tværgående hermeneutiske analyse af de gennemførte kvalitative forskningsinterviews med forskerne i Teknologirådets planlægningsgruppe, og udgør sammen med de udskrevne interviewjournaler (se eksternt bilag) det empiriske udgangspunkt for den kritisk hermeneutiske fortolkning i afhandlingens kapitel 6.

A		Hvad kendetegner forskerens opfattelse af projektet?
Interview 1	1. Der er brug for oplysning om hjerneforskning og derfor udveksling med borgerne. 2. Eksperksamarbejdet som det givende hovedelement.	
Interview 2	3. En ny måde at tænke ekspertrollen på. Fungerede som idé, men ikke i praksis. 4. Man får ikke noget igen som ekspert , selv om man investerer en masse tid.	
Interview 3	5. Projektet var med til at udvide den forståelse, man kan have som fagperson , og det er meget væsentligt. 6. Det har været spændende at følge, hvordan borgerne fik gjort nogle meget store spørgsmål operationelle.	
Interview 4	7. Ingen udveksling mellem borgere og eksperter. Der kom ikke noget nyt eller interessant ud af det. 8. Borgere kan ikke bidrage til den kreative proces i forskning. 9. Som forsker føler man sig tæmmet og spændt for et projekt , man ikke ved, hvad skal bruges til.	
Interview 5	10. Projektet er en del af en samfundsdebat, som er med til at forme den opfattelse, man har som kliniker og forsker.	
Interview 6	11. Det mest givende har været at få nogle interessante input fra andre forskere.	
Interview 7	12. Det var interessant at se, at borgerne interesserer sig for ens forskning. 13. Det var en spændende proces at deltage i , men der kom nok ikke så meget ud af det.	

B		Hvordan vurderer forskeren brugbarheden af borgernes indspil?
Interview 1	1. Borgernes store åbenhed og forståelse for gråzoner i forskning kan være nyttig for forskningens vilkår. 2. Alle kan være enige i borgernes perspektiver , men det er jo i de mere konkrete problemer og konflikter, at problemerne ligger.	

	3. Brugbarheden er begrænset, men initiativet velkomment.
Interview 2	4. Som borger og forsker kan man ikke være uenig i borgerpanelets konklusioner. 5. Borgernes input kan vise sig nyttigt i en debat om hjerneforskning, men jeg kan ikke sige, om jeg selv konkret kan bruge det. 6. Det er væsentligt, at debatten om hjernen også bliver en demokratisk diskussion af det samfund, vi lever i. 7. Projektet reproducerede for så vidt det skel mellem borger og ekspert, som det var intentionen at imødekomme. Nye former for mere aktiv dialog kunne være givtigt. 8. Som ekspert lærte man ikke noget nyt eller fik noget med.
Interview 3	9. Borgerpanelet er udtryk for en bred opfattelse i samfundet, som ikke nødvendigvis kommer frem i medieoffentligheden. 10. Borgerpanelets indspil har haft en funktion for både de involverede borgere og eksperter. Men den politiske omtale manglede. 11. Borgernes vurderinger afspejler et helt menneskes opfattelse af at være til i relation til hjerneforskning. Denne større helhed kan man godt glemme som fagperson, og den er vigtig at have med. 12. Det, at borgerne satte dagsordenen, gjorde at diskussionerne i ekspertgruppen havnede et andet sted.
Interview 4	13. Borgerne er altid et skridt bagefter forskernes problemstillinger 14. Anbefalingerne mangler detailindsigt for at kunne blive specifikke og dermed vedkommende. 15. Man må konkludere, at idéen om, at lade borgere styre diskussionen, ikke har virket.
Interview 5	16. Borgernes anbefalinger er relevante i forhold til en samfundsmæssig diskussion. 17. Samfundsdebatten udgør en væsentlig ramme til at sætte fokus i forhold til de ting, man arbejder med som kliniker og forsker. 18. Derimod kan man nok ikke bringe borgernes input direkte ind i en behandlings- eller forskningspraksis.
Interview 6	19. Umiddelbart kan jeg ikke selv bruge rapporterne. 20. Borgerne har gjort et kæmpe stykke arbejde. 21. Interessant at se, hvor forskelligt borgere og patienter tænker om hjerneforskning.
Interview 7	22. Borgernes vurderinger giver en bekræftelse af hvilken forskning, der er samfundsmæssig interesse i. 23. Svært at se, hvordan de generelle anbefalinger konkret skulle udmønte sig.

C	Hvorledes vurderer forskeren, hvorvidt projektet lykkedes?
Interview 1	1. Manglende politisk impact er det største problem, for hvad skulle projektet så bruges til? 2. Stort behov for oplysning, derfor er det et godt initiativ.
Interview 2	3. Projektet viser eksemplarisk, at borgere kan forholde sig til hjerneforskning. 4. Som ekspert er jeg ikke blevet udført.
Interview 3	5. Det var interessant at få et mere holistisk billede, men jeg er ikke gået ud af projektet som et andet og bedre menneske.
Interview 4	6. Formentlig ingen politisk interesse eller effekt i øvrigt. 7. Ikke mulighed for kreativ dialog og for at høre, hvad borgerne egentlig mente.
Interview 5	8. Projektet var et af flere udmærkede bidrag til en bredere samfundsdebat. 9. Det kunne bredes mere ud, ikke mindst til politikere.
Interview 6	10. Projektet manglede impact, fordi opgaven ganske enkelt var for bred. 11. Det var spændende at møde andre forskere.
Interview 7	12. For mig har det været en succes, det har været en succes som proces, selv om produktet nok ikke bliver brugt til særlig meget.

D	Hvilke muligheder og barrierer er der for, at elementer af en menneskelig livssammenhæng kan bruges af forskere i en ny form for videnproduktion?
Interview 1	Muligheder: 1. Borgere kan med fordel inddrages, fordi de er mere åbne og nuancerede over for forskningen end den gængse offentlighed. 2. Borgernes vurderinger har en generel karakter, som man som forsker kun kan være enig i. Barrierer: 3. Borgernes vurderinger er så generelle, at de mister værdi i forhold til konkrete konflikter og forskningspraksis. Både og: 4. Der er ikke nye perspektiver i borgernes vurderinger, diskussionerne er allerede kendte blandt forskerne. 5. Projektet tjener det vigtige formål at fremme oplysning om hjerneforskning.
Interview 2	Muligheder: 6. Dette er en ny må at tænke på, hvad det er at være ekspert, som vil vinde frem. 7. Stor sympati for idéen i involvering af borgerne og for at anskue hjernen ikke blot fra et forsknings- men også fra et samfundsperspektiv.

	8. Når man som ekspert er borger og forsker i dette land kan man kun være enig i borgerpanelets vurderinger. Barrierer: 9. Som forsker gav man en masse tid uden at blive aktiveret eller få noget igen. 10. Det er vanskeligt at se, hvem det er, der virkelig får noget ud af et projekt som dette. 11. Som ekspert føler man sig fastholdt i en gammeldags ekspertrolle, der ikke tager højde for, at man som forsker også er borger, hvilket hæmmer udvekslingen. Både og: 12. Borgernes input støtter bestemte positioner i forskningsdebatten. Om det konkret er brugbart, er svært at sige.
Interview 3	Muligheder: 13. Borgerne leverer et større perspektiv, som er vedkommende og vigtigt, men som man godt kan glemme som fagperson. 14. Det er bestemt muligt som ekspert at tænke sig med ind i borgernes perspektiv. Barrierer: 15. Det er uvist hvilken betydning projektet kan få for de, der ikke deltager direkte. 16. Både og: 17. Borgernes perspektiv kan være en vigtig helheds-orienteret referenceramme for tilgangen til ens fagområde. Samtidig er det diffust, hvordan dette kan bruges.
Interview 4	Muligheder: 18. Ingen. Men forskningen kan kommunikere til offentligheden. Barrierer: 19. Forskning er en kreativ proces uafhængig af, hvad folk måtte mene om den. 20. Borgeres vurderinger vil altid halte bagefter det, forskerne beskæftiger sig med. 21. Borgerne mangler detaljeret viden for at komme med konkrete og aktuelle vurderinger. Både og: 22. Hvis det skulle lykkes, skulle borgere kunne sætte sig så godt ind i tingene, at de kunne styre en dialog mellem forskere.
Interview 5	Muligheder: 23. Borgerne kan bidrage til en samfundsdebat, som er væsentlig for forskningens vilkår og forskeres forståelse og refleksion over deres praksis. Barrierer: 24. Selv om borgernes input kan bruges til refleksion og debat, er det ikke givet, at det har nogen indflydelse på den professionelle forskningspraksis. Både og: 25. Det er sædvanligvis meget diffust, hvordan en sådan samfundsdebat spiller ind på forskeren. 26. Borgerinitiativer vil udgøre et af mange bidrag til den samfundsmæssige debat.

Interview 6	Muligheder: 27. Borgerne åbner op for et andet fokus på hjerneforskning, end når man arbejder med sygdomme og patienter. 28. Mødet med andre forskere inspirerer. 29. Et mere konkret projekt kunne have givet mere brugbare resultater. Barrierer: 30. Umiddelbart kan jeg ikke bruge rapporterne. 31. Som ekspert kunne man nok havde fået det samme ud af en ekspertgruppe. Men så havde man ikke involveret borgerne. Både og: 32. Et mere enkelt projekt kunne givetvis have givet mere brugbare resultater.
Interview 7	Muligheder: 33. Det har været en spændende proces at møde de engagerede borgere, som viste interesse for forskningen. 34. Borgerne kan give en fornemmelse af, hvordan de opfatter, hvad der er forskning i samfundets interesse.. Barrierer: 35. Det er vanskeligt at bruge produktet til særlig meget.

E	Kan forskeren se sig selv som havende en rolle i de perspektiver borgerne fremsætter?
Interview 1	1. Vi har virkelig brug for oplysning om hjerneforskning. 2. Det er vanskeligt at omsætte borgernes udmærkede anbefalinger i en forskningspraksis.
Interview 2	3. Som forsker får man en ny rolle i denne måde at se tingene på. 4. I praksis kom man som forsker ikke rigtig i spil i forhold til borgerne.
Interview 3	5. Man er som ekspert både forsker og borger. Det er sundt at blive mindet om de større perspektiver i det, man laver.
Interview 4	6. Borgernes anbefalinger er ikke vedkommende for den kreative forskningsproces.
Interview 5	7. Borgerpanelet som et af flere bidrag til samfundsdebatten har en væsentlig rolle for forskerens refleksion. Men borgernes bidrag kan ikke mere direkte bruges i forsknings-sammenhæng.
Interview 6	8. Borgerpanelet sætter et andet fokus på hjerneforskningen, end når man arbejder med sygdomme og patienter.
Interview 7	9. Det var spændende at følge processen, men det kan nok ikke bruges videre blandt forskere.

Bilag 3: Teknologirådets projektbeskrivelse

"Hvordan skal vi bruge den øgede viden om menneskets hjerne? - Projektbeskrivelse

Europæiske borgere i dialog om hjerneforskning.

Hjerneforskning udgør et fascinerende og skræmmende forskningsområde, som i disse år præsterer resultater, der på én gang er løftegivende for forståelse og behandling af en række alvorlige sygdomme, og rejser nogle samfundsmæssige spørgsmål, som vi kommer til at skulle tage stilling til.

Hjerneforskningsområdet ses af nogle som lige så afgørende og banebrydende som bioteknologi og informationsteknologi. Men hjerneforskning er også et unikt forsknings- og anvendelsesfelt på grænsen mellem bioteknologi og informationsteknologi, som kombinerer og viderefører elementer fra begge. Den omfattende danske og internationale forskning i offentligt og privat regi kan få stor betydning for fremtidig forskning og udvikling indenfor blandt andet medicin.

Nogle forskere mener, at den nye viden om hjernen ryster almindelige antagelser om sammenhængen mellem kroppen og omgivelserne, mellem arv og miljø. Som en af forskerne på et internationalt seminar, Andreas Roepstorff, sagde: der er en klar tendens til, at der, hvor man i 1970'erne satte social- og socio- foran, når man skulle forklare, hvorfor personer tænker og handler som de gør, så sætter man nu neuro- foran alting og diagnosticerer, forklarer og handler ud fra den viden man har, om hvad der foregår i hjernen og hvordan man påvirker hjernens funktioner.

Resultaterne og deres anvendelse kan få stor betydning i den praktiske hverdag for, hvordan vi som forældre, patienter, pårørende, lærere, sundhedspersonale m.v. reagerer og griber ind, når vi møder sygelig, "unormal" eller bare uønsket adfærd.

Det er derfor vigtigt, at offentligheden og politikerne har kendskab til dansk hjerneforskning og dens problemstillinger, og at der er en offentlig debat om forskningens orientering, og hvilke emner der skal fokuseres på.

Om dansk hjerneforskning: I universitetsbyerne foregår der hjernerelateret forskning både indenfor medicin og på tværs af videnskabsgrene. Forskningen er for en stor del organiseret i hjerneforskningscentre, som har hver sit karakteristikum. Eksempler fra København og Århus: Copenhagen Brain Research Center er et samarbejde mellem en lang række fag, institutioner og virksomheder, blandt andet Rigshospitalet, Københavns Universitet og Lundbeck. I Århus findes CFIN (Dansk Grundforskningsfonds Center for Funktionelt Integrativt Neurovidenskab) og Århus amt har taget initiativ til oprettelsen af DNC, Dansk NeuroforskningsCenter.

Eksempler på anvendelse af hjerneforskningens resultater:

Tidlige diagnoser for arvelige hjernesygdomme: Det er blevet muligt at diagnosticere f.eks. Alzheimers sygdom i meget tidlige stadier. I fremtiden vil disse muligheder blive endnu bedre, og man vil sandsynligvis kunne udregne en unik personlig sandsynlighedsprofil for at arvelige hjernesygdomme udvikles i løbet af livet.

Forbedring af menneskelige egenskaber: Nye medicintyper, der kan forbedre evnen til at koncentrere sig eller huske bedre er ved at blive udviklet. F.eks. vil en medicin, der virker mod Alzheimers sandsynligvis også virke stimulerende på raske menneskers hukommelse.

Ny farmakologi: Vejen fra grundforskning til anvendelse som medicin til mennesker er blevet kortere. Flere og flere medicinalfirmaer opretter i disse år egne hjerneforskningsafdelinger eller indleder samarbejde med akademiske institutioner på området. Nogle forskere vurderer, at denne udvikling kan føre til en ny farmakologisk udvikling, især for behandling af sygdommene Alzheimer, Parkinsons, psykotiske tilstande, herunder visse former for depression, behandling af misbrug (ludomani, narkomani).

Kirurgiske ændringer af hjernen: Elektroder indopereret i hjernen kan dæmpe symptomer fra flere forskellige neurologiske sygdomme og er i dag rutine ved behandling af særlige typer af Parkinsons sygdom, visse former for epilepsi og medfødt døvhed (cochlear-implantering). I de nærmeste år bliver behandlingen også aktuel for behandling af depression, samt ved rehabilitering efter apopleksi. Elektrodebehandlingen vurderes som meget lovende og i en rivende udvikling, den kan afbrydes igen, også af patienten selv.

Individualisering: I kraft af moderne scanningsteknikker er det muligt at konstatere individuelle forskelle i hjernens anatomi og funktionsmåde. Dette kan bane vej for yderligere individualisering af behandling med medicin og kan sikre et bedre udbytte af behandlingerne. Computerstyret neurokirurgi ventes at blive et alternativ til manuelt udført kirurgi. Men baner anvendelse af de nye teknologier også vejen for at afsløre individuelle forskelle i hjernen hos raske personer med "adfærdsforstyrrelser"?

Neuroteknologien forsker i sammenhænge mellem hjerner med særlige karakteristika og visse adfærdsformer. Den type forskning kan især være interessant for kommercielle og sikkerhedsmæssige formål. Nogle firmaer arbejder på at udvikle "brain fingerprints", som blandt andet kan bruges til at kortlægge hjernens "shoppingcenter" eller løgnedetektorer – det er dog usikkert, om der kan fæstes lid til resultaterne.

Hjerneforskningen rejser en række spørgsmål om vurderingen af juridiske, kulturelle, sundhedsmæssige og samfundsmæssige konsekvenser, som hjerneforskerne ikke selv kan belyse og tage stilling til. Derfor beder nogle af dem om hjælp fra samfundet, fra politikere, borgere og andre til at diskutere, hvilke mål og midler vi som samfund og borgere kan acceptere for anvendelsen, og til at orientere forskningen mod det, som vurderes som vigtigt og nødvendigt. – Det er lige for nylig kommet til udtryk i et Manifest udgivet af tyske forskere, hvor de henvender sig til samfundet og beder om hjælp.

Der har i de sidste 10 år været gjort meget for at udbrede offentlighedens kendskab til

dansk hjerneforskning og dens problemstillinger, dels i form af Hjerneåret (1997) og dels i form af de årlige hjerneuger (uge 11). Der er et stigende behov for en mere præcis orientering og for en fokusering på de vigtigste emner. En præcisering af status for dansk hjerneforskning, hvilke muligheder og trusler som tegner sig på kort og langt sigt, samt hvilke løfter og håb forskningen giver anledning til – og en sammenligning med forskningen i udlandet, kan få stor betydning for den fremtidige udvikling og medvirke til, at den foregår i åbenhed.

Projektidé

Projektet er del af et europæisk samarbejdsprojekt, hvor en dansk konsensus konference er "indbygget" i et tværeuropæisk projekt: "Europæiske borgere i dialog om hjerneforskning: hvordan skal vi bruge den øgede viden om menneskets hjerne?" (herefter ECD). 126 borgere, eller 9 borgerpaneler fra lige så mange lande, skal mødes til 1. "borgerkonvent" i Bruxelles og på et, så vidt muligt, fælles vidensgrundlag formulere spørgsmål til eksperter, spørgsmålene anvendes herefter i konsensuskonferencer i national sammenhæng. Resultater af denne konference offentliggøres som det danske slutdokument. Det afsluttende 2. konvent i Bruxelles skal sammenligne resultaterne og vurdere deres baggrund, samt resultere i et fælles slutdokument med anbefalinger til politikere og forskning på europæisk niveau. Projektaktiviteterne finansieres af den belgiske Kong Baudouin Fond og af EU Kommissionen. Teknologirådet finansierer arbejdskraft til projektledelse og gennemførelse, samt til deltagelse i de tværeuropæiske projektaktiviteter.

Det danske projekt kan medvirke til øget afklaring om eksempelvis:

- hvad forskerne ved og hvad de ikke ved
- hvilke sygdomme hjerneforskningen interesserer sig for
- status på fremtidsudsigter for behandling og helbredelse
- hvad tendenserne er i Danmark med hensyn til diagnoser og forklaringer på psykiske problemer
- hvilke muligheder forskningen giver for medicinalindustrien og anden kommerciel brug
- hjerneforskningens mere futuristiske men dog realistiske fremtidsperspektiver
- hvem der sætter dagsordenen for debatten om anvendelsen af resultaterne
- i hvilken grad Folketinget, regeringen og borgerne har indflydelse på denne dagsorden

Dermed kan projektet medvirke til at danske borgere, politikere, eksperter og interessenter får et bedre vidensgrundlag for at vurdere, hvad samfundet skal bruge den øgede viden om menneskets hjerne til.

Deltagelsen i det tværeuropæiske projekt vil betyde, at den viden og de vurderinger, som udvikles i projektet, vil blive sat ind i en større sammenhæng, som er interessant blandt andet af den grund, at her forsøges for første gang at matche forskningens internationale netværk med et netværk af informerede borgere, som sender anbefalinger til politikere.

Projektet skal desuden give ny metodisk viden, fordi det er første forsøg på at afprøve storskala borgerdeltagelse på tværs af landegrænser og kulturer i Europa – med alle de kulturelle, sproglige, logistiske og metodiske udfordringer der ligger i det . Det kan få stor betydning for senere projekter om borgerdeltagelse på europæisk niveau og for at udvikle en

fælles teknologivurderingspraksis og en europæisk offentlighed i spørgsmål om teknologisk udvikling.

Formål

- at skabe viden om hvilke ønsker og forestillinger borgere har til forskningen og dens anvendelse
- at skabe viden om, hvor (dansk) hjerneforskning står, og hvor den bevæger sig hen
- at skabe øget opmærksomhed om hjerneforskningen og dens anvendelsesmuligheder
- at udvikle og afprøve en metode til borgerinddragelse på tværs af kulturer, sprog og landegrænser
- at afprøve nogle muligheder for at udvikle en europæisk offentlighed og diskutere de politiske perspektiver heri

Metode

Emnet er egnet til en konsensuskonference, da der både findes viden om emnet, mange kontroverser, behov for holdningsafklaring og behov for debat i offentligheden. Da emnet er meget bredt, er det vigtigt at der foretages en indholdsmæssig afgrænsning. Dette er til dels allerede sket, i og med at der i det tværeuropæiske forberedende arbejde er skrevet en pjece med 6 udvalgte cases, som vil blive anvendt som introduktionsmateriale til alle 9 borgerpaneler. Materialet kan efter behov suppleres med andet materiale.

Konsensuskonference metoden indebærer at:

- Der samles et borgerpanel bestående af 14-16 lægfolk
- Der laves et introduktionsmateriale om emnet til borgerpanelet, i dette tilfælde er dette sket i det forberedende tværeuropæiske samarbejde.
- Borgerpanelet "uddannes" på to forberedelsesweekends - samt i dette tilfælde på det første europæiske borgerkonvent
- Borgerpanelet formulerer, med udgangspunkt i introduktionsmaterialet, de spørgsmål som skal belyses. Spørgsmålene bliver dagsorden for selve konferencen.
- Der ansættes en proceskonsulent som borgerpanelets formand og ordstyrer på selve konferencen. I dette tilfælde skal vedkommende arbejde sammen med den europæiske gruppe af proceskonsulenter og blandt andet gennemgå et fælles trænings-/kursusforløb.
- Borgerpanelet præsenterer resultaterne på det andet europæiske borgerkonvent, hvor det indgår i diskussionen om, hvilke anbefalinger der skal overgives til det europæiske politiske niveau.
- Efterforløb: Resultater formidles på nationale og europæiske opfølgingsworkshops med politikere og andre interessenter.

En mere nøjagtig beskrivelse af tidsplan, arbejdsopgaver og forløb findes til sidst i projektbeskrivelsen.

Målgruppe

Folketingets Europaudvalg, Sundhedsudvalg og Forskningsudvalg

Medlemmer af Europaparlamentet

EU-kommissionen

Amter og kommuner

Patientforeninger

Professionelle forsknings- og forretningsmiljøer på hjerneforsknings- og medicinalområdet.

Pressen og diverse medier, og herigennem en bredere offentlighed

Formidling

Formidling i projektet vil ske både i dansk og europæisk sammenhæng og vil omfatte flere aktiviteter end tilfældet er ved en rent national konsensuskonference. En stor udfordring er at få kortlagt og inddraget de medier, der kan siges at dække en europæisk offentlighed – den europæiske TV-station findes ikke. Den danske projektledelse bidrager også til den europæiske mediedækning og formidling, men hovedansvaret er placeret i King Baudouin Foundation.

Europæisk:

Projektet lanceres i en pressemeddelelse, som sendes ud i alle deltagende lande når kontrakten med EU underskrives – forventes at ske i marts, evt. samtidig med Hjerneugen.

Planen er at knytte særligt interesserede journalister fra nationale og internationalt orienterede (typisk engelsksprogede magasiner) medier til projektet, bl.a. ved at tilbyde dem en dags seminar med bidrag fra nogle af de eksperter, borgerne indkalder.

Planen er at afholde et kort pressemøde efter 1. europæiske borgerkonvent med fokus på, hvad borgerne er blevet enige om at fokusere på i deres videre arbejde.

Efter 2. europæiske borgerkonvent afleverer borgerne det europæiske slutdokument til EU-parlamentarikere (politiske repræsentanter fra de deltagende lande) under pressens tilstedeværelse. Der bliver udsendt en pressemeddelelse til nationale og internationalt orienterede medier.

Et nyhedsbrev til alle interesserede stakeholders vil blive udarbejdet og kan evt. oversættes til nationale sprog.

Dansk:

Det danske borgerpanel præsenteres evt. for den danske presse inden de tager til 1. europæiske borgerkonvent.

Det danske slutdokument udgives i Teknologirådets rapportserie og vil desuden blive oversat til engelsk med henblik på, at resultaterne bruges som input i det 2. europæiske borgerkonvent.

Der udgives et Fra Rådet til Tinget, som lancerer de danske resultater af konsensuskonferencen og henleder opmærksomheden på, at projektet ikke er slut, men fortsætter i europæisk regi.

Det fælles europæiske slutdokument oversættes til dansk og præsenteres for relevante udvalg under Folketinget. Det sendes også til andre i målgruppen. Et møde mellem det danske borgerpanel, pressen og evt. andre interesserede kan arrangeres.

Hjemmeside:

Der etableres en europæisk hjemmeside for projektet med en dansk afdeling. Der er afsat penge til at vedligeholde og målrette formidlingen til danske interessenter, f.eks. til at udsende et nyhedsbrev og etablere et debatforum om projektets emne.

Introduktionsmaterialet kan lægges på nettet og evt. udgives i papirversion.

Projektorganisering

Projektet gennemføres i samarbejde med en bredt sammensat planlægningsgruppe, som har til opgave at tilse projektets gennemførelse. Gruppen

- diskuterer det udarbejdede introduktionsmateriale og kommer med forslag til evt. supplementer til det danske borgerpanel evt. i form af relevante og tilgængelige artikler
- peger på mulige eksperter, der kan medvirke i konferencens ekspertpanel, godkender sammensætningen af lægpanelet
- godkender den endelige sammensætning af ekspertpanel
- godkender konferenceprogram
- bidrager til operationalisering af slutdokument, hvordan og af hvem kan det bruges

Planlægningsgruppen består af 6-8 medlemmer, tværfagligt sammensat og som tilsammen dækkes emnets væsentligste aspekter og udtrykker en nuanceret helhed. Profiler kan være hjerneforskere på forskellige områder, virksomheder som driver hjerneforskning eller anvender forskningens resultater, psykologer og psykiatere, antropologer, filosoffer, historikere m.v.

I Teknologirådets sekretariat varetages projektet af en projektleder (Ida-Elisabeth Andersen) i samarbejde med en informationsprojektleder (Ida Leisner), en projektmedarbejder (Jonas Egmose) og en projektsekretær (Vivian Palm)".

Kilde: MoM (2005a)